د پوهنې وزارت

تاریخ

یوولسم ټولګی

Ketabton.com

د چاپ کال: ۱۳۹۸ هـ . ش

تاریخ - یوولسم ټولګی

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملي سرود

دا وطن افغانستان دی
دا عزت د هر افغان دی
کور د سولې کور د تورې
هر بچی یې قهرمان دی
دا وطن د ټولو کور دی
د بلوڅو د ازبکو
د پښتون او هزاره وو
د ترکمنو د تاجکو
ورسره عرب، گوجر دي
پامیریان، نورستانیان
براهوي دي، قزلباش دي
هم ایماق، هم پشه یان
دا هیواد به تل ځلیږي
لکه لمر پر شنه آسمان
په سینه کې د آسیا به
لکه زړه وي جاویدان
نوم د حق مو دی رهبر
وایو الله اکبر وایو الله اکبر

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

د پوهنې وزارت

تاریخ

یوولسم ټولګی

د چاپ کال: ۱۳۹۸ هـ. ش

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کتاب ځانګړتیاوې

مضمون: تاریخ

مؤلفین: د تعلیمي نصاب د تاریخ دیپارتمنت د درسي کتابونو مؤلفین

اډیټ کوونکي: د پښتو ژبې د اډیټ دیپارتمنت غړي

ټولګی: یوولسم

د متن ژبه: پښتو

انکشاف ورکوونکی: د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي کتابونو د تألیف لوی ریاست

خپروونکی: د پوهنې وزارت د اړیکو او عامه پوهاوي ریاست

د چاپ کال: ۱۳۹۸ هجري شمسي

بریښنالیک پته: curriculum@moe.gov.af

د درسي کتابونو د چاپ، وېش او پلورلو حق د افغانستان اسلامي جمهوریت د پوهنې وزارت سره محفوظ دی. په بازار کې یې پلورل او پېرودل منع دي. له سرغړوونکو سره قانوني چلندکیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پوهنې د وزیر پیغام

اقرأ باسم ربک

د لوی او ښېونکي خدای ﷻ شکر په ځای کوو، چې موږ ته یې ژوند رابښلی، او د لوست او لیک له نعمت څخه یې برخمن کړي یو، او د الله تعالی پر وروستي پیغمبر محمد مصطفی ﷺ چې الهي لومړنی پیغام ورته (لوستل) و، درود وایو.

څرنګه چې ټولو ته ښکاره ده ۱۳۹۷ هجري لمریز کال د پوهنې د کال په نامه ونومول شو، له دې امله به د ګران هېواد ښوونیز نظام، د ژورو بدلونونو شاهد وي. ښوونکی، زده‌کوونکی، کتاب، ښوونځی، اداره او د والدینو شوراګانې د هېواد د پوهنیز نظام شپږګوني بنسټیز عناصر بلل کیږي، چې د هېواد د ښوونې او روزنې په پراختیا او پرمختیا کې مهم رول لري. په داسې مهم وخت کې د افغانستان د پوهنې وزارت د مشرتابه مقام، د هېواد په ښوونیز نظام کې د ودې او پراختیا په لور بنسټیزو بدلونونو ته ژمن دی.

له همدې امله د ښوونیز نصاب اصلاح او پراختیا، د پوهنې وزارت له مهمو لومړیتوبونو څخه دي. همدارنګه په ښوونځیو، مدرسو او ټولو دولتي او خصوصي ښوونیزو تأسیساتو کې، د درسي کتابونو محتوا، کیفیت او توزیع ته پاملرنه د پوهنې وزارت د چارو په سر کې ځای لري. موږ په دې باور یو، چې د باکیفیته درسي کتابونو له شتون پرته، د ښوونې او روزنې اساسي اهدافو ته رسېدلی نشو.

پورتنیو موخو ته د رسېدو او د اغېزناک ښوونیز نظام د رامنځته کولو لپاره، د راتلونکي نسل د روزونکو په توګه، د هېواد له ټولو زړه سواندو ښوونکو، استادانو او مسلکي مدیرانو څخه په درناوي هیله کوم، چې د هېواد بچیانو ته دې د درسي کتابونو په تدریس، او د محتوا په لېږدولو کې، هیڅ ډول هڅه او هاند ونه سپموي، او د یوه فعال او په دیني، ملي او انتقادي تفکر سمبال نسل په روزنه کې، زیار او کوښښ وکړي. هره ورځ د ژمنې په نوي کولو او د مسؤولیت په درک سره، په دې نیت لوست پیل کړي، چې د نن ورځې ګران زده‌کوونکي به سبا د یوه پرمختللي افغانستان معماران، او د ټولنې متمدن او ګټور اوسېدونکي وي.

همدا راز له خوږو زده کوونکو څخه، چې د هېواد ارزښتناکه پانګه ده، غوښتنه لرم، څو له هر فرصت څخه ګټه پورته کړي، او د زده کړې په پروسه کې د ځیرکو او فعالو ګډونوالو په توګه، او ښوونکو ته په درناوي سره، له تدریس څخه ښه او اغېزناکه استفاده وکړي.

په پای کې د ښوونې او روزنې له ټولو پوهانو او د ښوونیز نصاب له مسلکي همکارانو څخه، چې د دې کتاب په لیکلو او چمتو کولو کې یې نه ستړې کېدونکې هلې ځلې کړې دي، مننه کوم، او د لوی خدای ﷻ له درباره څخه دوی ته په دې سپېځلې او انسان جوړوونکې هڅې کې بریا غواړم.

د معیاري او پرمختللي ښوونیز نظام او د داسې ودان افغانستان په هیله چې وګړي یې خپلواک، پوه او سوکاله وي.

د پوهنې وزیر

دکتور محمد میرویس بلخي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مطالبو لړ لیک

عنوانونه	مخونه
دافغانستان عمومي وضعه د اسلام د ظهور په درشل کې	۳-٤
افغانستان ته د اسلام راتگ او خپریدل	۵-۸
افغانستان د امویانو په دوره کې	۹-۱۲
له امویانو څخه عباسیانو ته د واك انتقال	۱۳-۱٤
افغانستان د عباسیانو په دوره کې	۱۵-۱۸
د عربي مسلمانانو او افغانستان د خلکو خپلمنځي اغیزې	۱۹-۲۰
طاهریان او صفاریان	۲۳-۲۸
سامانیان	۲۹-۳٤
غزنویان او سلجوقیان	۳۵-٤۲
غوریان او خوارزم شاهیان	٤۳-٤۸
مغول او ال کرت	٤۹-۵۲
تیمورگورکاني او د ده ځایناستي	۵۳-۵٦
د مغولو او تیموریانو په دوره کې اقتصاد او فرهنگ	۵۷-٦۰
د کندهار له پاڅونه مخکې د افغانستان وضع	٦۳-٦٤
بابریان او افغانستان	٦۵-٦٦
افغانستان او صفویان	٦۷-٦۸
د حاجي میرویس نیکه تر مشرۍ لاندې د کندهار پاڅون	٦۹-۷۲
په ایران کې د هوتکي دولت را منځته کېدل	۷۳-۷٦
د هوتکیانو په دوره کې اقتصاد او فرهنگ	۷۷-۷۸
په هند کې افغاني پاچاهان	۸۱-۸٤

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مطالبو لړ لیک

عنوانونه	مخونه
لوديان او سوريان	۸٦-۸٥
ايران په منځنيو پېړيوکې	۹۰-۸۹
ايران په نويو پېړيوکې	۹٤-۹۱
هند په منځنيو پېړيو کې	۹٦-۹٥
هند په نويو پېړيوکې	۱۰۰-۹۷
د هند په بابري دوره کې علم، فرهنگ او هنر	۱۰٤-۱۰۱
چين په منځنيو پېړيو کې	۱۰۸-۱۰٥
چين په نويو پېړيو کې	۱۱۰-۱۰۹
د چين اقتصادي، فرهنگي او هنري وضع	۱۱۰-۱۰۹
اروپا په منځنيو پېړيو کې	۱۱۲-۱۱۱
صليبي جگړې	۱۲٦-۱۲۱
د اروپا سياسي اوضاع د رنسانس په عصر کې	۱۳۲-۱۲۷
په نويو پېړيو کې د اروپاعلمي او فکري بدلونونه	۱۳٤-۱۳۳
په نويو پېړيو کې داروپا سياسي بدلونونه	۱۳۸-۱۳٥
د انگلستان صنعتي انقلاب	۱٤۰-۱۳۹
د عثماني دولت را منځته کېدل	۱٤۳-۱٤۱
د امريکا د متحده ايالاتو د خپلواکۍ انقلاب	۱٤٥-۱٤٤
د امريکا د متحده ايالاتو د پر مختګ د لوړتيا لاري چارې	۱٤۷-۱٤٦

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړۍ څپرکی

افغانستان او اسلام

تېر کال په لسم ټولګي کې د اسلام له تاریخ سره آشنا شوئ. په دې څپرکي کې به په منځنيو او نويو پيړيو کې د افغانستان له تاريخ سره په لنډه توګه بلدتيا ترلاسه کړئ.

د شاه دو شمشيره (عليه الرحمه) جومات

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دې ځپرکي موخې

هیله کېږي چې زده‌کوونکي به د دې څپرکي په پای کې لاندې پوهنيزې، مهارتي او ذهنيتي موخو ته ورسيږي:

• د اسلام د ظهور په در شل کې به د افغانستان له عمومي وضعې، افغانستان ته د اسلام د سپېڅلي دين راتګ او خپریدل، افغانستان د امویانو په دوره کې، له امویانو څخه عباسیانو ته د واک انتقال، افغانستان د عباسیانو په دوره کې او د مسلمانانو او د افغانستان د خلکو په دوه اړخیزو اغیزو خبر شي.

• په افغانستان کې به د مسلمانانو د بري لاملونه او همدارنګه د ځینو امیرانو پر وړاندې د افغانستان د خلکو د پاڅونونو دلایل وپيژني.

•د تاریخي نقشو او اطلسونو څخه به کار واخېستلای شي.

• د اسلامي او تاریخي هویت او د پوهې د لاسته راوړلو سره به مینه پیدا کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان او اسلام

د افغانستان عمومي وضع د اسلام د ظهور په در شل کې

په دې لوست کې به د اسلام د ظهور په وخت کې د افغانستان د وضعې او حالت له څرنګوالي او هغو لاملونو سره په لنډه توګه بلدتيا ومومئ چې اسلام ته زموږ د هېوادوالو د ليوالتيا سبب ګرځېدلی وو.

د اسلام د ظهور په وخت کې د افغانستان شرايط پايداره نه وو او سياسي، اقتصادي او ټولنيز تينګښت يې نه درلود چې په لنډه توګه به د ځينو برخو په تشريح پيل وکړو:

۱- سياسي وضع

د شپږمې ميلادي پيړۍ په دويمې نيمايي کې هغه وخت چې د يفتليانو دولت مخ په ځوړ روان شو، د ايراني ساسانيانو او د ماوراءالنهر د ترکانو لاسوهنه په ترتيب سره د افغانستان شمال لوېديځ، شمال او شمال ختيځ ته وغځېدله او تسلط يې وموند. پاتې هېواد په ملوك الطوايفي حکومتونو ووېشل شو او ډېر سيمه ييز حکومتونه رامنځته شول. د بېلګې په توګه په غور کې د سوريانو کورنۍ، په باميانو کې د شېرانو، په کابل کې د رتبيلانو او په غزني او ګرديز کې د لاويکيانو سيمه ييز حکومتونه په پښو ودرېدل.

۲- اقتصادي او ټولنيزه وضع

د اسلام د ظهور څخه پخوا افغانستان د سوداګريزو مالونو د وړلو او راوړلو لاره وه. د وريښمو مشهوره لاره له دې سيمې څخه تېره شوې وه او سوداګريز کاروانونه به له چين او هند څخه ايران، عراق، ترکيې، لوېديځو هېوادونو او ختيځ روم ته رسېدل، همدارنګه د کرنيزو ځمکو، پريمانه اوبو، مساعدې هوا او انساني قوې شتون د اقتصادي وضعې د پرمختګ لپاره ښه زمينه برابره کړې وه. خو د اسلام د ظهور په مهال د يوه سياسي او اداري مرکزيت د نشتوالي له کبله شرايط د ويجاړۍ لوري ته مخه کړه، چې کله به يوه سېمه او کله به بله سيمه د يرغل او چور لاندې راتله.

له بلې خوا، د ټولنې زياتره وګړي په کرنې، مالدارۍ او کسبګرۍ بوخت وو، د خپلو عايداتو يوه برخه به يې د عبادت ځايونو ساتونکو ته ورکوله او دغه کړنلاره د دوی د زياتې بېوزلۍ سبب کېده.

همدارنګه د وخت په تېرېدو سره د ځينو بزګرو ځمکې د لويو ځمکوالو لاسته ورغلې، يوې ډلې ته د شتمنۍ لاسته ورتلل او د بلې ډلې بېوزلي د دې لامل شو چې سخته مالي او اقتصادي نا انډولي رامنځته شي.

۳- پوهنيزه، ادبي او ديني وضع

دين چې د يوې ټولنې د يووالي پياوړی لامل شمېرل کېږي، په افغانستان کې يې د اسلام د پيداښت په درشل کې د ټولنې د خلکو په باور کې خپل حيثيت له لاسه ورکړ او په خپله د بې اتفاقۍ سبب وګرځېد.

څرنګه چې د هېواد لوېديځه برخه چې د ساسانيانو تر سياسي، ادبي او ديني نفوذ لاندې وه، نو زردشتي دين ډېر پلويان درلودل خو په مرکزي سيمو، زابلستان، د کابل سيند وادي (ګندهارا)، د ارغنداب وادي د هندوکش د غرونو تر لړيو او د هېواد تر شماله او همدارنګه د سند تر څنډو پورې بودايي او برهمني دينونه دود وو. لمر لمانځنې او بت لمانځنې هم د هېواد په شاو خوا کې پيروان درلودل.

د يادو شوو دينونو څخه هر يو د ځانګړو عبادت ځايونو او اړوندو ادارو لرونکي وو. چې په دې کې زياتره ساتونکو او راهبانو کارکولو او مزدوري يې اخيستله.

د هېواد د جغرافيوي موقعيت له مخې چې د جګو غرونو د سلسلو په واسطه په ډېرو درو وېشل شوی و هره دره د ځانګړې ژبې او لهجې لرونکې وه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څرګندونې

۱- يفتلي يا هپتالي په چيني ژبه کې (يي- تي- لي- دو)، په يوناني او رومي ژبو کې (افتهاليت)، په پهلوي، عربي اوفارسی کې (هيطل يا هيفتا ل يا هياطله) او په هندي او سانسکريټ کې (شوته هونه) بلل شوي ده.

۲- ماوراءالنهر د امو سند په شمال کې پراخه سيمه ده چې د نوموړی سند او سير دريا تر منځ پرته ده. د بخارا، سمرقند، خوقند،خجند او نور ...... مهم ښارونه په دې سيمه کې موقعيت درلود او اوس د ازبکستان د هېواد په قلمرو کې شامل دی.

لکه څرنګه چې د اسلام د ظهور په وخت کې ډېرې ژبې لکه پښتو، دري، تخاري، سانسکريت او... د هېواد په بېلابېلو برخو کې دود وې.

د (۲۱- ۴۰ ق/ ۶۴۲- ۶۶۱ م) کلونو ترمنځ د افغانستان خلکو رياضي، نجوم او طب ته لاس رسی درلود او د يوناني او ساماني دوديزو علومو او هندي فلسفې سره هم بلد وو.

له ټولنيز پلوه هم د مشرې او رعيت طبقو شتوالی او د وينې او نژاد په اصالت باندې باور خلک له ستونزو سره مخ کړي وو. د کورنۍ جوړښت او بنسټ پياوړې پايه نه درلوده او ښځې له خپلو انساني حقوقو څخه محرومې وې.

شرايط همداسې وو چې د اسلام دين غږ زموږ هېواد ته راورسېد. هغه دين چې ټول يې د يوه خدای ﷻ له لورې، يووالي، خپلواکی، عدالت، ورورولی او برابری ته را وبلل.

د اسلام دين د مجاهدينو او دعوتګرو لومړنۍ ډله د دويم خليفه په زمانه (۲۲ ق/ ۶۴۳م) کې زموږ د هېواد پولو ته ورسېده او د اسلام د سپيڅلي دين د خپراوي لامل شوه.

په ټولګي کې فعاليت

زده‌کوونکي دې په څلورو ډلو ووېشل شي او هره ډله دې د لاندنيو څلورو موضوعاتو په هکله بحث وکړي او له خبرو اترو وروسته، د موضوعاتو پايلې دې د ډلې يو غړی له نورو سره شريکې کړي.

د اسلام د ظهور په درشل کې د افغانستان سياسي وضع،

د اسلام د ظهور په درشل کې د افغانستان ټولنيزه وضع،

د اسلام د ظهور په درشل کې د افغانستان اقتصادي وضع،

د اسلام د ظهور په درشل کې د افغانستان پوهنيزه وضع.

پوښتنې

۱. د دينونو زياتوالی د ټولنې په يووالي کې څه اغېزه کوله؟ څرګندونې پرې وکړئ.

۲. د اسلام د پيداښت په وخت کې زموږ د هېواد خلکو په کومو ژبو خبرې کولې، ايا تراوسه هم په هماغو ژبو خبرې کېږي؟

له ټولګي څخه دباندې فعاليت

ستاسو په نظر هغه دلايل کوم وو چې زموږ خلکو د اسلام دين سره نژدېوالی وښود؟ يو مطلب برابر کړئ او مخکې له راتلونکي لوست څخه يې په ټولګي کې وړاندې کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان ته د اسلام راتګ او خپرېدل

په دې لوست کې به افغانستان ته د اسلام له راتګ او خپرېدو سره بلد شئ. او همدارنګه هغه لاملونه به هم وپېژنئ چې د هېواد په بېلابېلو برخو کې د دې اسماني دين د نفوذ لامل وګرځېدل.

(۱۵۰۰) کاله مخکې افغانستان ته د اسلام راتګ د پام وړ او د تاريخ مهمه پېښه بلل کېږي. افغانستان ته د اسلام راتګ او پاېښت، دغه هېواد له يوې دورې څخه يوې بلې تاريخي دورې ته بوتلو او پرته له ځينو لرغونو عناصرو لکه ژبه او ځينې دودونه چې په هر وخت کې وو په خپل حالت پاتې شول، نور د هېواد ټول کلتوري، اقتصادي او ټولنيز جوړښتونه له بنسټيزو بدلونونو سره مخ شول او يا په بله وينا، اسلام زموږ هېواد ته نوی روح او هويت وبخښه نو اسلام په افغانستان کې څنګه خپور شو؟

د اسلام خپرېدل

هغه ګړندیتوب او ثبات چې د مسلمانانو له فتوحاتو سره همغاړی و، د نړۍ په تاريخ کې ساری نه لري، نو له دې کبله پر ځای به وي چې دغه کار يوه الهي معجزه وبولو؛ ځکه د دې بريدونو او فتوحاتو رښتينی لامل او اصلي محرك هغه اسماني پيغامونه او لارښوونې وې چې د نوي دين په قالب کې د حضرت محمد ﷺ له خوا مسلمانانو ته ورسول شول.

په (۱۲ ق) کال کې د مثنی تر قوماندې لاندې چې د حارث زوی و د لومړي ځل لپاره د جزيره العرب په ختيځو سيمو باندې يرغل وکړ چې په پايله کې مسلمانانو د فرات سيند په لوېديځه څنډه کې د حيره ښار لاندې کړ. له دې فتحې سره مسلمانانو ته د بين النهرين د فتحې کلۍ لاسته ورغله.

وروسته له دې مسلمانانو د يوې لسيزې په درشل کې د ساساني ايران د نيولو کار بشپړ کړ او په ځانګړې توګه د نهاوند جګړه (نهاوند د همدان په سويل او د اوسني ايران مرکز ته نژدې يو ښار دی). په (۲۱ق) کال کې مسلمانانو د ساساني ايران لښکرې او دولت په بشپړه توګه له منځه يوړ چې مسلمانانو دغه سوبه د فتح الفتوح په نامه ونوموله.

نو په دې توګه هغه حايل چې د خراسان او عربو مسلمانانو ترمنځ و، له منځه لاړ او اسلامي مجاهدينو خپل ځانونه د دې سيمې پولو ته ورسول او د خليفه فرمان ته سترګې په لار پاتې شول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه فرمان په(۲۲ هـ .ق.) کال کې د حضرت عمر رضي الله عنه له لوري صادر شو، مسلمانانو د احنف بن قیس تر مشرۍ لاندې حرکت وکړ او د اوسني ایران په سویل ختیځ کې د طبس د نیولو وروسته یې د هرات لور ته مخه کړه او دغه ښار یې په زور ونیوه. هغه بدلونونه چې د خلافت په مرکز کې د حضرت عثمان رضي الله عنه د ځایناستۍ په سر رامنځته شول، زموږ په هېواد کې یې د مسلمانانو پرمختګ لږ څه وځنډاوه خو دا ځل د مسلمانانو خلیفه،(عبدالله بن عامر بن کریز) د ختیځو سیمو د فتحه کولو مشر وټاکه او نوموړي په دې برخه کې ډېرې هڅې وکړې.

یوه څرګندونه

وايي کله چې د لومړي ځل لپاره د عربو او ایرانیانو لښکرې سره مخ شوې دواړو لورو د جګړو له پیل څخه مخ ګرزاوه. په دې موده کې د دواړو لورو استازو په تګ او راتګ کې وو. د دې مذاکراتو له ډلې څخه، په یوه غونډه کې رستم د مسلمانانو له استازي څخه د دوی د موخې په هکله پوښتنه وکړه.

ځواب یې ورکړ:

زموږ موخه، د اسلام خپرېدل دي، چې تر ټولو مهم ارکان یې د خدای جل جلاله په یووالي او د اسلام د پیغمبر صلی الله علیه وسلم په نبوت شهادت او همدارنګه د قرآن کریم قبلول دي.

رستم پوښتنه وکړه: نور څه؟

هغه سرې وویل: د خدای جل جلاله بندګانو ته دعوت ورکول چې د بندګانو له عبادت څخه د خدای جل جلاله د عبادت په لور وګرځي.

رستم پوښتنه وکړه: نور څه؟

د مسلمانانو استازي وویل:

او بل دا چې ټول خلک د آدم او حوا اولاده او ټول له یوه مور او پلار څخه پیدا دي.

عبدالله هغه ښارونه چې له اسلام څخه یې مخ اړولی و، بېرته تسلیم کړل او په ځانګړې توګه د نیشاپور له فتحې وروسته په (۳۰ ق) کـال کې د نوموړي لاره د افغانستان د بېلابېلو ښارونو لوري ته خلاصه شوه. زموږ د هېواد مهم ښارونه لکه هرات، فارياب، جوزجان، تخار او بلخ د مسلمانانو لاسته ورغلل. د نوموړي تره (عبدالرحمن بن سمره) هم د افغانستان د سویلي سیمو د فتحې کار په غاړه

(c) ketabton.com: The Digital Library

واخیست او سیستان چې په هغه وخت کې غزنی، زمین داور او کندهار پکې شامل وو ونیول او له هغه ځایه د کابل په لور وخوځېد.

په کابل کې مسلمانان له ډېرو ستونزو او کړاوونو سره مخ شول او کابلیانو د اسلام د لښکرو په وړاندې سخت مقاومت وکړ خو په پای کې یې ماتې وخوړه.

د پام وړ خبره دا ده چې له دې لښکرلیږنې سره یوځای، یو زیات شمېر عربانو په قبیلوی توګه مهاجرتونه وکړل او زموږ د هېواد په هغو سیمو کې مېشته شول چې له جزیره العرب سره یې ورته والي درلود.

سره له دې لومړنیو فتوحاتو، زموږ د هېواد په ځینو برخو کې د مسلمانانو په وړاندې مخالفتونه له منځه ولاړل نشول او په ځانګړې توګه د ځینو بنی امیه و قبیلې د پلویانو چلند د خلکو د ځورېدو او نارامۍ لامل وګرځېد او پاڅونونه یې وزېږول، او په پای کې د یوه پاخون په ترڅ کې چې د ابومسلم خراساني تر مشرۍ لاندې ترسره شو خلافت د امویانو څخه یوې بلې نرمې عربي ډلې یعنې عباسیانو ته چې ځان یې د پیغمبرﷺ له کورنۍ او د هغه سیاسی نظام وارث باله چې د هغه په واسطه جوړ شوی و، ولیږدیده.

د مسلمانانو د بریالیتوب دلایل

۱- په پاک خدای‌جل جلاله، د قیامت په ورځ، د اسلام په پیغمبرﷺ او قرآن کریم باندې پیاوړی ایمان د مجاهدینو د بریالیتوب تر ټولو مهم دلیل ګڼل کېږي، ځکه دې عقیدې دوی ته ډېره لوړه روحیه ورکوله او دوی یې لا زیات فعالیت او خوځښت ته هڅول.

جهاد، شهادت او جنت له معنوي پلوه تر ټولو هغه اساسي ارزښتونه وو چې د دې سبب شول ترڅو مسلمانان په نه تصور کېدونکې توګه له خپل ځانه مېړانه، نه ستړې کېدل او جرئت وښیي.

۲- د مسلمانانو پیاوړې نظامي مشرۍ او له اغیزمنو جګړه ییزو تکتیکونو څخه ګټه اخیستنه او همدارنګه د مجاهدینو ترمنځ د جګړې د مشر د امر منلو روحیه.

۳- سربیره پر دې، مادي انګیزې هم باید له یاده ونه باسو. ځکه د اسلام د قوانینو سره سم د غنیمتونو یو پر پنځمه برخه اسلامي دولت او څلور پر پنځمه برخه د مجاهدینو حق ګڼل کېده.

٤- زموږ د هېواد د خلکو له خوا د اسلام عدالت غوښتنې او مساواتو د شعارونو بدرګه کول، ځکه زموږ خلك د اشرافي نظامونو له شتون څخه ناراضه او تر پزې رسیدلي وو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

٥- د عربو په مقابل لوري کې اداري ضعف او د تيت او پرکې اداري او مذهبي وضعې شتون په ځانګړې توګه زموږ د هېواد د خلکو ترمنځ، مسلمانو عربو ته دا زمينه برابره کړه، ترڅو ګټه ترې واخلي، ځکه چې په دې وخت کې په افغانستان کې پياوړې واحد حکومت او يو دين شتون نه درلود چې خلک سره راټول کړي.

٦- د واحدې نظامي مشرۍ نشتوالی او د اسلامي لښکرو پر وړاندې ګډه وده دفاع د اسلامي مجاهدينو د برياليتوب بل دليل شمېرل کېږي.

٧- په اسلامي لارښوونو او تمدن کې د ژوند د بشپړ پروګرام شتون او په سيمه کې د پخوانيو حاکمو اديانو د ټولنيز په زړه پورې او پراخه پروګرام نشتوالی.

د پورتنيو څوګونو دلايلو او ځينې نورو لاملونو له مخې، اسلامي لښکرې وتوانيدې چې افغانستان يا د هغه وخت خراسان تر خپلې ولکې لاندې راولي.

پوښتنې

١. ستاسو په نظر کوم دليل يا دليلونه وو چې اسلامي مجاهدينو د ختيځ لور ته لښکرکشي وکړه؟ لاندې تش ځايونه په خپلو کتابچو کې ډک کړئ

٢. په کال .... هجري مسلمانانو د لومړي ځل لپاره د .... تر مشرۍ لاندې په ايران بريد وکړ او په ترڅ کې يې .... مهم ښار د مسلمانانو تر ولکې لاندې راغی.

٣. اسلامي لښکرې د کوم خليفه په وخت کې خراسان يا افغانستان ته ورسيدې؟

٤. ستاسو په نظر عربي مسلمانانو ولې له جزيره العرب څخه زموږ سيمو ته کډوال شول؟

٥. د مسلمانانو د خليفه حضرت .... فرمان په .... کا ل کې د خراسان پر لور د مجاهدينو د پرمختګ په هکله صادر شو.

له ټولګي څخه دباندې فعاليت

زده‌کوونکي دې په افغانستان کې د اسلامي مجاهدينو د برياليتوب د لاملونو په هکله يوه مقاله وليکي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان د امویانو په دوره کې

په دې لوست کې به د امویانو د ادارې سیستم له څرنګوالي او په هغه وخت کې د افغانستان د اقتصادي او سیاسي وضعې په اړه معلومات ترلاسه کړو.

امویانو په ٤١ ق / ٦٦١ م. کال کې اسلامي خلافت ترلاسه کړ. دوی ٩٠ کاله په اسلامي نړۍ واکمني وکړه او کابو د افغانستان په ډېرو سیمو واکمن شول.

دوی چې د قبیلوی نظام بنسټ تر یوه حده ساتلی و د فتحه شوو سیمو د ساتلو لپاره یې د قوم د متنفذو خلکو څخه کار اخیسته چې نوموړي مشران به د ډېر واک خاوندان وو.

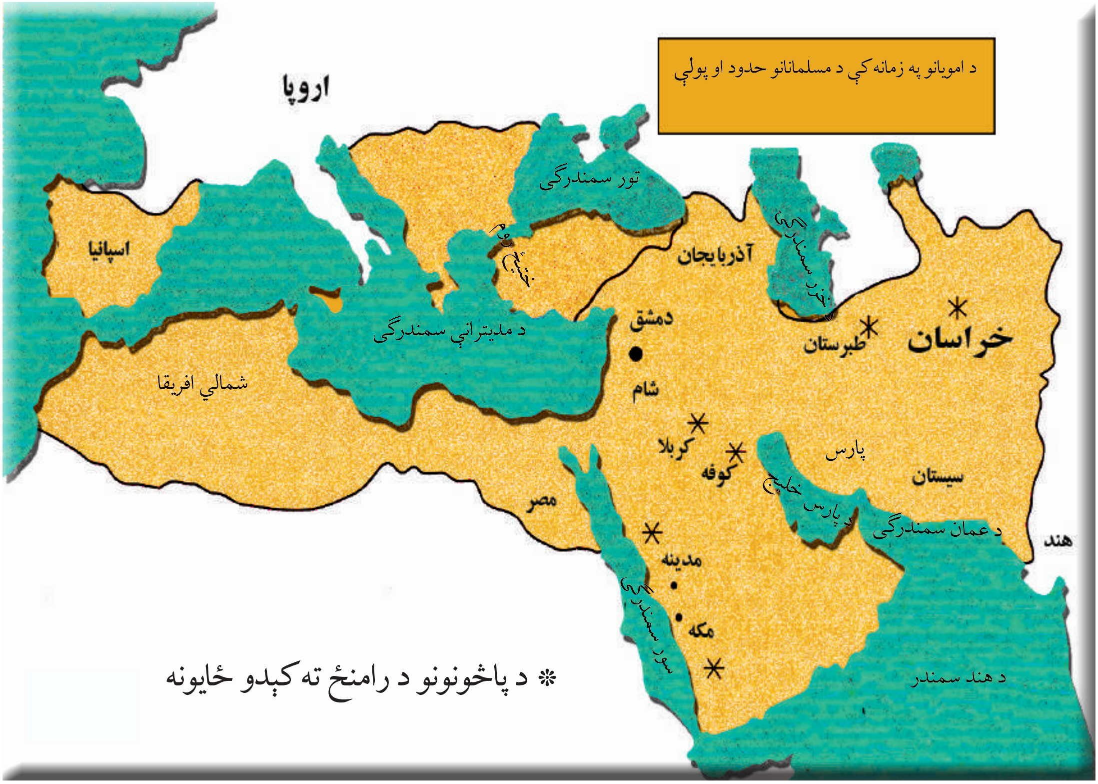

د امویانو په دوره کې زموږ هېواد د وربښمو د لارې، پراخه کرنیزو ځمکو، بهیدونکو سیندونو، مساعدې هوا او انساني قوي په لرلو سره د ښه اقتصادي وضعیت لرونکی و. خو د امویانو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

دربار د مصارفو زیاتوالې چې د مالیاتو له لارې تامینیدل، نه یوازې دا چې د کسبګرو او بزګرانو د نارامۍ لامل وګرځېدل بلکې د ډېرو ځمکو لرونکي هم ناراضه شول، ځکه چې د ټولنې د لوړې طبقې سیاسي حقوق هم محدود شول او د بزګرانو د ورځنیو مالیاتو زیاتوالی د سیمه ییزو اشرافو د عوایدو د کمښت لامل وګرځېدل. په دې توګه د اموي دولت د واکمنۍ په مهال د خراسان کلني مالیات شلویښت مېلیونه درهمو ته ورسیدل.

د عربو په منځ کې هم د اموي دولت له سیاست څخه نارضایتی زیاتې شوې. د قریشو یوه بله څانګه عباسیان وو چې له امویانو سره به یې سیالي کوله، د عباسیانو پلویان ورځ په ورځ زیاتېدل. ځکه چې دوی به خلکو ته وعدې ورکولې چې د بریالیتوب په صورت کې به د مالیاتو اندازه او بېګاري کارونه راکم کړي. سیمه ییزو ځمکوالو ته به یې هم وعده ورکوله چې د دوی سیاسي حقوق به په پام کې نیسي او دوی ته به د دولت په ادارې کې برخه ورکوي.

په دې ترتیب د امویانو او عباسیانو ترمنځ مخالفت زیات شو، څرنګه چې په خراسان کې د اسد بن عبدالله ۱۱٤- ۱۱۷ ق / ۷۳۵- ۷۳۸ م. په دورې کې د عباسیانو د پلویانو له ډلې څخه څو پټ کسان ونیول شول، لاس اوپښې یې پرې او غوڅې شوې. د امویانو بل والي نصر بن سیار هم په خراسان کې د عباسیانو پلویان په سخته توګه وځارل. خو هېڅوک ونه توانېدل چې په زور او شکنجه د خلکو د نارضایتۍ مخه ونیسي او د هرې ورځې په تېریدو سره د خلکو نارضایتي زیاتېدله.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زیات وپوهیږئ

د امویانو شجره

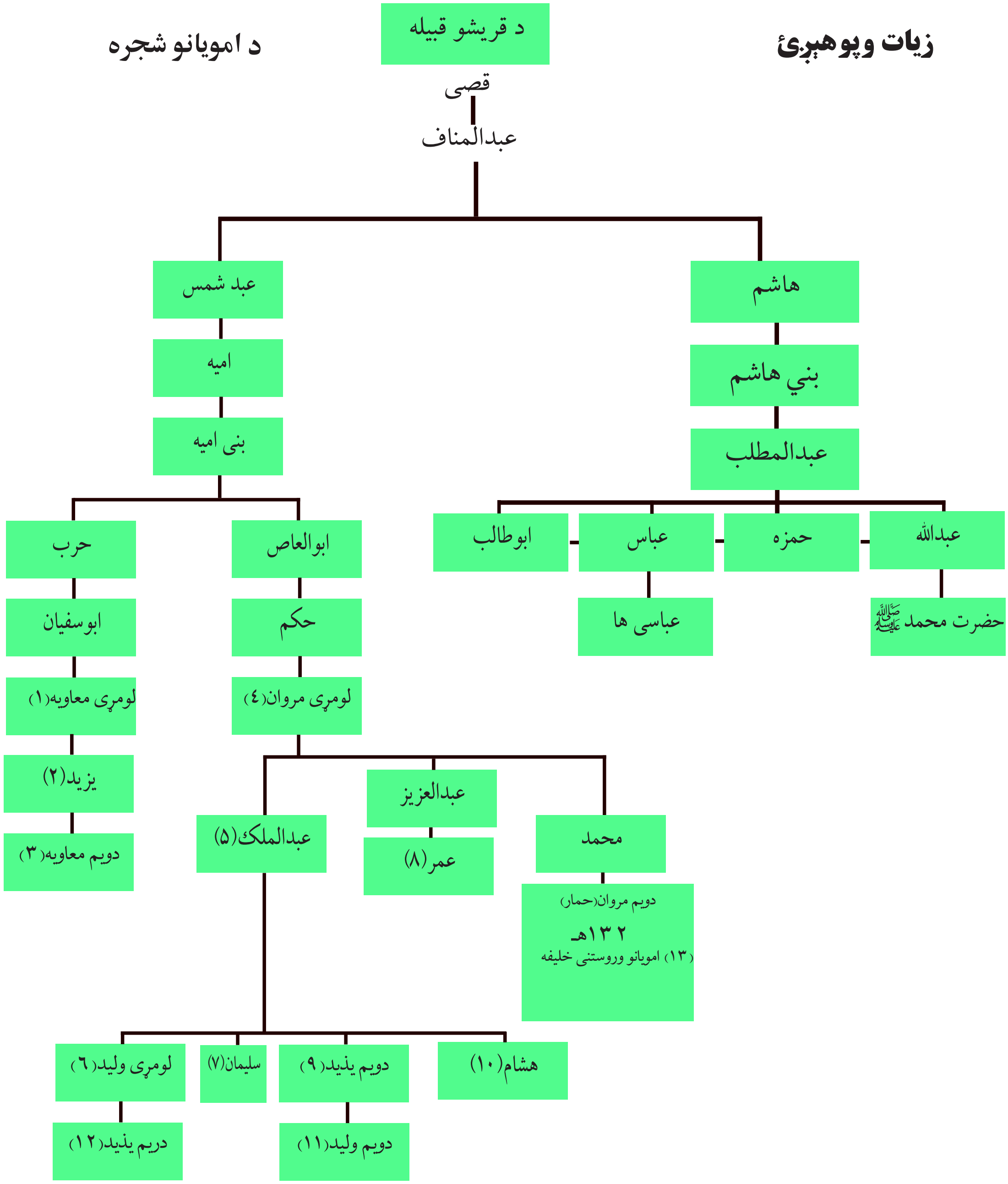

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ولسي پاڅونونو لاملونه

د بني اميه د خلافت په دوره کې نارضايتي زموږ په هېواد کې زياته شوه. دوی حاکم، قاضي او امام د عربي توکمه خلکو څخه ټاکل. دولتي مهمې دندې په عربي توکمه خلکو پورې اړه لرلې. سياسي مخالفين په سختۍ سره ځپل کېدل. اسلامي ساده دربار په مجلل دربار بدل شو. د دربار او لښکر د لګښتونو زياتوالی چې د ماليې له لارې به اخيستل کېده او همدارنګه بېګار اجباري کارونه د دې لامل وګرځېدل چې د خلکو د بېوزلۍ کچه لوړه او په پای کې د زياتې نارضايتۍ لامل وګرځي.

زموږ خلکو د ځينو متعصبو له خوا د بې عدالتۍ او له توپيره ډک چلند ته په کتو سره، په داسې حال کې چې په اسلام يې ټينګ ايمان درلود او د هغه په پراختيا کې يې قربانۍ ورکړې وې خو د نوموړو کسانو د تسلط پر وړاندې يې پاڅون وکړ، لکه د ابومسلم خراساني پاڅون.

په ټولګي کې فعاليت

زده‌کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي او هره ډله دې له لاندې موضوعګانو څخه يوه وټاکي، خبرې اترې دې پرې وکړي او بيا دې يو تن په لنډه توګه د خپلې ډلې معلومات نوروته وړاندې کړي.

- د امويانو په دوره کې زموږ د هېواد سياسي وضعيت،
- د امويانو په دوره کې زموږ د هېواد اقتصادي وضعيت،

سوچ وکړئ او ځواب ورکړئ

١- د امويانو په دوره کې د ماليات او بيګاري د زياتوالي لاملونه څه وو؟ په لنډه توګه يې واضح کړئ.

٢- د عربو په وړاندې د افغانستان د خلکو د پاڅون اساسي علتونه په ګوته کړئ.

٣- بيګار او حشر يو تر بله څه توپير لري؟ په دې هکله څرګندونې وکړئ.

٤- اموي واليانو اسد او نصر په خراسان کې د خپلو سياسي مخالفينو سره څه وکړل؟

له ټولګي څخه دباندې فعاليت

ستاسويه آند د افغانستان د هغو ولسي پاڅونونو لاملونه چې د عباسيانو په ګټه تر سره کېدل څه وو؟

په دې هکله يو مطلب برابر کړئ او له اجازې وروسته يې د ښوونځي په دېوالي جريدې کې وځړوئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له امويانو څخه عباسيانو ته د واک ليږد

په دې لوست کې به زده کړو چې واک څه ډول له امويانو څخه عباسيانو ته وليږديده او په دې برخه کې د ابومسلم خراساني او د غوري مشرانو ونډه څه وه؟

ابو مسلم خراساني او د واک په ليږد کې د هغه ونډه

عبدالرحمن چې په ابو مسلم ملقب و، د ماشومتوب د دورې نوم يې (بهزادان) او د پلارنوم يې بنداد هرمزد و. نوموړی په ۱۰۰ ق / ۷۲۱م. کې د سفيدنج (يا سپيد دژ چې د جوزجان د انبار له مضافاتو څخه دی) په کلي کې زېږېدلی دی. په لومړي سرکې يې تحصيل ته مخه کړه او عربي ژبه يې زده کړه. د ژوند په ترخو شيبو کې يې غم او په خوږو کې يې خوښي نه ښکاره کوله. په ۱۹ کلنۍ کې يې د سياست ډګرته و دانګل. د سليم عقل، د هيواد پالنې احساس او پياوړې عزم په لرلو سره ډېر په بيړه د ولسي فعاليتونو په سرلاري او مخکښن بدل شو. نوموړی په ۲۳ کلنۍ کې کوفې ته سفر وکړ، په مکه کې يې له ابراهيم عباسي سره وليدل او د بني عباس له پټګوند سره يې اړيکې ټينګې کړې. څه وخت چې هيواد ته راستون شو، د علوي سيدانو يحي بن زيد له شهادته وروسته يې په خراسان کې د امويانو په وړاندې د پاڅون مشري په غاړه واخيسته. د پاڅون په لومړيو ورځو کې ډېرې ډلې له ده سره يو ځای شوې، تر هغه پورې چې د (۱۲۶ ق / ۷۴۷م) کال په کوچني اخترکې د سفيدنج په کلي کې يې د امويانو بيرغ کوز او د عباسيانو تور بيرغ يې پورته کړ.

د ابو مسلم د دعوت په پايله کې هم د خراسان په خلکو کې او هم د عباسيانو په ملاتړو عربو کې د عباسيانو پلويان زيات شول او په بيړه سره د هرات، بادغيس، تالقان، سرخس، مرو، طوس، غور، نيشاپور، بلخ، تخارستان او د نورو سيمو زيات شمېر خلک د نوموړي مرستې ته حاضر شول. پياده او سپاره خلک به له ابومسلم سره يو ځای کېدل.

د خراسان والي نصر بن سيار چې له ابومسلم سره يې مقابله کوله ونه توانېد چې د پاڅون کوونکو په وړاندې ټينګ شي. د ابومسلم په واسطه د مروې له نيولو وروسته نصر نيشاپور ته شاتګ وکړ. د ابومسلم ځواکونو د سيار لښکر و ځاره او ماتې يې ورکړه.

د امويانو امير مروان حمار ډېره هڅه وکړه چې دا پاڅون وځپي. د دې لپاره نوموړي نورې لښکرې برابرې کړې او ابراهيم عباسي يې هم ووژه. خو پاڅون کوونکو څو ځله د مروان ځواکونوته په عراق کې سختې ماتې ورکړې او د امويانو وروستی د خلافت مرکز دمشق يې ترې ونيو او په (۱۳۲ ق / ۷۴۹م) کال يې د کوفې د ښار په جامع جومات کې ابوالعباس سفاح خليفه اعلان کړ، مروان د مصر په لور و تښتېد او هلته ووژل شو.

په دې ترتيب عباسيان د امويانو پرځای واک ته ورسېدل. خو د خلکو او پاڅون کوونکو د ژوند بڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کولو لپاره یې کوم گام پورته نه کړ او خپلو وعدوته یې شا کړه. ابومسلم د خراسان والي وټاکل شو خو عباسي مشرانو ابومسلم او نورو پاڅون کوونکو ته په ښه سترگه نه کتل نو ځکه یې د له منځه وړلو لپاره لاسونه بېل وهل. ترڅو په (۱۳٤ ق/ ۷۵۵م) کال کې ابوجعفرمنصور، ابومسلم په ټگی د خلافت مرکز ته وغوښت او مړېي کړ. د ابومسلم وژنې خلك بیا وخوځول، څرنگه چې پاڅون کوونکو په لومړي سرکې د ((سنباد)) بیا د استاد ((سیس)) او وروسته د ((مقنع)) په مشرى پاڅونونه پیل کړل.

امیر فولاد او امیر کروړ

امیر فولاد د ملك شنسپ بن خرنگ له اولادې څخه و، شنسپ د افغانستان په مرکز کې د غورله مشرانو څخه و چې د غور د غرونو په شاوخواکې یې واکمني درلوده. څه وخت چې نوموړي واورېدل چې د افغانستان خلکو د امویانو په وړاندې پاڅون کړی، ده هم پاڅون وکړ او په عباسي گوندکې یې د ابومسلم خراساني سره یوځای د خلکو په راغونډولو پیل وکړ.

امیر کروړ د امیر فولاد زوی و. په کا ل(۱۲۹ ق/ ۷٦۰م) کې په غور کې امیر شو. نوموړی و توانېده چې د غور په شاوخواکې د واکمنی لمنه و غوړوي ځکه چې دی یو هوډمن، زړه ور او مېړنی سړی و او دخپل پلار په څېر نوموړي د ابومسلم خراساني سره یوځای د عباسي گوند سره په مرسته کې فعاله ونډه واخیسته. همدارنگه نوموړی یو زړه ور هوډمن او پوخ شاعر و چې لومړنی پښتو شعر ده ویلی دی.

په ټولگي کې فعالیت

زده‌کوونکي دې په دریو ډلو ووېشل شي او عباسیانو ته د واك د رسېدو په برخه کې دې د لاندې شخصیتونو په اړه له یو له بل سره خبرې اترې وکړي، د خبرو اترو پایله دې د ډلې د یوه غړي له خوا نورو ته وړاندې کړي. (ابومسلم خراساني، امیر فولاد غوري او امیر کروړ غوري).

پوښتنې

۱- عباسي خلیفه ولې ابومسلم وواژه؟

۲- ستاسو په اند، هغه خوځښتونه چې د ابومسلم خراساني له وژنې را منځته شول، څه ځانگړتیا وې یې لرلې؟

۳- له امویانو څخه عباسیانو ته واك څه ډول انتقال شو، په لنډه توگه یې شرحه کړئ.

له ټولگي څخه دباندې فعالیت

ستاسو په اند، ابومسلم ولې ابوالعباس سفاح واك ته ورساوه او خپله یې د خلافت واگې تر لاسه نه کړې؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان د عباسيانو په دوره کې

په دې لوست کې به د عباسيانو په دورې کې د هېواد په سياسي، اقتصادي او فرهنګي وضع وپوهېږو، په دې برخې کې به د طاهر فوشنجي او د برمکي کورنۍ په ونډه پوه شئ.

عباسيان د اسلام د پيغمبر د اکا (تره) عباس له اولادې څخه دي او د قريشو د بني هاشمو له قبيلې څخه شمېرل کېږي، د دويمې هجري پېړۍ په وروستيو کې د سياست ډګر ته راووتل او څه وخت چې د خراسان له نا آرامې وضعې څخه خبر شول، په (۱۰۶هـ / ۷۲۲م) کې يې خپل مبلغان او دعوت کوونکي دې سيمې ته ولېږل.

د افغانستان خلکو د دوی د موخو څخه ملاتړ وکړ او د وينې په بيه يې د امويانو په ځای عباسيان په (۱۲۸هـ ./ ۷۴۹م) واک ته ورسول. د عباسيانو دوره (۵۲۳) کاله اوږده شوه اوبه پای کې د مغولو له خوا په (۶۲۸هـ./ ۱۲۴۹م.) کې د دوی خلافت ړنګ شو.

د عباسيانو په دوره کې د افغانستان ماليات کابو له څلوېښتو ميليونو درهمو څخه اويا ميليونو درهمو ته لوړشول، په همدې دليل په افغانستان کې د بزګرانو ډېر پا څونونه د عباسيانو د مالياتي زورزياتيو په وړاندې رامنځته شول. اوبه ځانګړې توګه د هېواد د شمال او لوېديځو ولايتونو خلکو ډېر کلونه مبارزه وکړه ترڅو لږ تر لږه يې ځانونه د دوی له درانه باره وژغورل.

عباسيانو نه شوای کولی د افغانستان د خلکو له سياسي او اقتصادي پاڅونونو سره په يوازيتوب برلاسي ترلاسه کړي، نوله دې امله چې په دې برخه کې برلاسي ترلاسه کړې د سيمه يېزو اشرافو او مشرانو مرسته يې ځانته را جلب کړه او د ګډو ګټو ترسيوري لاندې يې خپل تسلط ته دوام ورکړ.

په دې دوره کې په افغانستان کې کرنې او د اوبولګولوسيستم قانوني بڼه ځانته غوره کړه. له هريرود او د هلمند له سيند څخه نوي کانالونه او ويالې وغزيدې. په بلخ کې له (۷۰) زياتې د اوبو ژرندې او په سيستان کې بادي ژرندې جوړې شوې. په بلخ کې د غلو دانو له ډلې څخه غنم او وريشې کرل کېدې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په بادغيسات او غورکي مالداری او کرنې پرمختګ وکړ. تالقان او مرغاب د پشمي منسوجاتو د توليد مهم مرکزونه شمېرل کېدل او بلخ د سوداګرۍ عمده مرکز و. د ورېښمو صنعت او کسب هم زموږ د هېواد په ځينو برخوکي دود و. په غورکي او سپنه او مس استخراج کېدل. د غور وسلو په ګاونډيو هېوادونوکي ډېر شهرت درلود. په تخارستان کي سرب او نور فلزونه، د هېواد په شمالي نورو ولايتونوکي اوسپنه، سپين زر او سره زر استخرا جېدل او همدارنګه د پنجشېر سپين زر مشهور و.

د عباسيانو شجره

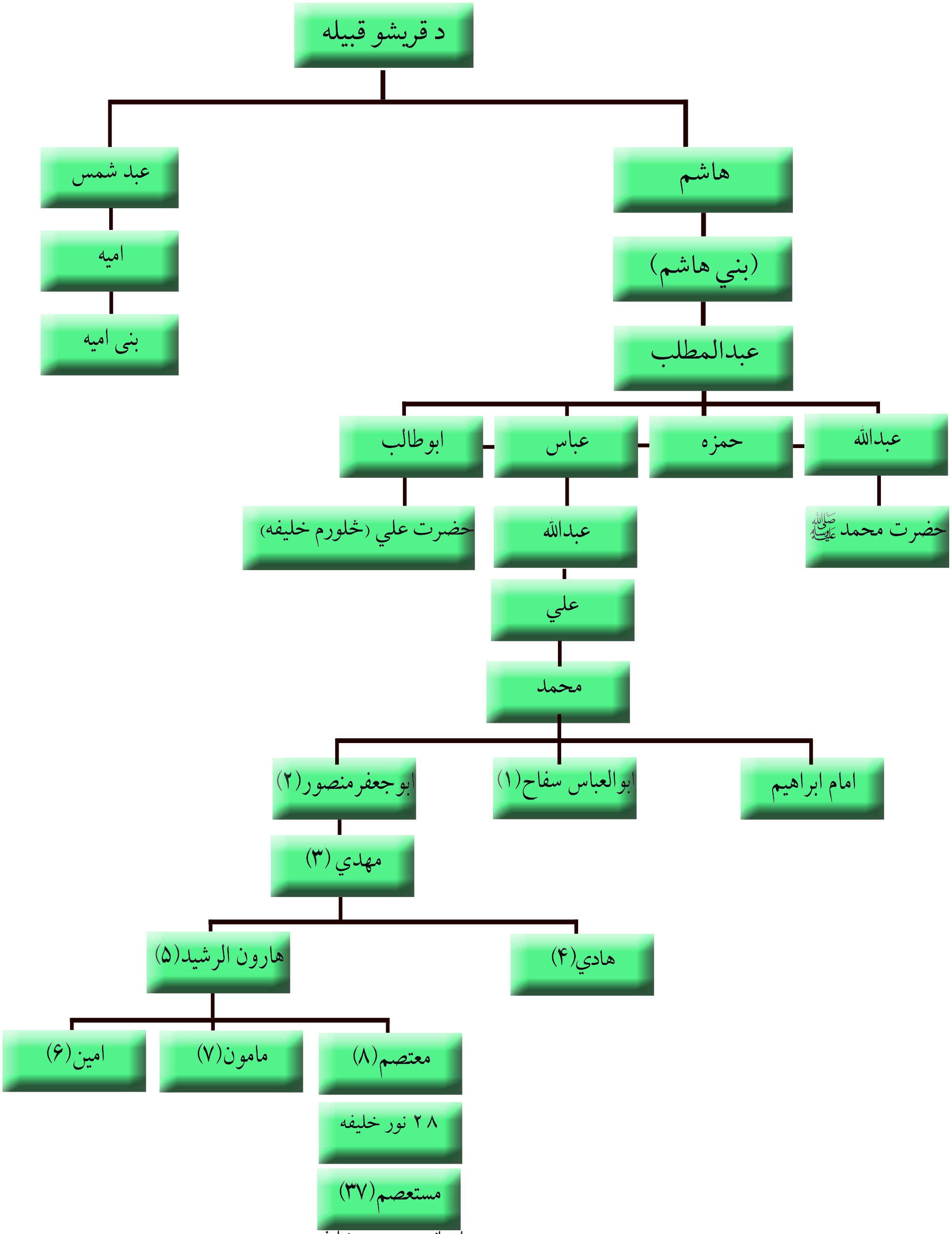

د عباسيانو ورروستني خليفه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د فرهنګ او ادب له پلوه هم د هغه وخت افغانستان د داسې ځلېدونکو شخصیتونو لرونکی و چې د ادبي او پوهنيزو آثارو په پنځولو سره يې خپل نوموونه زموږ د هېواد په تاریخ کې تلپاتې کړل. د بېلګې په توګه د موسی بن شاکر خراساني زامن هريو محمد، احمد او حسن او همدا رنګه ابو معشر جعفر بن محمد بلخي په رياضياتو کې لوی لاس درلود، بشار بن بدر تخارستاني شاعر او ابو زید احمد بن سهل بلخي اديب، فيلسوف او جغرافيه پوه وو.

سوچ وکړئ او ځواب ورکړئ!

د عباسيانو په وړاندې د افغانستان د خلکو د پاڅون دلايل توضيح کړئ.

برمکيان

برمکيان په اصل کې د برمک په نامه د يوه شخص د زامنو له ډلې څخه دي. برمک د بلخ د نوبهار د زردشتي اورتون (آتشکده) راهب يا موبد و. د دې کورنۍ لومړنی مشهور شخص د برمک زوی خالد و چې د اموي وروستنی خليفه مروان حمار په چوپړ کې و. نوموړي وروسته د عباسي ابوجعفر منصور د وزير او سلاکار په توګه هم دنده ترسره کوله. له خالد څخه وروسته یحیی د ده زوی د دې کورنۍ پوه او متنفذ شخص ګڼل کېږي. نوموړی د مهدي له خوا د هارون الرشيد د پالنې او روزنې لپاره وګمارل شو. نوموړي د هارون الرشيد په زمانه کې د عباسي خلافت ټولې چارې په غاړه لرلې او له دوو زامنو سره يې د دوی لپاره کار کاوه.

څه موده وروسته هارون الرشيد په دوی بدګمانه شو او په (۱۸۷ هـ / ۸۰۳م) کې يې د خليفه د امر سره سم د یحیی زوی جعفر مړ او پخپله دی يې د کورنۍ له نورو غړو سره په بند محکوم کړل. او د برمکيانو ټول مالونه يې هم ضبط کړل.

طاهر فوشنجي (طاهر ذواليمينين)

طاهر بن حسين فوشنجي په (۱۵۹ هـ / ۷۷۶م) کې په فوشنج يا د هرات په اوسني زنده جان کې وزیږېده. طاهر د ځوانۍ له پيل څخه په سياسي او ټولنيزو فعاليتونو کې ګډون کاوه. نوموړی هوډمن

(c) ketabton.com: The Digital Library

سړی و. د دوو عباسي ورونو مامون او امین د اختلاف په برخه کې ده د مامون الرشید چې د بادغیسۍ مور څخه زیږېدلی و ملاتړ وکړ او په (۱۹۵ق / ۸۱۱ م) کې یې امین الرشید وواژه.

څه وخت چې مامون الرشید خلافت ته ورسیده. طاهر د ده له پلوه د خراسان والي وټاکل شو. طاهر په (۲۰۷ ق / ۸۲۲ م) کـال کې د جمعې په ورځ همدلته د خطبې په مهال د خلیفه نوم د خطبې څخه لرې کړ او د خپلواکۍ اعلان یې وکړ. خو په سبا ورځ په نامعلوم ډول ووژل شو. له ده وروسته د ده اولادونو په افغانستان کې د پنځوسو کلونو په موده کې واکمني درلوده.

په ټولګي کې فعالیت

زده‌کوونکي دې په دریو ډلو وویشل شي، هره ډله دې بیا له لاندې موضوعګانو څخه یوه موضوع وټاکي له خبرو اترو وروسته دې د ټولګي یو تن بیا د خپلې ډلې نظریات او معلومات نورو غړو ته وړاندې کړي.

- د عباسیانو په دوره کې د افغانستان سیاسي وضعیت.
- د عباسیانو په دوره کې د افغانستان اقتصادي وضعیت.
- د عباسیانو په دوره کې د افغانستان پوهنیز وضعیت.

پوښتنې

۱- عباسیانو څه وخت او څه ډول خپل سیاسي فعالیتونه په افغانستان کې پیل کړل؟
۲- طاهر څوک و او څه ډول واکمنۍ ته ورسید؟
۳- برمکیان د کوم ځای وو او په څه ډول یې د عباسیانو دربار ته یې لار موندله؟
٤- ستاسو په اند ولې هارون الرشید په برمکیانو بدګمانه شو؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

په افغانستان کې د امویانو او عباسیانو کره وره، ورته والی او توپیرونه په لنډ ډول سره پرتله کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عرب مسلمانانو او د افغانستان د خلکو پریوبل اغیزې

په دې لوست کې به زده کړو چې اسلام په څه ډول زموږ خلکو ته اسلامي هویت ورکړ، یووالی یې وروباښه او د پوهې دروازې یې ورته خلاصې کړې او په بدل کې زموږ د هېواد خلکو او پوهانو د اسلام د پرمختګ په لاره کې څه قرباني ورکړې او اسلامي نړۍ ته یې څه پوهنیز او فرهنګي خدمتونه وکړل؟

د اسلام د سپیڅلي دین په راتګ او خپریدو سره، زموږ د هېواد تاریخ یو نوي پړاو ته ورننوت؛ ځکه اسلام مونږ ته نوی اسلامي هویت وباښه او دغه اسلامي هویت زموږ د خلکو د یووالي سبب شو او ټول قومونه او قبیلې د یوه دین او عقیدې خاوندان شول. همدارنګه د اسلام دین د پوهې د لاسته راوړلو په لاره کې خنډونه او د پوهې انحصار له منځه یوور نو په دې دلیل پوهې او زده کړې پراختیا وموندله.

همدا چې زموږ خلکو په لومړۍ هجري پیړۍ کې اسلام ومانه د عربی ژبې په زده کړه او دیني علومو لکه قران شریف، حدیث، او فقې په تحصیل کې یې لوی لوی بریالیتوبونه تر لاسه کړل او ترددېیمې پیړۍ پورې یې ډېر مشهور پوهان لکه نعمان بن ثابت چې امام اعظم ابو حنیفه‌رحمه الله شهرت لري، امام احمد بن حنبل مروزي، ابو داوود سجستانی (سیستاني) او داسې نور تر درېمې هجري پېړۍ پورې راښکاره شول چې د اسلام د دین لپاره یې د قدر وړ خدمتونه وکړل.

همدارنګه په دې دورې کې سیستاني عالمانو او پوهانو له دې سیمې نه سر پورته کړ او د پوهې په بېلابېلو څانګو کې یې تألیفات رامنځ ته کړل. په دې ځای کې د ځینو هغو لیکوالانو یادونه اړینه بولو چې د دویمې هجري پیړۍ له نیمایي څخه یې د کتابونو په لیکلو پیل وکړ:

ابو زید بلخي ادیب او جغرافیه پوه، ابو مشعر بلخي ریاضی پوه، محمد بن موسی د هندسې عالم بشار بن برد، تخارستانی شاعر او ابو نصرفارابی (چې د لرغوني نړۍ د طب، جغرافیې، فلسفې، نجوم او ادبیاتو تر ټولو لویو عالمانو له ډلې څخه شمېرل کیږي) څخه عبارت دي. د دوی له آثارو څخه ځنې په اتلسمه او نولسمه پیړۍ کې په اروپا کې د نړۍ ژوندیو ژبو وژباړل او بیا خپاره شول.

زموږ خلکو د خپلو پیاوړو کورنیو او خلکو په واسطه د افغانستان تهذیب د خپلو ژباړونکو په وسیلې عربي ټولنې ته او د اسلام تمدن یې نړۍ ته وراندې کړ. د برمکیانو کورنۍ په دویمې هجري پېړۍ کې د طب په برخې کې د (منکه) کتاب، د نجوم او فلکیاتو په برخه کې د (سند هند) کتاب او د سند باد کیسه عربي ته وژباړله.

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدارنګه زموږ خلکو د اسلام د پراختیا او خپرېدو په لاره کې ډېرې قربانۍ ورکړې او اسلام یې د هېواد تر ختیځو پولو یعنې هند پورې خپور کړ.

په دې ترتیب د عربي مسلمانانو او زموږ د هېوادوالو ترمنځ اغېزې دوه اړخېزې وې. اسلام زموږ خلکو ته نوی اسلامي هویت ورکړ، یووالی یې ورویاښه د پوهې دروازې یې زموږ پرمخ پرانیستې. په بدل کې د افغانستان خلکو هم د علمي او فرهنګي خدمتونو او همدارنګه د وینې په بیه یې د اسلامي تمدن او د اسلام د خپرېدو په لاره کې فعاله ونډه واخیسته او په ځانګړې توګه پوهانو او عالمانو په دې برخه کې ارزښتناکه ونډه درلوده.

په ټولګي کې فعالیت

زده‌کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي، یوه ډله دې د عربي مسلمانانو اغېزې زموږ په هېواد والو او دویمه ډله دې زموږ د هېوادوالو اغېزې په عربي ټولنه او اسلامي نړۍ کې تر خبرو اترو لاندې ونیسي او د خبرو اترو پایلې دې له دوی څخه یو تن بیا نورو ټولګیوالو ته وړاندې کړي.

پوښتنې

۱- د عربي مسلمانانو او د افغانستان د خلکو تر منځ ګډې اغېزې څه ډول وې؟ په دې هکله څرګندونې وکړئ.

۲- زموږ د هېواد پوهانو او عالمانو اسلامي نړۍ ته کوم خدمتونه کړي دي؟ په لنډه توګه یې بیان کړئ.

۳- ستاسو په اند د بلخ برمکي ډلې د اسلام په تمدن کې کوم مقام درلود؟ په دې هکله څرګندونې وکړئ.

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

افغانستان ته د اسلام تر ټولو مهم خدمت په هکله یوه مقاله ولیکئ او تر راتلونکي لوست مخکې یې وړاندې کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دويم څپرکی

په افغانستان کې د اسلام له راتلو وروسته خپلواک حکومتونه

په دې څپرکي کې به د هغو حکومتونو سره پېژندګلوي تر لاسه کړئ چې افغانستان ته د اسلام له راتګ څخه وروسته جوړ شول.

په بلخ ولايت کې د حضرت علي (کرم الله وجهه)روضه

د هرات ستر جامع جومات

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ښېرکي موخې

۱. د اسلام څخه وروسته له سیمه ییزو واکمنو کورنیو او د هغوی د حکومتونو د رامنځته کېدلو له لاملونو سره د زده‌کوونکو بلدول؛
۲. له درېمې نه تر اوومې هجري پیړۍ پورې د هېواد د خپلواکۍ غوښتونکو څېرو سره د زده‌کوونکو بلدول؛
۳. په هېواد کې د سیمه ییزو حکومتونو یو له بل سره د اړیکو او د بغداد د خلافت سره د هغوی اړیکو په څرنګوالي د زده‌کوونکو بلدول؛
٤. زموږ په هېواد باندې د تیموریانو او مغولو د یرغلونو د علتونو او انګیزو څېړل او همدارنګه د هغو په پایلو باندې د زده‌کوونکو پوهیدل؛
٥. له درېیمې نه تر لسمې هجري پیړۍ پورې زموږ د هېواد له عمومي اقتصادي او فرهنګي وضعې سره د زده‌کوونکو بلدول؛
٦. زده‌کوونکي دې د تاریخي نقشو او اطلسونو څخه کار واخیستلای شي؛
۷. په یاده شوې دورې کې د هېواد له تاریخي او فرهنګي څېرو، عالمانو او پوهانو سره د زده‌کوونکو بلدتیا.

(c) ketabton.com: The Digital Library

طاهريان او صفاريان

ايا پوهيږئ چې له اسلام څخه وروسته د خپلواکۍ هڅه لومړی طاهر فوشنجي تر سره کړه او وروسته د طاهر د نيمه خپلواک دولت د منځته راتلو څخه صفاريانو د عباسي خلافت څخه د خپلواکۍ اخيستلو په لاره کې د پام وړکارونه کړي؟

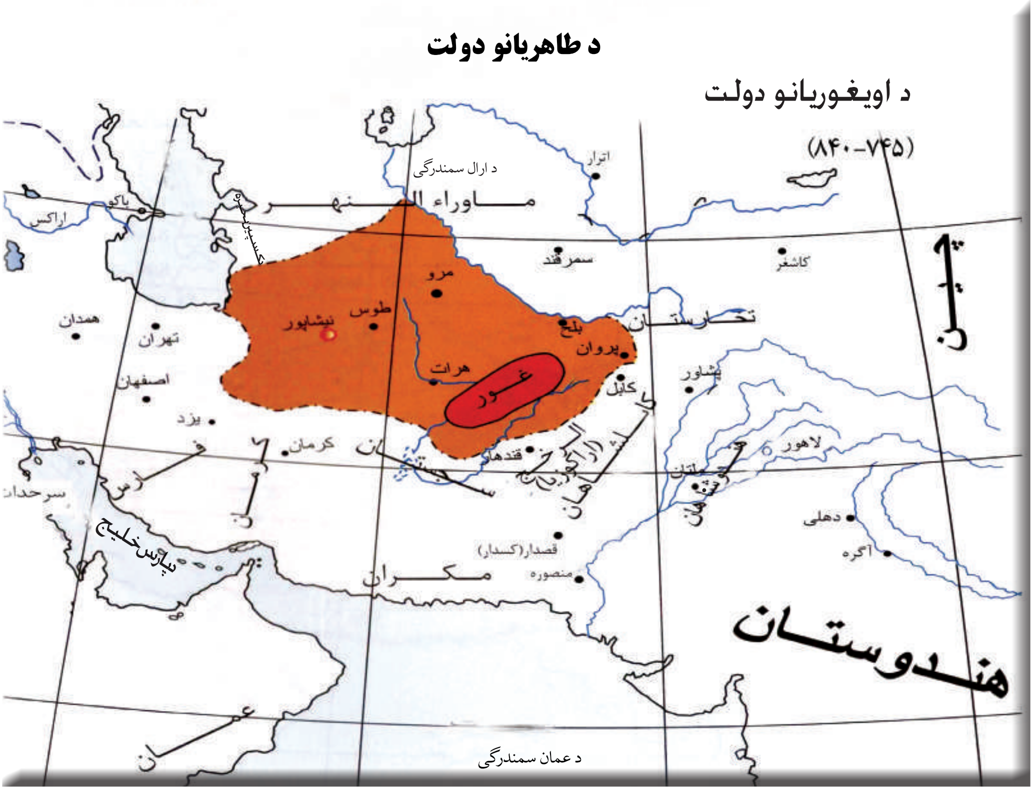

زموږ د هېواد په تاريخ کې د طاهريانو او صفاريانو هغه دوه دولتونه و چې له عباسيانو سره يې مخالفت کاوه. که هر څومره طاهريان د حکومت تر پايه په نيمه خپلواکه توگه پاتې شول خو صفاريانو د دوی په پرتله خپلواکه سياست غوره کړ او په همدې علت د عباسي خلفاو سره په شخړو کې ښکيل شول. د ملي فرهنگي هڅو له پلوه هم صفاريان د ملي فرهنگي ملاتړ لرونکو څخه شمېرل کېږي. په دې لوست کې به له پورته مطالبو سربېره د دې دوو کورنيو د هغه وخت له ډېرو نورو سياسي، اقتصادي او فرهنگي موضوعاتو څخه خبر شئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

طاهریان

د دغې کورنۍ نوم د حسین د زوی طاهر له نوم څخه اخیستل شوی چې اصلاً د پوشنګ یا فوشنج (د هرات زنده جان) اوسېدونکي دي او د هرات له لرغونو کورنیو څخه شمېرل کیږي. د طاهر نیکه (مصعب) په عباسي نهضت کې ګډون وکړ نو څه وخت چې عباسیانو بری وموند، د پوشنګ د ښار مشري یې ده ته وسپارله.

له دې وروسته دا مقام د دوی په کورنۍ کې پاتې شو او طاهر هم د ځوانۍ په پیل کې دا دنده لرله.

طاهر د دوو وروڼو هر یو امین او مامون د اختلاف په مسئله کې د عباسي مامون پلوي وکړه او د امین له وژلو څخه یې وروسته د مامون خلافت ته زمینه برابره کړه. که څه هم طاهر وروسته له دې د عباسي خلافت په لوړو مقامونو کې دندې ترسره کړې، خو تل به دا سوچ ورسره و چې د مامون د ورور (امین) د وژلو په مسئلې کې خلیفه راته په غوسه نه شي نو په همدې دلیل یې نه غوښتل چې په بغداد کې زیات پاتې شي. او له بله پلوه په (۲۰٤ ق) کال کې له خراسان څخه بغداد ته د مامون په راتلو سره، نوموړي باید دغه سیمه یوه تکړه کس ته سپارلې وای، ترڅو د عباسي خلافت پر وړاندې احتمالي پاڅونونه وځپي او د مامون الرشید په نظر طاهر وړکس و. نو له دې امله خراسان ته د طاهر د راتلو دلایل په لاندې توګه وړاندې کولای شو:

۱- د خراسان سیمه د طاهر په څېر د یوه پیاوړي او تکړه سړي په شتون کې د عباسي خلافت ضد پاڅونونو څخه خوندي پاتې کېدله.

۲- طاهر چې د مامون د ورور (امین) او په عباسي خلافت کې د امین د نورو پلویانو په وژلو یې په بغداد کې ځانته د اوسېدو ځای نه لیده، نو دایې ښه وګڼله چې له بغداد څخه لیرې وي.

۳- طاهر د خراسان د مشرۍ په منلو سره، د مامون د ملاتړې عوض ترلاسه کاوه.

نو په دې ترتیب طاهر په (۲۰۷ ق / ۸۲۲ اکتوبر) کا ل د ذالقعدې په میاشت کې د مامون څخه د خراسان حکومت د مشرۍ فرمان ترلاسه کړ. په دې هکله ویل کیږي: چې عباسي خلیفه په پټه سره د طاهر دکړو وړو د څارلو لپاره یو څوک ګمارلی وو. او هغه وخت چې نوموړي له عباسي خلافت څخه د خپلواکۍ نیت څرګند کړ، د ده کاریې یو طرفه کړ او له پښو یې وغورځاوه.

برسېره پردې چې د لمانځه له خطبې یې د مامون نوم ایسته کړ په هغو سکو کې هم د عباسي خلیفه نوم نه لیدل کیږي چې د (۲۰٦ ق) کال څخه را پاتې دي. او دا د حسین د زوی (طاهر) مینه دخپلې سیمې د خپلواکۍ په باره کې ښیي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د طاهر زامن

د بغداد له دربار سره د طاهر د زامنو اړیکې د طاهر په پرتله ښې وې، د طاهر له مړینې سره جوخت د ده زامنو هر یوه عبدالله او طلحه په عراق او خراسان کې ښه منصبونه ترلاسه کړل. له دې وروسته داسې ریوټ نه دی اورېدل شوی چې له خپلواکۍ سره د طاهر د اولادونو مینه وښیي.

له طاهر وروسته د طاهریانو د حکومت ترټولو لویه سیاسي ځانګړتیا د بغداد د عباسي خلافت څخه ملاتړ او مرسته شمېرل کیږي. او دوی د عباسي خلفاوو د خدمت لپاره ملاوې تړلې وې او په دې توګه د عباسیانو او طاهریانو ترمنځ اړیکو دوام وموند.

هغه پاڅونونه به چې قصداً د عباسي خلافت پر وړاندې د خوارجو یا علویانو له خوا ترسره کېدل د طاهریانو له خوا به ځپل کېدل.

په افغانستان باندې د طاهر زامنو (۵۵) کاله واکمني وکړه خو دغه واك بیا صفاریانو په سیستان کې له طاهریانو څخه تر لاسه کړ چې وروسته بیا په افغانستان کې د دوی د واك او حکومت پراختیا د طاهریانو دولت د له منځه وړلو لامل وګرځېده او د دې کورنۍ وروستی سړی محمد بن طاهر په نوموړي (۲۵۹ ق) کا ل کې د یعقوب لیث صفاري له خوا ونیول شو او د نوموړي ساه په زندان کې وختله.

طاهري مشران

طاهر بن حسین (۲۰۶ – ۲۰۷ق)

طلحه بن طاهر (۲۰۷ – ۲۱۳ ق)

عبدالله بن طاهر (۲۱۳ – ۲۳۰ق)

طاهر بن عبدالله (۲۳۰ – ۲۴۸ ق)

محمد بن طاهر (۲۴۸ – ۲۵۹ق)

صفاریان

یعقوب د صفاري حکومت بنسټګر او د ده درې وروڼه هر یو عمرو، علي او طاهر د لیث زامن وو. پلار یې په سیستان کې د صفارۍ یا ټټارۍ په کسب بوخت و. او په همدې دلیل دوی د صفاریانو (ټټارانو) په نوم مشهور شول.

سیستان د دریمې هجري پیړۍ په لومړۍ نیمایي کې د بېلابېلو ټولنیزو ډلو د رامنځته کېدو شاهد و. پرته له خوارجو چې افراطي ډله شمېرل کېده بله ټولنیزه ډله، عیاران نومېدله چې د ټولنې د ټیټې او بیوزلو خلکو په منځ کې د ډېر نفوذ لرونکې شوه او یعقوب چې پخپله هم د ټولنې د ټیټې طبقې څخه و په ځوانۍ کې له دې ډلې سره یو ځای شو او د خپلې وړتیا او لیاقت په مټ ډېر ژر د دې ډلې د افسرۍ او مشرۍ درجې ته ورسېد، د سیستان خلکو د (۲۴۷ ق کال د/ ۸۶۱م) ورسره بیعت وکړ، له هغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د صفاريانو دولت

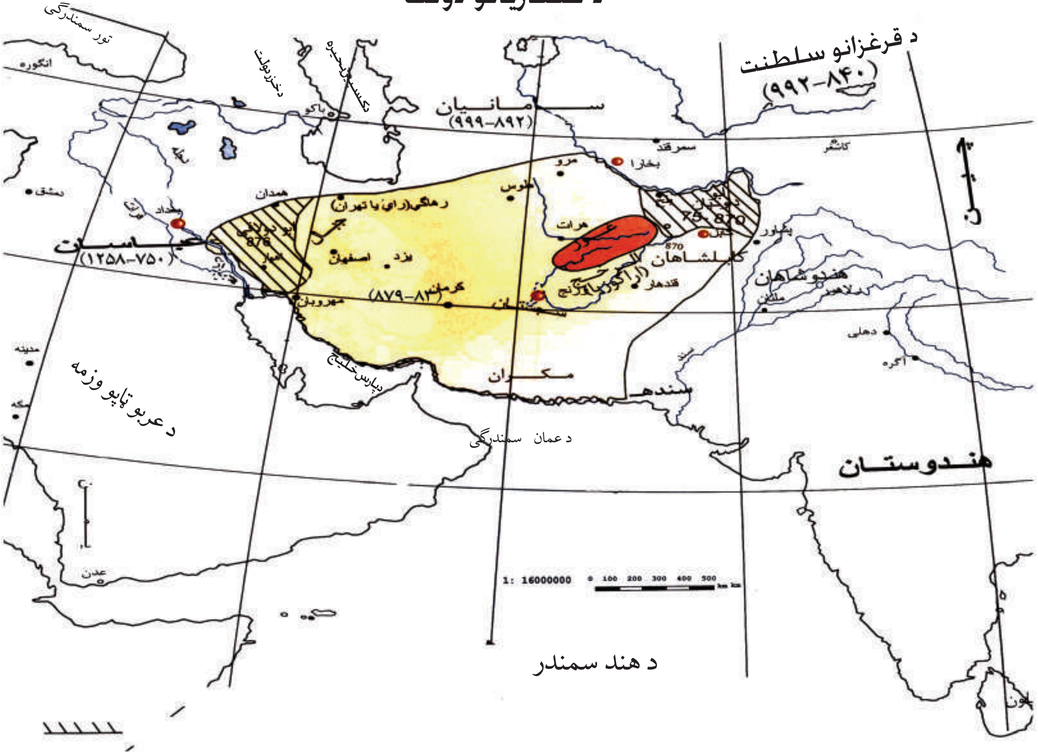

وروسته يعقوب ليث صفاري زموږ د هېواد د ډېرو سيمو په نيولو پيل وکړ.

يوله هغو علتونو څخه چې په سيستان کې يې د يعقوب بريالیتوب ته مرستندوی واقع شو هغه د ده له لښکرو سره دګڼ شمېر خوارجو يوځای کېدل وو چې ده د هغوی په ملګريتوب ټول سيستان چې مهم ښارونه يې بُست او کندهار وو ونيول، دغه راز د کرمان، هرات او کابل ښارو ته يې هم ونيول او په دې خاطر چې مخالفان له ده سره يوځای شول نو له دې امله د ده تر ولکې لاندې سيمو کې ښه امن رامنځته شو. نوموړي په (۲٤۹ ق ۸۷۲م) کال کې د طاهري حکومت مرکز نيشاپور ونيو خو ونه توانېده چې د ايران په شمال کې طبرستان هم تر ولکې لاندې راولي.

د يعقوب او عباسي خليفه اړيکې

په خلافت کې د انقلاب او بيلابيلو پاځونونو له امله د خلافت د واکمنۍ په سيموکې او همدارنګه د عباسي دربار په د ننه کې د ترکانو نفوذ، د عباسي خلفاوو ځواک کمزوری کړی و؛ نو ځکه يعقوب ليث صفاري د اسلامي قلمرو ځينې سيمې تر خپلې ولکې لاندې راوستې او خليفه د ده امارت له منلو پرته بله لاره نه ليده.

يعقوب ليث صفاري هم چې د عباسي خليفه له دې دريځ څخه خبر و، د خپل حکومت د نفوذ د سيمې د پراختيا په خاطر له خليفه سره له درنښته ډک چلند کاوه. او ځينې وخت به يې ډالۍ هم

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورلېږلي. لکه چې يو ځل يې ډېرې قيمتي ډالۍ د پنځوسو په شمېر د سرو اوسپينو زرو بتان چې له کابل څخه لاسته ورغلي وو، خليفه معتمد عباسي ته ولېږل او معتمد هم د خپل ورور (موفق) په واسطه د بلخ، تخارستان، سند او سيستان د حکومت فرمان ورولېږه. خو وروسته له دې، يعقوب په (۲٦۲ هـ / ۸٦۷م) کال هغه وخت چې غوښتل يې خپله واکمني د عباسي خلافت تر لمنې ورسوي او د بغداد د اداري غوښتونکی شو نو له عباسي خليفه سره په جگړې کې ښکيل شو. او په پايله کې د خليفه د ورور (موفق) د چل په واسطه چې د دجلې اوبه يې په صفاري لښکرو ورخوشې کړې او هغوی يې له ډېرې سختې ماتې سره مخ کړل له دې وروسته عباسي خليفه د صفاريانو دمخالفينو يعنې سامانيانو د ملاتړ سياست ځانته غوره کړ.

د صفاريانو د حکومت پای

يعقوب ليث صفاري د عباسي خليفه له خوا د ماتې نه څه موده وروسته، په (۲٦٥ ق / ۸۷۹م) کال کې مړ شو، له هغه وروسته د ده ورور عمرو د واکمنۍ ډگر ته راووت. که هرڅو د عمرو او د بغداد د حکومت اړيکې په لومړي سر کې څه نا څه ښې وې او هغه قيمتي ډالۍ د خليفه لپاره ورولېږلې خو دغه اړيکې تر ډېرې مودې پاتې نه شوې دا ځکه چې عباسي خلافت په اصل کې له صفاريانو سره د زړه مينه نه لرله او د نوموړي د اطاعت په هکله يې شک درلود. ځکه په (۲۷۱ق ۸۸٤م) کا ل کې د بغداد خليفه د خراسان حاجيان ځانته وروغوښتل او د هغوی ترمخ يې دغه اعلان وکړ چې عمرو ليث صفاری مې له ټولو مقامونو او منصبونو څخه لېرې کړی دی. دغه مسئله له يوه پلوه د صفاريانو په سيمې کې پاخونونه رامنځته کړل او له بل پلوه د صفاريانو کمزوری ته يې لاره اواره کړه. په دې ترڅ کې، په ماوراُلنهر کې د سامانيانو واک چې د بغداد د عباسي خلافت له ملاتړ څخه هم برخمن وو، د عمرو ليث صفاري وېره يې لازياته کړه. نو له دې امله يې د هغوی د مقابلې لپاره ترتيبات ونيول او په (۲۸۷ ق/ ۹۰۰م) کال کې د دوی په وړاندې جگړې ته ووت. خو بلخ ته نژدې د اسماعيل ساماني د لښکرو له خوا يې ماته وخوړه. امير اسماعيل ساماني نوموړی بغداد ته د خليفه معتمد حضور ته ولېږه هلته زنداني شو او په (۲۸۹ق) کال کې ووژل شو.

له دې وروسته د صفاريانو پاتې خلکو يوه پېړۍ په سيستان کې واکمني وکړه او د دوی وروستی مشر د خلف ابن احمد په نامه په (۳٤٤ - ۳۹۹ ق/ ۹٥٥- ۱۰۰۸ م) کال کې د سلطان محمود غزنوي له خوا ووژل شو.

د طاهريانو او صفاريانو په دوره کې اقتصاد او فرهنگ

په هغه وخت کې زموږ د خلکو د اقتصاد اصلي بنسټ کرنې تشکيلاوه. او د کرنې کار ته پاملرنه د طاهري مشرانو، په تېره بيا د طاهر د زوی عبدالله له مهمو او مثبتو اقداماتو څخه و.

ځکه ده برسېره پردې چې د کښتونو د له منځه وړلو په برخه کې به يې د خپلو عسکرو مخه نيوله، د

(c) ketabton.com: The Digital Library

کرکیلې د ښه والي لپاره يې ځينې ارزښتناک کارونه هم ترسره کړل. عبدالله بن طاهر د اوبو لګولو سيستم د جوړولو په برخه کې د ټولو په سرکې يادولای شو. زموږ د هېواد مشهور تاريخ ليکونکی عبدالحی بن ضحاک ګرديزي د ريورټ له مخې، نوموړي د خراسان ټول فقها راغونډکړل او له هغوی څخه يې وغوښتل چې د اوبو لګولو په برخه کې شرعي موازين وضع کړي او دوی د (کاريزکتاب) يا (کتاب القنی) په نامه يو کتاب وليکه. دغه موضوع زموږ په هېواد کې د ډېرو کاريزونو او همدارنګه د پر مختللي اقتصاد ښودونکی دی. دغه ذکر شوي کاريزونه زياتره د پرديو د يرغلونو په پايله کې ړنګ شول.

همدارنګه د عبدالله بن طاهر په توصيو او سپارښتنو د ښارونو کارګرانو (کارېوهانو)ته د کرنې په هکله سپارښتنه شوې ده. طلحه بن طاهر هم د کرنې په وده کې د خپل ورور د سياست پلوي و. په پايله کې په اقتصادي برخه کې د پام وړ ښه والی راغی. بېلابېلې مېوې او غلې کېدلې، همدا رنګه د هرات انګورو، با دامو او پستې، د سيستان خرما، د بست زعفران او د بلخ او مروې انارو ډېر شهرت درلود او زموږ هېواد ته يې ښه شتمني برابره کړه. خو صفاريانو د پاچاهۍ ډېر وخت په جګړو او همدارنګه د سيمو او ايالتونو د لاسته راوړلو په برخه کې تېرشو د هېواد د اقتصاد لپاره يې روښانه پروګرام نه درلود خو په فرهنګي برخه کې د ملي ادبياتو مينه وال و، او دا يې غوره ګڼله چې پارسي ژبه بايد د عربي ژبې او ادبياتو ځای ونيسي.

ويل کېږي چې يعقوب ليث صفاري د پيغامونو مدير مسؤول محمد بن وصيف سګزي څخه وغوښتل چې د عربي ژبې په ځای په پارسي ژبه شعر وليکي. نوموړي د يعقوب په ستاينه کې يوه پارسي قصيده وليکله. خو طاهريانو عربي ژبه ومنله، د طاهر يو زوی طلحه پخپله د عربي ژبې د نحوې عالم و. د طاهري امراو له ډلې څخه يو څو نور هم د پوهانو او اديبانو د ملاتړيه برخه کې مشهور وو.

په ټولګي کې فعاليت

زده‌کوونکي دې د الف او ب په دوو ډلو کې د طاهريانو فرهنګي او اقتصادي خدمتونه وشمېري.

پوښتنې

۱- خپل اصلي سيمې ته د طاهر د راګرځېدو مهم دليل څه دی؟

۲- ايا د عباسي خليفه په وړاندې د طاهر سياست د ده د اولادونو له خوا وپالل شو؟

۳- د يعقوب ليث صفاري د کار په پيل کې، د ده د شهرت علت څه و؟

٤- د طاهريانو په دوره کې کرنې او زراعت ولې وده وکړه؟

له ټولګي څخه دباندې فعاليت

زده‌کوونکي دې د خپل هېواد تاريخ او فرهنګ ته د طاهر او يعقوب د خدمتونو په هکله يو لنډ مطلب چمتو او په راتلونکي لوست کې دې خپلو ټولګيوالو ته وړاندې کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سامانیان

په دې لوست کې به د سامانیانو د واکمنې کورنۍ سره آشنا شئ هغه چې د بغداد د عباسي خلفا وو د سیاست په ملاتړ یې په افغانستان او د هغه د اوسنیو ګاونډیو هېوادونو په ساحه کې یو پیاوړی او پراخ حکومت رامنځته کړ او په دې به هم وپوهېږئ چې د دوی د واکمنۍ په مهال ولې زموږ هېواد له علمي او فرهنګي غوړېدا سره مخ شو؟

د سامانیانو دولت

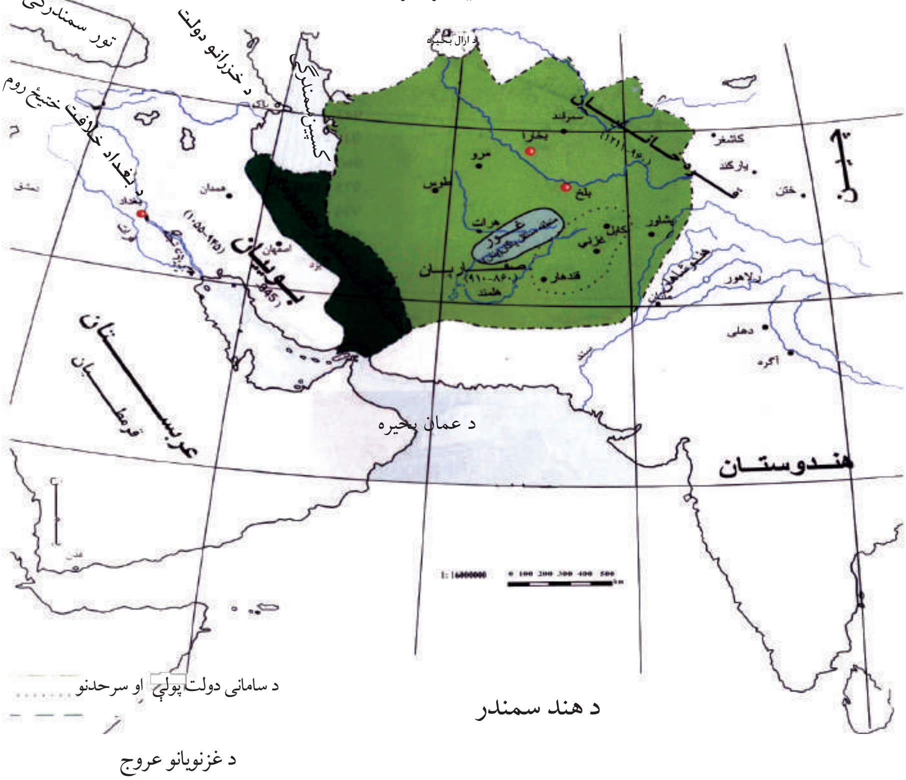

سامانیان د ختیځو اصلي کورنیو له ډلې څخه دي چې ریښه یې له اسلام څخه مخکې وختونو ته رسېږي. دوی د عباسي خلفاوو په پلوۍ خپل سیاسي موقعیت د افغانستان، ایران او مرکزي آسیا په اسلامي ختیځ کې ټینګ کړ. سره له دې چې سامانیانو له خلفاوو سره ښې اړیکې لرلې خوبیاییې هم مالیات او خراجونه بغداد ته نه لېږل. د دوی د حکومت شکل ((امارت استکفاً استیلا)) (معنا دا چې خلیفه د عزل او نصب، د مالیاتو اخیستل، د ځایناستي ټاکلو او ... کې به لاسوهنه نه کوي) پېژندل شوی دی. د سامانیانو دوره د اسلامي فرهنګ او تمدن د غوړېدنې دوره بللې شو. په ځانګړې توګه عقلي علومو د دوی په دوره کې ډېره وده وکړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سامانیان

سامانیان د سامان خدات په نامه د یوه سړي له نوم څخه اخیستل شوي دي. زموږ د هېواد د مشهور تاریخ لیکوونکي عبدالحی گردېزي په وینا سامان خدات له مغان یا زردشتي روحانیونو څخه شمېرل کېږي او د ماوراءالنهر په څنډو کې یې استوګنه کړې ده.

د سامان خدات پلرونه له اسلام څخه د مخه د ماوراءالنهر له مشرانو څخه وو. او له اسلام څخه وروسته هم په ماوراءالنهر کې د رسوخ او نفوذ خاوندان وو. سامان خدات د اموي هشام بن عبدالملك په زمانې کې مسلمان شو او د اسد بن عبدالله په نامه د خراسان د اموي حاکم تر ملاتړ لاندې راغی. نوموړي وروسته د ابو مسلم خراساني په نهضت کې برخه واخیسته او د ابومسلم له ملګرو څخه شو. چې په عباسي دولت کې یې هم د ښه نوم ازانګې پورته شوې.

د دویمې هجري (اتمې میلادي) پېړۍ په پای کې هغه اختلاف چې د هارون الرشید د زامنو تر منځ د ځایناستی په مسئله کې رامنځته شو، مامون الرشید سره په مروه کې خلکو بیعت وکړ مامون الرشید له ځینو بانفوذه کورنیو لکه طاهریانو او سامانیانو څخه د مرستې غوښتنه وکړه او د دوی د مرستې په بدله کې یې بیا وروسته ډېر مهم حکومتي مقامونه دوی ته وسپارل. له همدې وخته وروسته د عباسیانو او سامانیانو تر منځ اړیکې سره نژدې شوې او څه وخت چې مامون الرشید له مروې څخه بغداد ته لاړ نو د عباسي خلافت په ختیځ کې یې د څلورو مهمو ښارونو مشري د سامان څلورو زامنو ته وسپارله: نوح بن اسدته یې سمرقند، احمدبن اسد ته یې فرغانه، یحیی بن اسدته تاشکند او الیاس ته یې هرات وسپاره.

د صفاریانو په را څرګندېدو سره چې د بغداد له خلافت سره یې چندان ښې اړیکې نه لرلې. د بغداد د خلفاوو او سامانیانو اړیکې یوې نوې مرحلې ته د اخلې شوې او د بغداد خلافت چې د مخالفینو د شتون له امله یې د سامانیانو ملاتړ ته اړتیا لرله، هڅه یې کوله چې د دوی حکومت ته په غاړې اېښودو سره، سامانیانو ته سیاسي مشروعیت ورکړي. سامانیانو هم چې دې ډول تائید ته اړتیا لرله نو د خلافت په تائید سره یې د عامو خلکو په ذهنونو کې ډېر ښه ځای ونیو.

د ساماني لړۍ لومړی بنسټګر، اسماعیل

د ساماني لړۍ بنسټګر اسماعیل بن احمد بن سامان خدات دی. نوموړی په (۲۳٤ق، ۸٤۸ م) کال په فرغانه کې وزیږېد. امیر اسماعیل په پوره ډول، په ماوراءالنهر کې هغه وخت واکمني ترلاسه کړه چې د ده ورور (نصر) په (۲۷۹ق، ۸۹۲ م) کال کې مړشو خو د ده شهرت او اعتبار هغه وخت

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بخارا په ښار کې د امیر اسماعیل ساماني قبر

زیات شو چې صفاریانو ته یې په جګړه کې ماتې ورکړه او عمرو بن لیث صفاري یې ونیوه. دغه پېښه د (۲۸۷ق/ ۹۰۰ میلادي کال د اپریل ۱۹م) کې د ربیع الاول په ۱۵ ق رامنځته شوه. وروسته له دې پېښې یې عباسي خلیفه معتضد ته د حکومت فرمان ولېږه، ځکه چې د صفاریانو (د خلافت له اوامرو څخه د سرغړوونکو) په ماتې سره سامانیانو په عباسي خلافت کې ډېر محبوبیت ترلاسه کړ.

امیر اسماعیل ساماني د عباسي خلافت د ملاتړ په لاره کې د نورو مخالفانوسره هم جګړې وکړې لکه د طبرستان له علوي ساداتو سره یې جګړه وکړه او د هغوی مشر محمد بن زید علوي یې وواژه، طبرستان او ری (اوسنی تهران) او لږ وروسته یې زنجان او قزوین هم ونیول اوپه دې ترتیب یې د خپلو فتوحاتو لمنه له افغانستان څخه واړوله او د اوسني ایران ترلویدیځو څنډو ورسېد.

د امیر اسماعیل ساماني په وخت کې، د ساماني دولت پلازمېنې یعنې د بخارا ښار ښه پرمختګ وکړ او په ختیځ کې د اسلامي ښارونو په یو مهم مرکز بدل شو. امیر اسماعیل کابو له اتو کلونو امارت وروسته، په (۲۹۵ق، ۹۰۷ م) کال مړ شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امیر اسماعیل ځایناستی

د امیر اسماعیل زوی دویم احمد د ده ځایناستی شو. د ده د واکمنی په دورې کې چې پنځه نیم کاله اوږده شوه، د ساماني دولت عسکرو په سیستان کې د صفاریانو د پاتې شوو او همدارنګه په ماوراءالنهر کې یې له ترکانو سره نښتې وشوې. په دې نښتو کې ساماني دولت بری وګاټه خو احمد ساماني ډېر ژر په (۳۰۰ق- / ۹۱٤ م) کې د خپلو مریيو له خوا ووژل شو. وروسته له ده څخه د نوموړي زوی (نصر واکمنی ته ورسېد. که هر څو د نوموړي د پاچاهی پیل په هغو ولایتونو کې چې د ساماني دولت تر ولکې لاندې وو، له شخړو سره لاس اوګریوان و خو نوموړي د خپل عالم او تکړه وزیر (ابوعبدالله جیهاني) او د لښکرو د وفادار مشر (حمویه بن علي) په مرسته بېرته خپل هېواد ته امنیت او ثبات راوست. په اصل کې د نصر د پاچاهی دوره (۳۰۱ نه تر ۳۳۱ ق / ۹۱٤ نه تر ۹٤۲ م) کلونو کې د ساماني لړۍ د حکومت د دبدبې د اوج دوره وه.

د نصر له مړینې وروسته ساماني حکومت تر (۳۹۵ ق / ۱۰۰۵ م)کال پورې پاتې شو اوپه دې موده کې اوه تنه ساماني مشران واکمنۍ ته ورسېدل. خو د ساماني دولت ځوړتیا هغه مهال پیل شوه چې زیات واک سیمه ییزو مشرانو ته په لاس ورغی. له دې مشرانو څخه یو هم الپ تګین نومېده چې په لومړیو کې د ترک غلامانو څخه و. نوموړي په غزنه کې په (۳۵۱ ق/ ۹٦۲م) کا ل کې د ترک مریيو په ملاتړ د غزنویانو د نوي حکومت بنسټ کیښود. ساماني حکومت او دولت یو سلو دوه کاله او شپږ میاشتې اوږد شو.

د سامانیانو په دورې کې اقتصاد او فرهنګ

د سامانیانودوره چې د ختیځې نړۍ په تاریخ کې د اسلامي رنسانس په توګه تعبیر شوې د اقتصاد له پلوه په ځانګړې توګه زموږ د هېواد له روښانه دورو څخه شمېرل کېږي. د اقتصاد او صنعت په برخه کې د پر مختګ دوه عمده لاملونه یې په لاندې توګه بیانولای شو:

لومړی د درنو مالیاتو او باجونو نشتوالی او دویم لازم کورنی ثبات او همدارنګه بهرنی سوله. د پورته دوه عواملو په ترڅ کې ښه اقتصادي وده رامنځته شوه. د خلکو اقتصادي ورتیا لوړه، قصرونه، باغونه او ظریفه صنایع را منځته شول. د خلکو تولیداتو وده وکړه ترهغه ځایه چې په یوه کا ل کې د سامانیانو لخوا د ټول هېواد نه څلوېښت مېلیونه درهم راټولېدل.

په هغو کشفیاتو کې چې بیا وروسته د پولنډ او سکانډیناوې هېوادونو په ځنډوکې ترسره شوې، د

(c) ketabton.com: The Digital Library

سامانیانو د وخت نقره یي سکې لاسته راغلې او دا خبره څرګندوي چې د ساماني دولت او ختیځې اروپا تر منځ د سوداګریزو توکو راکړه ورکړه کیدله.

له بزګرانو څخه د ساماني دولت د ملاتړ په سیوري کې کرنې او زراعت هم ښه وده وکړه. او په ځانګړې توګه په ګڼ مېشتو سیمو لکه بادغیس، هرات، پوشنګ د سیستان ځینو برخو او بُست کې د مېوو، غلو اونباتاتو بیلابیل ډولونه پیدا کېدل. د ښارویو په ځانګړې توګه د آسانو او اوښانو د ساتنې مرکزونه په تخارستان او بلخ کې موجود وو او په هرات او بُست کې وریښم هم تولیدیدل.

که څه هم د سامانیانو سیمې ته د ترکانو راتګ او بیا لوړو حکومتي او سیاسي مقامونو ته د دوي لاس رسي، دغه پروسه څه نا څه زیانمنه کړه خو داسې ریوټ نه دی لاسته راغلی چې اقتصادي وضعه یې له خطر سره مخ کړې وي.

د فرهنګ او تمدن په برخه کې مهم یون رامنځته شو؛ ځکه د سامانیانو په لاس د یوه پیاوړي نظام د بنسټ ایښودو سره، فرهنګ او تمدن وده وکړه او د استعدادونو د راڅرګندېدو لپاره مناسب چاپېریال رامنځته شو. په ځانګړې توګه د نظم او نثر په برخه کې ډېر لوی بدلون رامنځته شو.

د سامانیانو په دورې کې د پوهنو د پراختیا مهم علت، د عقیدې آزادي او همدارنګه د ساماني مشرانو حوصله او نرمي وه. په دې دورې کې له تعصبه ډکه فضا موجوده نه وه. د بېلا بېلو فکري او دیني کړنلارو او همدارنګه د نظر او فکر دخاوندانو لپاره یو ډاډمن چاپیریال موجود و. ساماني مشرانو هڅه کوله چې له ځان پالنې او عقیدتي استبداد څخه ځان وژغوري. او همدا کار د بېلا بېلو فکرونو د راڅرګندېدو لامل شو. محمدخوارزمي او ابو ریحان البیروني په ترتیب سره په خپلو کتابونو (مفاتیح العلوم) او (آثارالباقیه) کې د هغه وخت د بېلا بېلو فکري او عقیدتي ښانګو او ډلو څخه خبر راکوي او په (زین الاخبار) کې د عبدالحی ګردېزي په وینا، د سامانیانو د یوه وزیر ابو عبدالله جیحاني په امر د ساماني دربار د کړنلارو ټاکلو او همدارنګه د هېواد د اداري لپاره، د هغه وخت د نړۍ د ټولو دربارونو کړنلارې بې له تعصبه راټولې کړې او د دوی له منځ څخه د هغو هېوادونو قوانین غوره کړې چې پرمختللې انساني بنه ولرې. نوموړي وروسته امر وکړ چې د دربار او دېوان ټول غړي نوموړو کړنلارو عملي کولو ته غاړه کېږدي. نوله دې کبله ډېر پوهان او د فکر خاوندان وهڅېدل تر څو خپلې پوهې او فکرونه ټولنې ته وړاندې کړي.

په دې ترتیب د اسلام د تمدن طلایي دوره وځلېده او لوی اسلامي فیلسوف ابونصر محمد بن محمد فارابي، د ختیځو سیمو د حکیمانو خاتم شیخ الرئیس ابوعلي حسین بن عبدالله بن سینا، لوي متفکر

(c) ketabton.com: The Digital Library

رياضي پوه او تکړه ستوری پېژندونکی ابوريحان محمدبن احمد خوارزمي، د دري پارسي شاعرانو لوی استاد جعفربن محمد رودکي، شاعر، استاد او تکړه حکيم ابوالحسن شهيد بلخي، د امير منصور ساماني وزير او د بلعمي تاريخ ليکونکی محمد بن عبدالله بلعمي، د لومړي منصور ساماني تکړه وزير، جغرافيه پوه او (اشکال العالم) د کتاب ليکونکي ابو عبدالله احمد بن محمد جيهاني، وروسته له اسلامه د دري پارسي لومړنۍ شاعره رابعه بلخي چې پلار يې د (زينت العرب) لقب ورکړی و، او لسګونو نورو پوهانو او هوښيارانو په دې دورې کې استوګنه درلوده او کتابونه يې وړاندې کړل.

په ټولګي کې فعاليت

زده‌کوونکي دې په ډله ييزه توګه د نقشې پر مخ ساماني قلمرو او پولې په ګوته کړي او د دې دورې د پوهانو او عالمانو نومونه دې وليکي.

پوښتنې

١- زموږ په هېواد کې سامانيانو څه ډول سابقه لرله؟

٢- د سامان خدات اولادونو ولې لوړې حکومتي څوکۍ ترلاسه کړې؟

٣- د سامانيانو تر ټولو مشهور پاچا څه نومېده او په څه ډول يې ساماني دولت د بدبې اوج ته ورساوه؟

٤- د بغداد د عباسي خلفاوو او سامانيانو ترمنځ څه ډول اړيکه وه؟

له ټولګي څخه دباندې فعاليت

زده‌کوونکي دې د سامانيانو د فرهنګي سياست په هکله يوه مقاله وليکي، په راتلونکي درسي ساعت کې دې ترټولو غوره مقاله د ښوونځي په تابلو کې وځړول شي، چې نور زده‌کوونکي ورنه ګټه واخلي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

غزنويان او سلجوقيان

ترکان د هغو قومونو له ډلې څخه وو چې په مرکزي آسيا کې اوسېدل، له يادو شوو قومونو سره د سامانيانو د حکومت په دوره کې ډېرې اړيکې ټينګې شوې نو له دې کبله د ترکانو ځينې ډلې د اسلام په سپيڅلي دين مشرفې شوې او د ترکانو ځينې سرداران او مشران د ساماني دولت د چوپړ په لاره کې لوړو حکومتي مقاماتو او په ځانګړې توګه نظامي منصبونو ته ورسېدل.

يو هم له دې مشرانو څخه الپ تګين نومېده چې د سامانيانو له خوا د خراسان يا افغانستان د سپه سالارۍ دنده ورته سپارل شوې وه. نومړی د غزنويانو د لړۍ بنسټګر بلل کېږي.

زموږ دهېواد په تاريخ کې د ترکانو په نامه درې لړۍ (غزنويان، سلجوقيان او خوارزم شاهيان) مشهور دي. په دې لوست کې به د ترکانو دوې مهمې کورنۍ (غزنويان او سلجوقيان) وپېژنئ.

د غزنويانو دولت

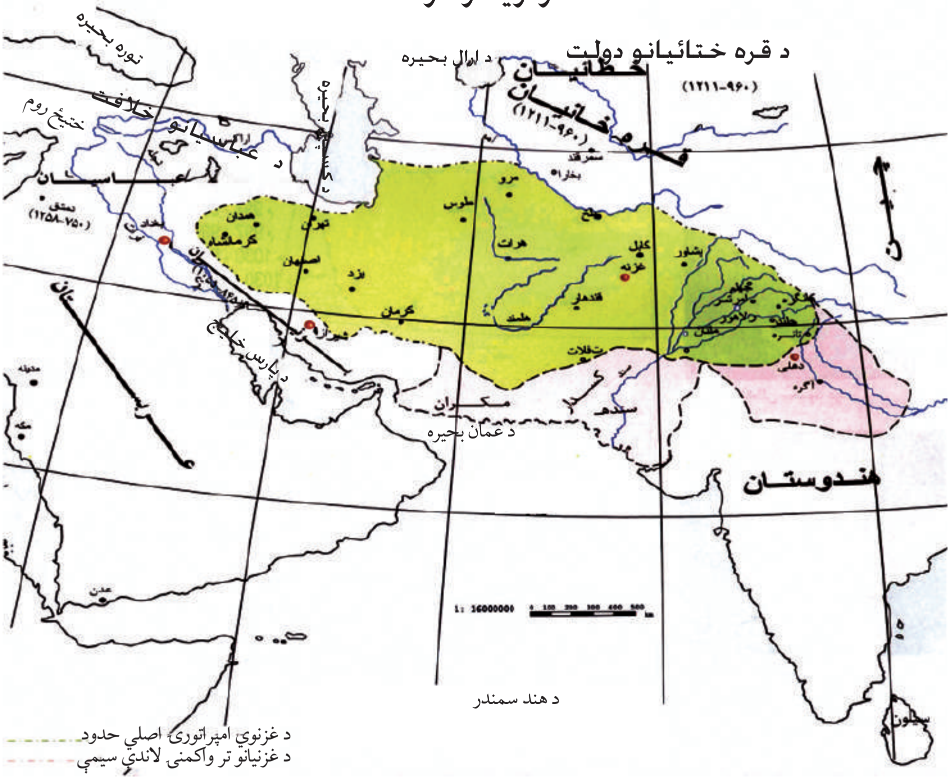

غزنويان

زموږ په هېواد کې د غزنه (غزنين يا غزني) ښار په ځانګړې توګه هغه وخت د اهميت وړ وګرځېد چې د سامانيانو ترکي سردار الپ تګين په (۳۵۰ ق/ ۹۶۱ م) کال کې د امير عبدالملک بن نوح د

(c) ketabton.com: The Digital Library

مرگ په وخت کې په هغه توطئه کې ګډون وکړ چې غوښتل يې د خپلې خوښې شهزاده د واک ګدۍ ته ورسوي؛ خو ونه توانيد نو ځکه له خپلو لښکرو سره غزني ته لاړ او دغه ښار يې د خپل مرکز په توګه غوره کړ خو د غزنويانو واک د سبکتګين په نامه د يوه بل ترکي غلام په واسطه تثبيت شو. دغه سړی چې په اصل کې د مرکزي آسيا له ترکانو څخه و، له زنداني کېدو وروسته د الپ تګين له خوا و اخسيستل شو او د نومړي د هوښيارۍ له کبله د الپ تګين د پام وړ وګرځيد، تر هغه ځايه چې د نومړي د ساتونکو مشري ور په غاړه شوه او د الپ تګين له لور سره يې واده هم وکړ.

سبکتګين

په (۳۵۲ق/ ۹۶۳م.) کال کې د الپ تګين له مړينې وروسته د ده زوی ابو اسحاق ابراهيم درې کاله او بيا د ده وروسته بلکاتګين د لسو کلونو لپاره د غزني اداره په غاړه لرله او دوی د الپ تګين خلاف د سامانيانو سره خپلې اړيکې ټينګې کړې.

خو د غزني کمزورې ادارې او په غزني باندې د لويکيانو اونورو مخالفينو احتمالي لاس بري، ترکي افسران او سرتېري دې ته وهڅول تر څو سبکتګين د الپ تګين زوم د خپل امير په توګه وټاکي.

د نومړي د واکمنۍ موده په (۳۶۶ق، ۹۷۶ م) کال کې پيل او په (۳۸۷ق،۹۹۷م) کال کې د ده له مړينې سره يو ځای پای ته ورسېده او نومړي په دې دورې کې د غزنويانو حکومت ځواکمن کړ.

سبکتګين بُست او قصدار په خپل قلمرو کې دننه او همدارنګه د دې حملو په ترڅ کې يې د افغانستان مشهور پوه او اديب ابوالفتح بُستي هم خپل چوپړ ته حاضر کړ.

دهندوستان په لور يې هم لښکر کښۍ وکړې. چې برسېره پر ديني اعتبار غزنويانو ته ډېر غنيمتونه هم په لاس ورغلل. او د حکومت ساحه يې د هندتر جيپال پورې ورسېده.

سبکتګين د هېواد د ادارې لپاره، ايالتونه د خپلې کورنۍ د غړو ترمنځ ووېشل چې ډېر مهم ښار (نيشاپور) يې خپل زوی ابوالقاسم محمود، بُست يې بل زوی نصر او همدارنګه غزني او بلخ يې بل زوی اسماعيل ته وسپارل.

سلطان محمود غزنوي

سلطان محمود غزنوي

د سبکتګين له خوا اسماعيل (د سبکتګين د لور له خوا لمسي) ته د بلخ او غزني حکومت سپارل، د ده او محمود غزنوي (چې يو تکړه او په کار پوه سړی و)، د اختلاف لپاره يې زمينه مساعده کړه. نو په دې توګه څه وخت چې په (۳۸۷ق/۹۹۷م) کال کې سبکتګين مړشو، نومړي خپل ورور له واکه لېرې کړ او د غزنوي

دولت اداره يې پخپله غاړه واخيسته. د محمود غزنوي منظم سياست په افغانستان او د هغه په شاوخوا کې د سيمه ييزو حکومتونو په له منځه وړلو ولاړ و او دې کار د ده واکمني ځواکمنه کړه. په دې توګه چې سيستان، غرجستان (هزاره جات)، ګوزګانان (جوزجان)، چقانيان او خوارزم د غزني دربار اطاعت ته غاړه کېښوده.

فتوحات

زموږ د هېواد په تاريخ کې محمود غزنوي څکه د ستر فاتح په توګه پېژندل شوی چې ده زيات فتوحات په ځانګړې توګه د هندوستان په لورې تر سره کړي دي. نوموړي د بېلابېلو دلايلو له مخې په هندوستان باندې يرغلونه تر سره کړل، د اسلام خپرېدل او هغه قيمتي غنيمتونو چې د هندوستان په معبدونو او بت خانو کې ساتل کېدل لاسته راوړل.

د محمود غزنوي د يرغلونو په پايله کې يې په هندوستان کې د اسلام د سپېڅلي دين رېښې وغځولې او همدارنګه ډېر زيات غنيمتونه د غزنوي ترکانو سرتېروته لاسته ورغلل. په ځانګړې توګه د هندوستان په ګوجرات کې په (٤١٦ق/١٠٢٥م)کال کې د سومنات بت فتحه کړ چې د هند د ډېرو لويو او مشهورو بتانو له ډلې څخه و. د غه کار د سلطان محمود غزنوي او د ده د سرتيرو د ډېر شهرت لامل وګرځېد. د هند په لور د لشکر کښيو په اړه د پام وړ خبره دا ده چې دا کار د غزنوي دولت د سرتېرو لپاره بوختيا وه چې په دې توګه غزنوي دولت له هغو خطرونو څخه په امن پاتې شو کوم چې د سرتېرو او افسرانو له پلوه ورته متوجه و. په هرحال، د سلطان محمود غزنوي فتوحات چې په هره انګېزه تر سره شوي، د هندوستان په سيمه کې په تېره بيا د اسلام د خپرېدو په برخه کې ډېر اغېزمن وو او د اسلام دين چې مخکې تر ملتانه رسېدلی و، د غزنويانو په دوره کې د هند تر ډېرو نورو سيمو پورې ورسېد.

د سلطان محمود غزنوي ځايناستي

سربېره پر دې چې سلطان محمود غزنوي د خپل حکومت په منځنيو کلونو کې د مسعود په هکله مناسب نظر درلود او نوموړی يې خپل وليعهد وټاکه خو د ژوند په وروستيو کلونو کې په مسعود باندې بدګمانه شو او د ده په ځای يې خپل بل زوی (محمد) وليعهد وټاکه، د دې لپاره چې د ده زړور او مېړنی زوی (مسعود) له مرکز څخه ليرې لاړ شي نو د ری او (تهران) او جبال (د ايران لويديځ) ايالتونو مشر يې وټاکه.

سلطان محمود غزنوي په (٤٢١ ق/١٠٣٠ م) کال کې مړشو او محمد د خپل پلار په غوښتنه په غزني کې پر تخت کښېناست.

محمد له خپل ورور (مسعود) سره د واک د وېش غوښتنه رد کړه خو مسعود په بريالیتوب سره له تهران څخه د نيشاپور په لور پرمختګ وکړ او د (روژې٢١ ٤٢١ق/ سپتمبر ١٠٣٠ م) کال کې هغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

په غزني کې د غزنويانو تاريخي منار

وخت چې د غزني لښکرو خبر ترلاسه کړ چې د خراسان لښکرو مسعود د پاچا په توګه اعلان کړي نو د دې خبرې په اوريدو سره يې بې له ځنډه محمد له واکه لېرې کړ.

مسعود غزنوي د خپلې پاچاهي په وخت کې له مخالفينو او سرغړوونکو سره زياتې جګړې وکړې.

نوموړي د خپل پلار ډېر شمېر هغه ملګري ووژل او يا يې زنداني کړل چې د ده په اند د نوموړي د ځايناستي په نه قبلولو کې يې د ده له پلا رسره سلا وه. په حکومت کولو کې يې هم استبدادي لاره غوره کړه او په خلکو يې زياتې ماليې و ټاکلې. او له بلې خوا د سلجوقي کورنۍ په مشرۍ د اغز د ترکمنانو نوي واک نوموړی لاکمزوری کړ او په پاى کې په هغه جګړه کې چې په (٤٣١ق/١٠٤٠م) کال په روژې کې د يادوشوو ترکمنانو او غزنويانو ترمنځ سرخس ته نژدې د دندانقان په سيمه کې وشوه. غزنويانو سخته ماته وخوړه مسعود غزنوي له دې ځايه د غزني په لور تېښته وکړه او ځرنګه چې نوموړي فکر کاوه چې د ترکمنانو تر ښارني لاندې نه شي، نو ځکه له خپلې کورنۍ او خزانو سره د هند په لور وتښتېد. مسعود په (٤٣٢ق/١٠٤١ م) کال کې په هغه توطئه کې ووژل شو چې د نوموړي د ورور محمود له خوا ورته برابره شوې وه. له دې وروسته غزنويان د (١٣٠) کلونو لپاره په واک کې پاتې شول خو د دوى واکمني د افغانستان په ځينو سيمو او همدارنګه د بلوچستان او پنجاب په يوې برخې پورې محدوده شوه.

غزنوي پاچاهان

نوم

الپ تګين

سبکتګين

اسماعيل بن سبکتګين

سلطان محمود غزنوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

محمد بن محمود

سلطان مسعود

مودود بن مسعود

مسعود بن مودود

بهاالدوله علي بن مسعود

سلجوقیان

سلجوقیان په اصل کې د اغز له ترکمنانو څخه شمېرل کېږي چې د اتمې هجري پیړۍ په ترڅ کې یې د خوارزم (ارال) بحیرې او د سیر دریا سیمې ته کډې وکړې.

دسلجوقي کورنۍلوی نیکه دقاق(تقاق)نومېده.نوموړی د ترکي پاچاهانو په خدمت کې حاضر و او سلجوق هم د همدې (دقاق) زوی د ترک پاچاهانو په خدمت کې شپې ورځې تېرولې.

د سلجوقي دولت د واکمنې سیمې

ویل کېږي چې دی او کورنۍ یې په (۳۸۲ق./ ۹۹۲ م.) کال کې مسلمان شول. د سلجوق درې زامن اسرائیل، میکائیل او موسی په نومونو د ماوراءالنهر لورته کډوال شول او هلته یې د سامانیانو خدمت ته غاړه کېښوده. خو د سلطان محمود غزنوي له خوا د اسرائیل نیول او د هندوستان کالنجر په زندان کې وروسته له اوو کلونو بند څخه د ده مړینه، د ترکمني سلجوقیانو او ترک غزنویانو تر منځ اړیکې خرابې کړلې او په ځانگړي توگه د سلطان مسعود غزنوي سیاستونو دوی ته دا زمینه برابره کړه

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې سياسي او نظامي واکمني ترلاسه کړي. دوی په (۴۲۹ق/ ۱۰۳۸م.) کال کې د خراسان مشهور ښار نيشاپور ونيو. او وروسته يې د جګړې په ترڅ کې د دندانقان په سيمه کې د سلطان مسعود غزنوي ځواکونو ته سخته ماته ورکړه، په دې جګړه کې د سلجوقيانو د جګړې مشري د مېکائيل زوی طغرل بيګ په غاړه لرله چې نوموړي سربېره په نېشاپور د ماوراءالنهر، افغانستان او اېران نور مهم ولايتونه هم لاسته راوړل.

طغرل بيګ د سلجوقي حکومت د لړۍ بنسټګر ګڼل کېږي او تر (۴۵۵ق/ ۱۰۶۳ م) کال پورې يې واکمني وکړه. له (۲۶) کلونو واکمنۍ وروسته د ده له مړينې سره سم د نوموړي وراره الپ ارسلان واکمنۍ ته ورسېده. نوموړي خواجه نظام الملک خپل وزير وټاکه د دې يوه وزير په هځو سره يې دولت او سلجوقي نظام له ښه کورني ثبات څخه برخمن شو او په بهرنۍ برخه کې يې په (۴۶۲ق/۱۰۷۰ م) کال کې د وان او ارزروم د بحيري په منځ کې د ملازجرد په مشهوره جګړه کې روميانو ته ماته ورکړه. د روم قيصر ديوژن رومانوس يې اسير او کوچنی آسيايي تر لاسه کړه.

الپ ارسلان په (۴۶۵ق/ ۱۰۷۳م.) کال کې د خوارزم په لاره کې ووژل شو او له ده څخه وروسته د نوموړي زوی ملک شاه سلجوقي د خواجه نظام المُلک په هڅو واکمنۍ ته ورسېد. نوموړي نه يوازې په کورنيو ګډوډيو برلاسی شو، بلکې د سلجوقي دولت تر واک لاندې سيمه يې د ختيځ لورته ترچينه او لويديځ لورته د مديترانې ترسمندره پورې ورسوله.

د ملک شاه حکومت د خواجه نظام الملک په ايسته کولو او د تاج الملک قمي په راوستلو سره د کمزورۍ خواته روان شو او په (۴۸۵ق/ ۱۰۹۲ م) کال کې د نوموړي له مړينې سره سم د ده د کورنۍ د غړو ترمنځ د واکمنۍ د لاسته راوړلو په موخه جګړې پيل شوې او دغه جګړې د دې لامل شوې چې د سلجوقيانو سيمې د شهزاده ګانو ترمنځ ووېشل شي او هر شهزاده د خپل وزير او سرپرست چې (اتابک) به ورته ويل کېده، په مرسته ولايت اداره کاوه.

اتابکانو هم له څه مودې وروسته د خپلواکۍ خوبونه وليدل او همدارنګه د ايران په آذربايجان او لرستان کې يې خپلواکه لړۍ رامنځته کړه. د سلجوقيانو د واکمنۍ ختيځې سيمې، افغانستان چې د سلطان سنجر تر واک لاندې راغی او نوموړي له ډېر اخ او ډب وروسته مروه خپله پلازمېنه وټاکله. خو له (۴۲) کلونو واکمنۍ وروسته په (۵۵۲ق/۱۱۵۷م) کال کې د نوموړي له مړينې سره سم، د ختيځو سلجوقيانو کورنۍ هم کړه لاره ځانته غوره کړه او څرنګه چې سلطان سنجر ځايناستی نه درلود، نو د نوموړي خوري رکن الدين محمود په (۵۵۷ق/۱۱۶۲ م) کال کې د افغانستان او ماوراءالنهر په ځينو برخو واک وچلاوه. خو په دې کال کې د يوه سلجوقي سردار له خوا ونيول شو او بيا ړوند شو.

له دې وروسته افغانستان او ماوراءالنهر د غوري او خوارزم شاهي پاچاهانو ترمنځ د کرکېچونو ډګر شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سلجوقیانو د دورې یو اثر

په دې دورې کې اقتصاد او فرهنگ

د محمود غزنوي فتوحاتو په ځانګړې توګه سر بېره د اسلام د دین په خپرېدو ډېره شتمني یې هم غزنویانو ته ورکړه؛ ځکه د دې یرغلونو په ترځ کې ډېر غنیمتونه د دوی په برخه شول. چې د دې شتمنیو په وسیله د غزنې ښار ودان او آباد شو، د غزنې په ښار کې ډېر جوماتونه، کتابتونونه او ماڼۍ ورغېدې. د غزنې جومات د دبدبې په هکله ویل کېږي چې د بغداد له جومات سره برابر و.
د غزنویانو په وخت کې د ماڼیو جوړول هم دود وو او ویل کېږي چې سلطان مسعود غزنوي یوازې د اووه میلیونو درهمو په بیه یوه ماڼۍ جوړه کړه چې د ودانۍ او جوړولو کارونو یې څلورو کلونو پورې دوام وکړ. د پلونو جوړولو په برخه کې هم د پام وړکارونه تر سره شول او د سلطان محمود غزنوي له خوا د جیحون رود پر سر د زنځیرونو د پیوسته کولو په واسطه په (۱٦- ٤۱٥ق/۲٥- ۱۰۲٤م) کال کې د زورقي پله جوړول د غزنویانو د دورې له غوره نوښتونو څخه ګڼل کېږي.
زموږ په هېواد کې د کرنې په برخه کې د غزنویانو څخه د مخکنیو دورو په پرتله زیات توپیر ترسترګونه شو خو د غزنویانو له خوا د حاصل خیزو ولایتونو لاندې کولو او د پریمانه غنیمتونو لاسته راوړلو د غزنوي دولت د عوایدو کچه لوړه کړه دغه عواید په کا ل کې څه د پاسه سلو مېلیونو درهمو ته ورسېد.
له فرهنګي پلوه د غزنې د ښار پرمختګ، د علومو د غوړېدو او دودېدو عامل وګرځید، په داسې کچه چې د سلطان محمود غزنوي په وخت کې د غزنې ښار د دارالعلم حکم ترلاسه کړ او ویل کېږي چې د پوهانو سربېره د ده په دربار کې څلور سوه شاعران هم اوسېدل.
د غزنویانو دورې د نامتو پوهانو اوشاعرانو له ډلې څخه د لاندې کسانو نومونه د یادونې وړ دي. د نجوم، ځمکپوهنې او عقایدو په برخه کې نامتو پوه ابوریحان البېروني، ریاضي پوه ابوالحسن علي بن احمد نسوي، ابوالقاسم حسن عنصري، ابوالنجم احمد منوچهري، عبدالعزیز عسجدي مروزی او ابوالقاسم فردوسي او سلجوقیان هم سره له دې چې د فرهنګ او تمدن له پلوه بیرته پاتې وو او تراوسه یې خپل قبیلوي خویونه نه وو هېر کړي، دوی هم د سیمه ییزو وزیرانو او پوهو شخصیتونو څخه غوښتنه وکړه ترڅو د حکومتدارۍ په برخه کې ورسره مرسته وکړی، په دې توګه یې غوښتل چې د قبیلوي نظام د زیانونو کچه راټیټه کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې دورې کې املاك او کرنیزې ځمکې د واکمنو له خوا هغو خلکوته ورکړل شوې چې په سلجوقي کورنۍ پورې یې اړه درلوده، له دې کبله د کرنې برخه زیانمنه شوه. خو په دې دوره کې د جوماتونو او قبرونو بیا رغونه د ځانګړي مذهبي ارزښت لرونکې وه، د ښوونې او روزنې لپاره د (نظامیه) په نامه مدرسې هم د هېواد په بېلابېلو برخو کې جوړې شوې. د دوی د آبادیو له ډلې څخه د جوزجان په سرپل کې د امام خرد زیارت، د بلخ په دولت آباد کې یو منار او په بلخ کې د بابا حاتم زیارت یادولای شو. د نورو فرهنګي بدلونونو له ډلې څخه د ترکي اداري اصطلاحاتو دودېدل لکه کوتوال (د کلاګانو سرمشر)، باسقاق (د مالیې اخیستلو مامور) او همدا راز د رنګارنګ او ارزښتمنو جامو دودېدل.

همدارنګه سلجوقیان د دري او فارسي ژبې د جدي خدمت کوونکو څخه شمېرلای شو ځکه نومورې ژبه د دوی په وسیله عراق، اذربایجان او کوچنی آسیا (اوسنی ترکیې) ته ورسېدله.

د سلجوقي دورې د مشهورو فرهنګي او علمي څېرو نومونه په لاندې توګه یادولی شو:

حکیم مجدود چې په سنایي غزنوي مشهورو، خواجه عبدالله انصاري، شیخ محمد غزالي او همدارنګه شاعره او هنرمنده مېرمن منیژه مهستي.

په ټولګي کې فعالیت

زده‌کوونکي دې په دوو (الف) او (ب) ډلو ووېشل شي، د الف ډله دې د غزنویانو په دورې کې د غزني د پرمختګ او آبادۍ علتونو او (ب) ډله دې د سلجوقیانو په دورې کې زموږ د هېواد د فرهنګي پراختیا د علتونو په برخې کې یو له بل سره خبرې اترې وکړي.

پوښتنې

۱- ولې سلطان محمود غزنوي په هندوستان کې له فتوحاتو سره مینه در لوده؟

۲- د سلطان محمود غزنوي ځایناستی څه نومېده او سلطان مسعود څه ډول ماته ورکړه؟

۳- سلجوقیان په اصل کې له کومو خلکو څخه دي او په څه ډول یې دولتي واکمني ترلاسه کړه؟

٤- د سلجوقي دولت تر ټولو مهم وزیر څه نومېده؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زده‌کوونکي دې د ابوریحان البیروني او خواجه عبدالله انصاري د آثارو په هکله یوه مقاله ولیکي او تر راتلونکې لوست دې ټولګي ته وړاندې کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

غوریان او خوارزم شاهان

غوریان او خوارزم شاهیان زموږ د هېواد او سیمې د تاریخ هغه واکمن ګڼل کېږي چې د ځانګړي ارزښت او نقش څخه برخمن وو. غوریانو هغه وخت چې په غور کې د سلطنت بنسټ کېښود، نو هندوستان یې هم تر خپلې ولکې لاندې راوست. خوارزم شاهیان سره له دې چې د ترکي سلسلو او د ماوراءلنهر په شمال کې خوارزم ته منسوب وو خو زموږ هېواد یې هم تر واک لاندې و.

زموږ په هېواد کې د یادو شوو لړیو ترولکې لاندې، د وضعې څېړنه د دې لوست موضوع ده، ورسره به آشنا شئ.

د غوریانو دولت

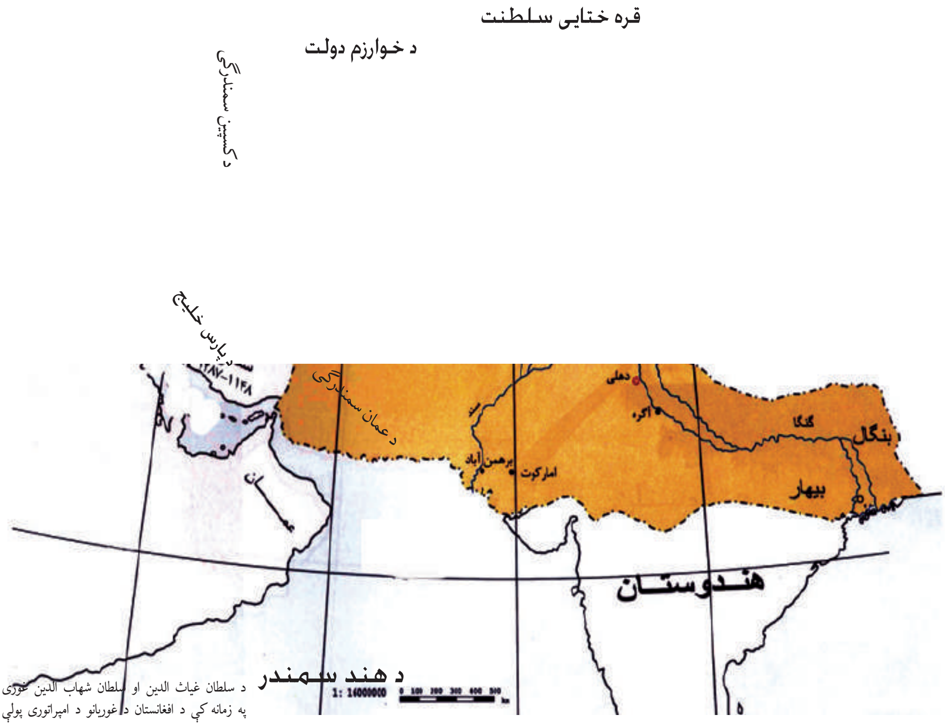

د سلطان غیاث الدین او سلطان شهاب الدین غوری په زمانه کې د افغانستان د غوریانو د امپراتوری پولې

غوریان چې زمونږ د هېواد افغانستان په مرکز کې له غور څخه پاڅېدل، په اصل کې یې رېښه ملک شنسب ته رسېږي. نوموړي په غور کې امارت درلود، منهاج السراج جوزجاني د (طبقات ناصري) په کتاب کې د ملک شنسب په اړه ویلي دي: نوموړی د اسلام په لومړیو کې ژوند کاوه او په داوطلبانه توګه یې د حضرت علي رضی الله عنه په دوره کې د نوموړي په واسطه د اسلام په سپېڅلي دین مشرف شو او همدارنګه د امارت دوه سمبولونه (عهد او لوا) ده ته ورکړل شول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

غوري شاهان د ځانګړي جغرافيوي موقعيت او د سيمې د ډېرو لوړو ژورو په لرلو سره، له هماغه لومړيو څخه د نسبي خپلواکۍ لرونکي وو، ډېر پاچاهان او هېواد نيوونکي و نه توانېدل چې دا سيمه لاندې کړي. غوريانو له عباسي نهضت سره فعاله

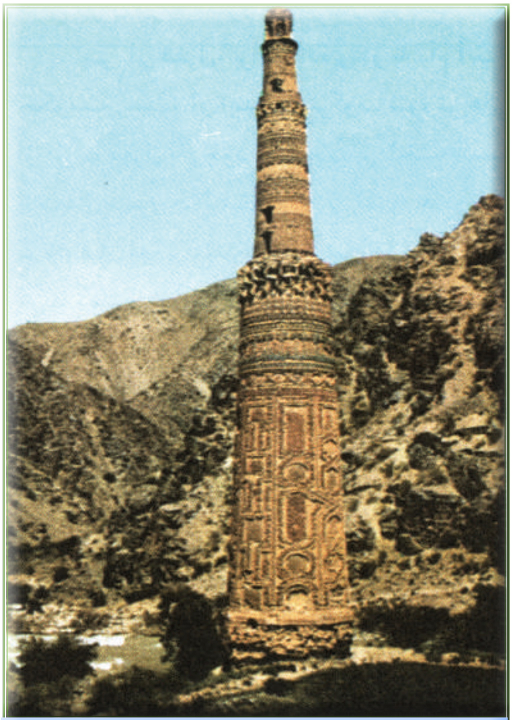

د غور جام منار

ونډه واخيسته او امير فولاد غوري له ابومسلم خراساني سره مرسته وکړه.

خو لومړی کس چې له هارون الرشيد څخه يې (عهد او لوا) ترلاسه کړل، امير بنجي نهاران نومېده. نوموړی وروسته له امير فولاد څخه د غور دويم څواکمن امير بلل کېده.

د غور له اميرانو څخه محمد سوري د سبکتګين او د ده د زوی سلطان محمود غزنوي هم عصره و چې په کلکه به د زوی او پلار د يرغلونو په وړاندې درېده. په پای کې سلطان محمود غزنوي په (٤٠١ق/١٠١١ م) کا ل کې په محمد سوري يرغل وکړ او هغه يې ونيوه. او د سلطان محمود غزنوي په بند کې له منځه لاړ؛ خو د غور واکمنې د سلطان محمود غزنوي له خوا د هغه زوی شيث ته ورکړل شوه. وروسته له دې غوريان د غزنويانو تر ولکې لاندې راغلل. سره له دې چې په خپلې سيمې کې خپلواکه وو، خو غزنويانو ته به يې باج ورکاوه.

دغې وضعې د سلطان بهرام شاه غزنوي او سلطان سنجر سلجوقي تر پاچاهۍ پورې دوام وکړ. په دې دورې کې غوريانو د علاوالدين حسين تر مشرۍ لاندې په (٥٤٧ق/١١٥٢ م) کال کې له سلطان سنجر سلجوقي سره جګړه وکړه. خو علاوالدين حسين د سلطان سنجر سلجوقي له خوا ماته وخوړه، بيا د غور مشرۍ ته ورسېد.

علاوالدين حسين له څه مودې وروسته پر غزني يرغل وکړ او غزني يې ونيو، خپل ورور سيف الدين يې د بهرام شاه غزنوي پر ځای په غزني کې حاکم وټاکه. له څه مودې وروسته د غزني خلکو د هغه پر ضد پا څون وکړ او د سيف الدين په وژلو سره يې يوځل بيا بهرام شاه غزنوي د پاچاهي پر تخت کېناوه.

علاوالدين حسين د غزنويانو د دې عمل څخه د غچ اخيستلو په نيت په (٥٥٦ق، ١١٦٠م)کا ل

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې هغه وخت چې د بهرام شاه زوی خسرو شاه واکمن و، په غزني یرغل وکړ. غزني يې ونيو او وېې سوزاوه له دې وروسته نوموړی په علاوالدين جهانسوز مشهور شو.

له علاوالدين څخه څه موده وروسته د هغه وراره غياث الدين بن سام د غور واکمن شو او نوموړي د خپل زړور ورور شهاب الدين محمد بن سام په مرسته غزان ته چې د غزني حاکم و، ماته ورکړه او د غوريانو تر لاس لاندې سيمه يې له سند څخه تر کرمان پورې ورسوله سلطان شهاب الدين په (۵۷۹ق/ ۱۱۸٤ م) کا ل کې لاهور هم ونيو او د غزنويانو سلطنت يې په بشپړه توګه له منځه يوړ.

سلطان غياث الدين غوري

د شهاب الدين د اقداماتو په ترڅ کې د غوريانو هېواد ډېر پراخ شو. په دې ډول د کسپين(خزر) سمندر له څنډو څخه نيولې بيا په هند کې د جمنا تر ساحله او له جيحون څخه تر بلوچستان پورې خطبه د سلطان غياث الدين په نامه ويل کېده.

په (۵۹۹ق/۱۲۰۳م)کال کې د سلطان غياث الدين له مړينې وروسته د نوموړي ورور شهاب الدين محمد چې د معزالدين په لقب مشهور و، پر تخت کېناست. خو دی په مرکزي آسيا کې د يوه بل ځواک سره مخامخ شو چې خوارزم شاهيان نومېدل. چې په پايله کې يې غوريانو ته ماته ورکړه او سلطان شهاب الدين هم په (۶۰۲هـ/ ۱۲۰٦م)کال کې د يوه مخالف له خوا ووژل شو.

د غوري حکومت کمزوري د غياث الدين محمد د زوی غياث الدين محمود له زماني راپيل شوه او امپراطوري يې د دوه ټوټې کېدو په لور روانه شوه.

څرنګه چې قطب الدين ايبک په ډهلي او ناصر الدين په سند کې د خپلواکۍ بيرغونه اوچت کړل نو ورو ورو غوري دولت يوازې په غور پورې محدود شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوارزم شاهان

خوارزم چې په لرغونو متنونو کې هوا زرمیا راغلی د هغې سیمې نوم دی چې د جیحون سیند د لوړې برخې او د کسپین (خزر) د بحیرې شمالي ختیځ ترمنځ پرته ده. او خوارزم شاهان د دې سیمې او سېدونکو ته ویل کېږي. دوی هم د سیمه ییزو اسلامي حکومتونو د پاڅونونو په موده کې د خپلواکۍ بیرغ اوچت کړ او د ځانګړې حکمرانۍ لړۍ یې رامنځته کړه.

د خوارزم شاهانو لومړنۍ څېره انوشتګین غرجه نومېده چې په اصل کې د افغانستان په مرکز کې له غرجستان (اوسني هزاره جات) څخه و، نوموړی د هغو خدمتونو په بدل کې چې سلجوقي دولت ته یې ترسره کړل. لوړو مقامونو ته ورسېده چې په پای کې حتی د خوارزم امارت ور په برخه شو. د انوشتګین غرجه له مړینې وروسته د ده زوی محمد په (۴۹۱ق/ ۱۰۹۸ م) کال کې د سلطان سلجوقي له خوا د خوارزم حکمران وټاکل شو.

د خوارزم شاهیانو د دولت پرچم

محمد د لومړي ځل لپاره په ځان د (خوارزم شاه) نوم کېښود او د ټول عمر لپاره یې خپل حکومت د (سلطان سنجر سلجوقي) په ملاتړ پر مخ بیولو خو د ده زوی (اتسز) چې پوه او د فضیلت خاوند و، څه وخت چې په (۵۲۲ق/ ۱۱۲۸ م) کال کې د خوارزم مشر شو، نو د سلجوقي حکومت څخه یې د خپلواکۍ لپاره هڅې وکړې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نوموړي په (۵۳۵ق/۱۱۸۱م) کال کې د سلجوقيانو نوم له خطبې او سکې ايسته کړ، او په بشپړه توګه يې خپله خپلواکي اعلان کړه او هڅه يې وکړه چې د نويو سيمو په لاندې کولو سره خپله تر لاس لاندې جغرافيايي سيمې پراخه کړي.

د خوارزم شاهانو پياوړي اميران عبارت وو له علاوالدين تکش او علاوالدين محمد څخه و چې په ځانګړې توګه د علاوالدين د حکومت په دوره کې د خوارزم شاهي دولت تر ولکې لاندې سيمې خپل اعظمي حدته ورسيدې. د غوريانو حکومت هم په (۶۰۲ق/۱۲۰۶ م)کا ل کې د علاوالدين له خوا ړنګ شو. او په دې توګه د سند د سيند تر څنډو پورې د خوارزم شاهانو واکمنې وغزېده. سره له دومره پراختيا، بيا هم خوارزم شاهي دولت ډېره موده پاتې نشو. څکه له يوه پلوه يې له عباسي خليفه سره اړيکې ښې نه وې چې په پايله کې ناصر الدين الله د خوارزم شاهانو له مخالفينو څخه ملا تړ وکړ او له بله پلوه مغولانو د چنګېزخان تر مشرۍ لاندې د دوی سيمه په (۶۱۷ق/۱۲۲۱ م)کال کې تر يرغل لاندې ونيوه. مغولو د خوارزم ښار ونيوه چې په دې ترتيب د خوارزم شاهي دولت او واکمنۍ د له منځه وړلو موده راورسېده.

علاوالدين محمد خوارزم شاه له مغولو څخه وتښتېده او د مازندران سيند يوې جزيرې ته يې پناه يوړه. او هماغلته مړ شو، خو مخکې تر مړينې يې خپل زوی جلال الدين خپل ځايناستی وټاکه. نوموړي د مغولو پر وړاندې ډېر مقاومت وکړ خو د پروان په جګړه کې يې له دوی څخه ماتې وخوړه او سند ته وتښتېد. يو ځل بيا يې سند ته نژدې د چنګېزخان له خوا ماتې وخوړه او ډهلي ته يې پناه يوړه، يو ځل بيا يې د کرمان او شيراز له لارې ځان اصفهان او آذربايجان ته ورساوه خو په پای کې په (۶۲۷ق/۱۳۳۰م)کال کې د کردانو له خوا ووژل شو او خوارزم شاهي حکومت هم د ده له مرګ سره د تاريخ يوه برخه وګرځيده.

اقتصادي او فرهنګي وضع

د پرله پسې يرغلونو، لښکر کښيو او دوامداره جګړو په دليل که څه هم دا سيمه دومره د اقتصادي ودې او غوړيدنې لپاره مناسبه نه ده خو بيا هم زموږ خلکو به په دې دورې کې د کرنې، زراعت او توليدول له لارې خپلې لومړنۍ اړتياوې پوره کولې. وريښې، غنم، وريجې، پنبه، انګور، مميز، بادام، پنير يې توليدول. همدارنګه د هېواد له ځينو کانونو څخه سره زر، سپين زر، اوسپنه، مس، سرب او نوشادر استخراجېدل.

او کوچنی صنايع، لکه: نساجي، چرم جوړونه، قالين او بدنه او وسله جوړول دود وو، دا دوره د پوهې او فرهنګ په برخې کې، د ساماني او غزنوي دورو ادامه بللې شوې ده. سره له دې ټولو، په ځانګړې توګه غوريانو ودانيو او آباديو ته پاملرنه وکړه او ځينې جوماتونه، کلاګاني او ودانۍ يې جوړې کړې.

د دوی د ودانيو له ډلې څخه د پام وړ عمرانات يو هم د هرات جامع جومات دی چې د غياث الدين محمد غوري په دورې کې يې کار پيل شو. بل په غور کې د جام منار چې ۶۴ متره لوړوالی لري د محمد غوري په نامه د يوه ډېرليک په لرلو سره د غور د جام په سيمې کې واقع دی چې د نړۍ له لويو منارونو څخه ګڼل کيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له بلې خوا غوريان د مذهبي تسامح (آسانۍ) په برخه کې مشهور وو او د دوی دربار د بېلابېلو ديني او مذهبي ډلو او فرقو د پوهانو او عالمانو د ټولېدو ځای ګڼل کېده.ددې د پوهانو او عالمانو د جدي ملاتړو له ډلې څخه بلل کېدل.

دوی پوهانو او عالمانو ته په درنه او د قدر په سترګه کتل. غوري اميرانو د علم او ادب سره دومره مينه لرله، هغه وخت چې علاوالدين جهانسوز د محمود غزنوي او د ده د ځايناستو ښايسته ودانۍ ړنګولې په همغه حال نوموړي هغه شعرونه چې د دې ماڼيو په هکله ويل شوي وو، ټول يې په سرو زرو واخيستل او په خپل کتابتون کې يې کېښودل.

خوارزم شاهانو هم د اديبانو او شاعرانو د ملاتړ سياست وپاله او دا خبره مشهوره ده چې استز خوارزم شاه، د خپل انشا د ديوان مشرۍ لپاره رشيد الدين محمد وطواط بلخي غوره کړ.

او دغه هنرمند شاعر چې په عربي او فارسي، نظم او نثر کې يې لوی لاس درلود، (حدائق السحر في دقايق الشعر) کتاب يې د ده په لارښوونې وليکه. دغه کتاب د معاني، بيان او د وينا د لفظي او معنوي صنايعو په برخه کې وليکل شو. همدارنګه سيده بيګم (علويه) د کمال او فضل خاونده او د ديوان لرونکې شاعره په همدې وخت کې اوسېدله. نوموړې د وطواط بلخي د شعرونو په ځواب کې شعرونه ويلي دي.

علاوالدين محمد سره له دې چې يو بې رحمه او د تدبير او سياست نه لرونکې څېره وه خو د يوه علم پال او ادب پالي څېرې په توګه پېژندل شوی او ويل کېږي چې نوموړی ديندار او علم دوست پاچا و.

په ټولګي کې فعاليت

زده‌کوونکي دې، له جغرافيوي نقشي څخه په ګټه اخيستنې سره د غور په تاريخي ارزښت خبرې وکړي.

پوښتنې

١- غوريانو ولې په عباسي نهضت کې ګډون وکړ؟

٢- د غور د مهمو اميرانو نومونه واخلئ.

٣- د سلطان سنجر سلجوقي په خنګ کې د انوشتګين غرجه او علاوالدين حسين د سياستونو توپير څه و؟

٤- رشيدالدين وطواط بلخي په کومه زمانه کې اوسېده او ترټولو مهم کتاب يې څه نومېده؟

له ټولګي څخه دباندې فعاليت

زده‌کوونکي دې د افغانستان په تاريخ کې د غوريانو ونډه (نقش) په هکله مقاله وليکي او په راتلونکې درسي ساعت کې دې ټولګي ته وړاندې کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مغول او آل کرت

زموږ په هېواد باندې د مغولو يرغلونه زموږ د سيمې د تاريخ له مهمو پيښو څخه ګڼل کېږي. دغه يرغلونه چې د مغولو په برلاسي او برياليتوب پای ته ورسېدل زموږ د ټولنيز، سياسي، اقتصادي او فرهنګي ژوند په بېلابېلو برخو کې يې ښېلا ښېلې پايلې رامنځته کړې. د مغولو د برلاسي خرنګوالی او د دوی د واکمنۍ په دورې کې د کرتي دولت رامنځته کېدل، هغه موضوعګانې دي چې په دې لوست کې به يې ولولئ.

د مغولو د لومړنۍ واکمنۍ جوړښت

مغول په اصل کې د زېړ پوستو قومونو څخه وو چې د مرکزي، ختيځې آسيا په ځينو برخو کې اوسېدل. دغه قوم له بېلابېلو ډلو څخه جوړ شوی دی او ترټولو مهمې ډلې يې: تاتار، قيات، جلاير، قنقرات او کرائيت دي. دوی قبيلوي او د کډوالۍ ژوند کاوه. او تر هغه پورې چې يسوکابها در (د چنګيزخان پلار) په شپږمه هجري/ دولسمه ميلادي پېړۍ کې دوی سره متحد کړي نه وو، په جګړو او شخړو کې ښکېل وو.

وروسته د ده له مړينې، د نوموړي زوی (تموچين) د مغولو مشري ترلاسه کړه. تموچين د شپږمې پېړۍ په پای کې د مغولي قومونو په لويه غونډه کې د چنګيز خان لقب ترلاسه کړ. نوموړی وتوانېد چې د (اوومې هجري/ ديارلسمې ميلادي) پېړۍ تر لومړيو پورې په منځنۍ آسيا کې زياتره مغولي قومونه د ځان تابع کړي.

په چين کې د مغولو د پرمختګ او لاس اچونې خبر د سلطان محمد خوارزم شاه ترغوږه هم ورسېده او همدارنګه د چنګيزخان له پلوه يو پلاوی هم د خوارزم شاه دولت ته ولېږل شو چې په (٦١٥ق/ ١٢١٩م.) کال کې د چنګيزخان د استازي او سلطان محمد خوارزم شاه ترمنځ تړون لاسليک شو. خو د اترار ښار د حکمران له خوا چې د سلطان محمد خوارزم شاه له خپلوانو څخه و، د مغولي سوداګريز کاروان چور کول او د سوداګرو وژل، چنګيزخان ته ښه بهانه په لاس ورکړه چې په خوارزم شاهي دولت يرغلونه وکړي. نو په دې توګه په (٦١٦ق/١٢٢٠م.) کال کې د يرغل فرمان ورکړ شو، او په لسګونو زره مغولي سرتېري اسلامي سيمو ته ننوتل. وروسته د بخارا، سمرقند، خوارزم او مروې ښارونو د لوټولو او وژنو څخه زموږ د هېواد ځينې مهم ښارونه، لکه: هرات، غزني، کابل او باميان د مغولو په واسطه په سخته توګه ويجاړ او خلک يې ووژل شول. چې په دې توګه مغولي قومونه په افغانستان برلاسي شول او زموږ د هېواد په تاريخ کې يوه توره دوره رامنځته شوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

چنګیز خان دخوارزم شاهي دولت تر لاس لاندې سیمو د نیولو وروسته، بېرته مغولستان ته وګرځید. نوموړی په (۶۲۴ق./۱۲۲۷م.) کال کې د تبت د شمال له نیولو وروسته د (۷۲) کلنی په عمر مړشو. د چنګېزخان د ځایناستو له ډلې څخه یو ځل بیا د منګوقاآن د واکمنی په وخت کې هلاکوخان ته دنده وسپارل شوه چې په اسلامي نړۍ یرغل وکړي. نوموړي خپل ماموریت په (۶۵۱ق/۱۲۵۳ م) کا ل پیل کړ. هلاکوخان په (۶۵۶ق/ ۱۲۵۸م) کال کې د عباسي خلیفه (المعتصم با الله) په وژلو او د بغداد په نیولو سره د عباسیانو د خلافت (۵۲۵)کلنه واکمني ختمه کړه. وروسته له عراقه یې همدارنګه ګرجستان، ارمنستان او د کوچنی آسیا (اوسنی ترکیې) ښارونه هم ونیوه. هلاکوخان په (۶۶۳ق/ ۱۲۵۳ م)کا ل کې وروسته له دې چې له جیحون نه د مصر تریپولو یې خلک د مغولو تابع وګرځول، مړشو.

له دې وروسته د اوسني ایران او د افغانستان د لوېدیځ یوه برخه د هلاکوخان د اولادونو یعنې مغولي ایلخانانو په لاس ورغله خو ماوراءالنهر او افغانستان (تخارستان، بلخ او زابل) د یوې بلې مغولي ډلې (جغتائیانو) په لاس کې ورغلې. د افغانستان په نورو برخو کې سیمه ییزو مشرانو واکمني چلوله.

آل کرت

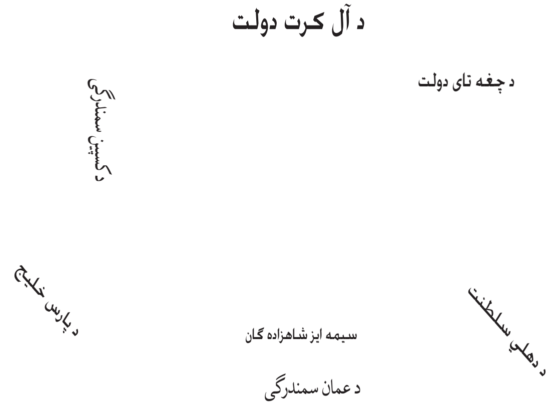

د مغولو په دورې کې یوله هغو سیمه ییزو حکومتو څخه چې د افغانستان په لویې برخې یــې واکمني کولــه آل کرت یــا کرتیان وو. د کرتیانــو اصــل او نســب په هکله اختلاف موجــود دی. ځینې دوی په غوریانو پــورې تړي او ځینې نــور مورخین بیا د ربیع فوشنجي د هغه شعر له مخې چې د ملک فخرالدین کرت په ستاینه کې یې ویلی، نوموړي په سلجوقي او ترکمني پاچاهانو پورې تړي. د فوشنجیانو هغه شعر په لاندې ډول دی:

(c) ketabton.com: The Digital Library

قاعــده دوده سنــجر تــويي	واسطه ملک ســکنــدر تويي
دوده سنجر زتو خواهد نويد	ملک سکندر به تو دارد اميد

په هر حال، ملک رکن الدين د دې کورنۍ له مشهورو شخصيتونو څخه و. نوموړی د تاج الدين مرغني زوی و چې د غوريانو له خوا په قلعه خيسارکې ګمارل شوی و.

د مغولو د يرغلونو په وخت کې، هغه د غور او غزني د ځينو برخو سر لښکر و او څرنګه چې د چنګيزخان د فتوخاتو آوازه يې واورېده نو د اطاعت لاره يې غوره کړه چې په دې توګه نوموړي ته د غور ولايت او شاوخوا سيمو حکومت وسپارل شو.

ملک رکن الدين د خپلې (٢٦) کلنې واکمنۍ په موده (٦٤٣-٦١٧ق/ ١٢٢٠- ١٢٤٥ م) کې د لور له پلوه لمسي (شمس الدين کرت) ته ډېره پاملرنه وکړه اونوموړی يې خپل ځايناستي وټاکه. او همدغه شمس الدين کرت چې وروسته له خپل نيکه واکمنۍ ته ورسېد، د کرتي اميرانو او مشرانو د لړۍ پيل بلل کېږي.

ملک شمس الدين هم دخپل نيکه په څېر د مغولو ملاتړی و او مغولو د نوموړي د دې کار په بدل کې ده ته د مهمو ختيځو ايالتونو مشري وسپارله چې د افغانستان يوه مهمه برخه د سند تر سينده پورې په کې شامله وه.

په هرات کې د اختيارالدين کلا

د ملک شـــمس الدين زياتـره اولادونـو او ځايناسـتي د مغولـو سره د مرستې سياست تـه دوام ورکـړ. ملک معزالدين حسين کرت کـه هر څـو لـه مغولو څخـه د خپلواکـۍ په لاره کې ګامونـه پورته

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړل خو د مخالفینو په وړاندې د ناوړه چلند په لړلو او د بلخ، بادغیس او شـبرغان د خلکو د وژلو او لوټولو په سبب د ډېرو پاچونونو سره مخ شو او په پای کې د غوري حکومت له خوا له واکه وغورځول شو. د دې کورنۍ وروستی مشر ملك غیاث الدین د ملك حسین زوی و چې د امیر تیمور گورکاني په عصر کې یې ژوند کاوه. په (٧٨٤ق/ ١٣٨٣م) کال کې د تیمور په امر ووژل شو او په دې ترتیب د آل کرت دولت هم زموږ د هېواد د تاریخ یوه برخه وگرځیده. د آل کرت امیرانو شـمېر اته کسـان وو او (١٣٠) کاله یې واکمني وکړه.

په ټولگي کې فعالیت

زده‌کوونکي دې د نقشې څخه په کار اخیستلو، د مغولستان موقعیت پیدا او د افغانستان پر لور د مغولو د حرکت او نفوذ لاره پیدا کړي.

پوښتنې

١- د مغولو د مهمو قبیلو نومونه واخلئ.

٢- مغول د لومړي ځل لپاره د کوم تاریخي شخصیت په مشرۍ سره راغونډ شول؟

٣- د مغولو او کرتیانو ترمنځ څه اړیکې موجودې وې؟

٤- د مغولو په وړاندې د کرتیانو د سیاست په هکله څه پوهېږئ؟ څرگند یې کړئ.

٥- عباسي خلافت څه وخت او د کوم مغولي کس له خوا له منځه لاړ؟

له ټولگي څخه دباندې فعالیت

زده‌کوونکي دې، د قبایلي ژوند د ځانگړتیاوو په اړه مقاله ولیکي او د ټولگي په راتلونکې درسي ساعت کې دې یې وړاندې کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تیمور گورکاني او د ده ځایناستي

تیمور گورکاني هم د منځنۍ آسیا د غوسه ناکو نړۍ نیوونکو څخه و چې د چنگېزخان په څېر یې په سلگونو زره کسان مړه او د سمرقند په مرکزیت یې یوه پراخه امپراطوري رامنځته کړه، خو هغه اولادونه یې چې په ځانگړې توگه زموږ په هېواد یې واکمني وکړه، د پلار پر خلاف علمي او فرهنگي شخصیتونه وو او همدارنگه زموږ په هېواد کې د بېلابېلو پوهنو او هنرونو د رواجونکو څخه وو. په سیاسي او نظامي برخې کې د تیمور گورکاني ټولې کار نامې او د هرات د تیموري دولت رامنځته کېدل به د دې لوست موضوع وي چې ورسره به بلد شئ.

مورخینو د تیمور نسب تومنای خان ته رسولی چې نوموړی د چنگېزخان له کورنۍ څخه و. تیمور په (۷۳۶ق/ ۱۳۳۶ م) کال کې د ازبکستان، سمرقند ته نژدې د کش په ښار کې وزیږېد. تر (۷۶۲ق/۱۳۶۱م) کال پورې د تیمور د ژوند په هکله سمه اطلاع نه لرو، پرته له دې چې ویل شوي نوموړي په هلکتوب کې علم او ادب زده کړل او په غیشو ویشتلو بوخت شو خو په ځوانۍ کې یې د امیر حاجي بر لاس په اداري دستگاه کې خدمت کاوه. څرنگه چې امیر حاجي په مرکزي آسیا کې د داخلي رقابتونو په لړکې، افغانستان ته وتښتېده، دی هم ورسره و. تیمور ډېر ژر ماوراءالنهر ته راوگرځېد او دا ځل د کاشغر له خان سره یو ځای شو. نوموړي ته د کاشغرخان د کش ښار اداره وسپارله. له دې نیتې وروسته د ده شهرت زیات شو او د نوموړي واکمني د ماوراءالنهر په ډېرو برخو کې پراخه شوه. گورکاني (زوم) لقب یې هغه وخت غوره کړ چې د ماوراءالنهر د یوه امیر (امیر حسین قزغني) خور یې په نکاح کړه.

تیمور د امیر حسین قزغني په مرسته له ماوراءالنهر څخه د جغتایي ترکانو لاسونه لنډ کړل او څرنگه چې په (۷۷۱ق/ ۱۳۷۰ م) کال کې یې د بلخ په شاوخوا کې امیر حسین او د ده زوی ووژل نو د ماوراءالنهر په ځواکمن مشر بدل شو او سمرقند یې خپله پلازمېنه وټاکله.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تېمور يرغلونه

تيمور د (۷۳۳ق./ ۱۳۳۳م. او ۷۸۱ق/۱۳۸۰ م.) کلونو په منځ کې څلور ځله د خوارزم په هېواد پسې لښکرې وايستې او هغه يې ړنګ کړ. مغولستان او قبچاق دښته يې فتح کړه او خپل څوارلس کلن زوی (ميران شاه) د خراسان (افغانستان) لاندې کولو پسې ولېږه او په خپله هم پسې ورغی، نومورې هرات کې په پراخه ورانکاريو لاس پورې کړ. د ښار ټولې ودانۍ يې ړنګې کړې پرته د اختيارالدين له ارګ څخه او د يادولو وړ ده چې ډلې ډلې د نامه او اعتبار خاوندان لکه عالمان، فقيهان او پوهان يې په جبري توګه د سبز ښار ته ولېږل.

ملك غياث الدين کرتي که څه هم په لومړيو کې د تيمور له غوسې په امان پاتې شو خو په (۷۸۵ق/۱۳۸۳م) کال کې د تيمور په امر ووژل شو او د آل کرت د لړۍ پاڼه هم واوښته.

تيمور په خپله (۲۹) کلنه واکمنۍ کې د خپلو ډېرو سختو يرغلونو او حملو په پايله کې په سلګونو زره انسانان ووژل او له چين څخه تر مديترانې او همدارنګه د روسيې او مسکو د استپونو څخه تر ډهلي پورې سيمې يې ونيولې او د لويې امپراتورۍ بنسټ يې کېښود. د تېمور د لښکرو اصلي هسته جغتايي ترکانو تشکيلوله. د ده په لښکرو کې ځينې ښځې هم وې تيمور په (۸۰۷ق/ ۱٤۰٤م) کال کې د (۷۱) کلونو په عمر مړ شو.

د تېمور ځايناستي

د مړينې په وخت کې يې ۳٦ زامن او لمسيان لرل. د دې لپاره چې د ده نه وروسته يې د اولادونو ترمنځ په واکمنۍ جګړې پېښې نه شي. په ژوند يې فتح کړي هېوادونه د دوی ترمنځ ووېشل. سره له دې هم، د تيمور له مړينې څخه وروسته د ده د دوو زامنو او لمسيو ترمنځ اختلاف رامنځته شو. او دواړو زامنو يې ورو ورو د خپلو ورېرونو له خوا نيول شوې سيمې ترلاسه کړې. دوی دوه نسبتاً پراخه دولتونه رامنځته کړل. يو يې د ميران شاه او د ده د زامنو دولت په عربي عراق، د ايران په لويديځ ګرجستان، ارمنستان او الجزاير کې او دويم دولت د شاهرخ په

(c) ketabton.com: The Digital Library

خراسان، افغانستان او ماوراءالنهر کې رامنځته کړ چې مرکز يې د هرات ښارو.

که له يوه پلوه د ميران شاه دولت، د نومورړي د لېونتوب، د ده د زامنو ترمنځ د اختلاف او د قراقويونلو ترکمنانو او همدارنگه د ايران د آل جلاير د واک نيولو په دليل له منځه لاړ خو له بله پلوه د شاهرخ دولت د ده او د نومورړی د درباريانو کفايت او پوهې له برکته دوام وکړ.د ده دوره د افغانستان په تاريخ کې چې مرکز يې هرات و، روښانه دوره بلل کيږي.

نومورړي (٤٣) کاله واکمني وکړه. د ده په دوره کې هرات نه يوازې د لوی کتابتون چې د شاهرخ په امر جوړ شوی و، لرونکی شو. بلکې د پوهانو او عالمانو د غونډېدو مرکز وگرځېد. د ده له مېرمنو څخه يوه گوهرشاد آغا(په ترکي ژبه کې آغا د ملکې نوم دی) نومېده. چې د ښوکارونو په کولو او د خير د آثارو په رامنځته کولو مشهوره وه.

وروسته له شاهرخ څخه د ده زوی الغ بيگ واکمنی ته ورسېد. دی هم د پلار په څېر علم دوست او پوه سړی و. خو په (٨٥٢ق/ ١٤٤٨م)کا ل کې د خپل زوی له خوا ووژل شو. له دې وروسته د شهزاده گانو ترمنځ اختلاف زيات شو. له څه مودې وروسته د سلطان حسين بايقرا په نامه يو بل تيموري امير په هرات کې واکمنی ته ورسېد. نومورړي، امير علي شېر نوايي چې د خپل وخت له پوهانو او اديبانو څخه گڼل کېده، وزير وټاکه. د ده د واکمنی دوره (٣٣) کاله اوږده شوه. او د ده په وخت کې هرات د آبادۍ او د بډېې اوج ته ورسېد.

د سلطان حسين بايقـرا له مړينې سره سـم د تيمور د څـايناستو زوال هـم پيل شو او د دوی د واکمنی سيمه د شيباني ازبکانو او د ايران د صفويانو له خوا تر يرغل لاندې راغله او په همدې توگه دوی د تاريخ يوه برخه شول. تيموريانو (١١٣) کاله واکمني وکړه او د دوی له ډلې څخه شپږو امېرانو په افغانستان واکمني تر سره کړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ټولګي کې فعالیت

زده‌کوونکي دې، له نقشې څخه په ګټه اخیستنې سره د تیموریانو د راولاړېدو ځای او د امپراتورۍ حدودد او پولې څرګند کړي.

پوښتنې

۱- د تیمور د ګورکاني لقب لامل څه و؟

۲- افغانستان ته د تیمور د راتلو په وخت کې په هرات باندې چا حکومت کاوه او همدارنګه د ده پرخلیک څنګه شو؟

۳- د هرات د دوو مشهورو تیموري پاچاهانو نومونه واخلئ.

٤- د هرات آبادي او دبدبه د کوم تیموري واکمن په دوره کې رامنځته شوه او ولې؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زده‌کوونکي دې له تاریخي کتابونو او سرچینو څخه په ګټې اخیستنې سره، د تیموریانو په دورې کې د هرات د فرهنګ او تمدن په هکله یوه مقاله ولیکي او په راتلونکې درسي ساعت کې دې خپلو ټولګیوالوته وړاندې کړي. همدارنګه ترټولو غوره مقاله دې د ښوونځي په تابلو کې ځوړنده کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مغولو او تیموریانو په دوره کې اقتصاد او فرهنگ

زموږ په هېواد باندې د ماوراءالنهرد ډارووونکو یرغلونو پایلې او اغېزې په اقتصادي او فرهنګي برخو کې راڅرګندې شوې. سر بېره پر دې چې مدرسې، ښوونځي، کتابتونونه او علمي مرکزونه یې رنګ کړل، ورسره یې زموږ د سیمې زیات شمېر پوهان او عالمان یا یې ووژل او یا یې هم لیرې او نژدې هېوادونو ته تښتي ته اړ کړل. په واقعیت کې یو دربدلی حالت یا یو ډول په شاتګ رامنځته شو. په دې لوست کې دغه وضعیت ترڅېړنې لاندې نیول کېږي.

د مغولو د یرغلونو تر ټولو مهمې پایلې، سربېره پر دې چې په سلګونو زره انسانان ووژل شول، ښارونه ویجاړ او همدارنګه کاریزونه او کرنیزې ځمکې له منځه لاړې مغولانو د نیول شوو سیمو هنرمندان او صنعتګران بندي کول او مغولستان ته به یې لیږل او دوی به یې استثمارول. یوه ډله به چې په کلو او ښارونو کې د مغولو له تېغه خلاصه شوه، نو د خان یا دخان اړوند کسانو له خوا به ترې اقتصادي ګټه پورته کېده. بېلابېل مالیات په خلکو لګول کېدل.

رنګونو او اقتصادي ویجاړتیا په فرهنګي وضعې هم اغېزه وکړه او فرهنګي زیانونه په هغه کچه زیات وو چې د مغولو له یرغلونو څخه د مخه زموږ په هېواد کې زیاتره کتابونه او آثار چې پیدا کېدل له منځه لاړل. مدرسې، ښوونځی، کتابتونونه، جوماتونه او دیني ودانۍ چې په عین وخت کې به د پوهانو کتابونه او آثار هم پکې ساتل کېدل، له منځه لاړل.

پوهان او عالمان ووژل شول یا د مغولو له خوا اړ شول چې مغولستان ته کډه وکړي. او یا پخپله هغو ځایونو ته لاړل چې ګومان یې کاوه د مغولو لاسونه هلته نه رسېږي، لکه: مصر، شامات او هندوستان.

په همدې دلیل په ځانګړې توګه د عقلي او فکري پوهنو په برخه کې یو وحشتناک سقوط رامنځته شو. او نور د ابن سینا په شان روښانه څېرې رامنځته نشوې.

له بله پلوه فقر، بېوزلی، تېریو او غمونو د خلکو انګېزه د ګټورو پوهنو په وړاندې راټیټه کړه او د علومو زیاتره اړخونو او دیني لیوالتیا ته پاملرنه و نه شوه چې دې کاربه له دنیا څخه تیښتې، صبر، قناعت او د ژوند سختۍ قبلولو لور ته توصیه کوله لکه تصوف او نورې پرېښودنه چې په

(c) ketabton.com: The Digital Library

دې وخت کې يې زيات مينه وال پيدا شول او هغو کسانو ته به چې نړۍ ښه ونه برېښېده، نو به يې پناه وروړله. که څه هم د يوشمېر صوفيانو کړنه او د فعاليتونو پايلې د هغه وخت د مغولي حاکمانو په ګټه وې خو په عين وخت کې د طريقت پيروان او داسې صوفيان هم اوسېدل چې خلک به يې د پرديو په وړاندې پاڅون ته را بلل.

په هر حال، له ټولو زيانونو سره سره چې د فرهنګ په برخه کې رامنځته شول. زموږ د هېواد ځينې پوهان او اديبان د مغولو له منګولو څخه خلاص شول او په ليرې سيمو کې يې خپل آثار وپنځول، د دې دورې يو له مهمو شخصيتونو څخه مولانا جلال الدين محمد بلخي و چې پلار يې بهاولد نومېده. نوموړی (بهاولد) په ماوراءالنهر او خراسان کې ډېر مريدان لرل. او د مغولو د يرغل په سبب يې سيمه پرېښوده. د کډوالۍ په وخت کې درې سوه او ښان د بهاءالدين او د ده د کورنۍ په قيمتي کتابونو او د کور په سامان بار وو.

زموږ د هېواد تکړه مورخ قاضي منهاج الدين چې په منهاج السراج جوزجاني مشهور و، په دې وخت کې اوسېده. نوموړي هند ته د ناصرالدين دربار ته پناه يوړه او خپل کتاب (طبقات ناصري) يې هلته وليکه. د جهانګشا کتاب ليکونکی عطا الملک جويني، امير حسين غوري، سيفي هېروي، ربيعي فوشنجي، بابا هوتک، د ده زوی ملکيار هوتک او اکبر زميندواري په همدې دوره کې اوسېدل.

د تېموريانو په دورې کې اقتصاد او فرهنګ

د تېمور اقدامات لکه د نورو سيمو لاندې کولو، د ښارونو او ودانيو ورانول، د اوسېدونکو وژل او لوټ کول او همدارنګه ماوراءالنهر ته د پوهانو، کسبګرو، صنعتګرو او هنرمندانو لېږل د چنګيزخان کړنلارې ته ورته وو. له دې امله ويلی شو چې د نوموړي دوره د مرکزي آسيا د پووندە (صحراګشتان) تسلط د تورې دورې دوام وګڼو. خو د تيمور په خلاف د ده اولادونو فرهنګي، هنري او معماري چاروته ډېره پاملرنه کوله. د تېمور د زوی شاهرخ ميرزا او د نوموړي د ښځې ګوهرشاد بيګم آغا په ملاتړ ډېر روښانه او ارزښتناک آثار رامنځته شول. او د شاهرخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

زوی الغ بېگ په ملاتړ په سمرقند کې د الغ بېګي رصدخانې په نامه یوه لویه نجومي رصدخانه جوړه شوه چې ډېر پوهان پکې بسیا وو.

د شاهرخ بل زوی بایسنقر هم د کتاب له ملګرو څخه ګڼل کېده. نوموړي د لویې کتابخانې بنسټ کېښود. بایسنقر هم نژدې څلوېښت تنه انځورګران او خطاطان د هرات په شاهي کتابتون کې راغونډ کړل. دوی زیات آثار انځور کړل لکه د فردوسي شاهنامه، لیلی او مجنون، د سعدي بوستان او ګلستان، ده د ټولو هنري آثارو یونوی سبک رامنځته کړ چې د (هرات مکتب) نوم یې ځانته غوره کړ. د هرات په ښوونځي کې د انسانانو کوچني انځورونه انځور شوي او همدارنګه په ساده کرښو او بې ابزارو((لومړنی ابزار)) میناتوري یې رامنځته کړې.

په هرات کې په ځانګړې توګه د سلطان حسین بایقرا (۹۱۱- ۸۲۶ق/ ۱۵۰۶-۱۴۷۰ م) کلونو په زمانه کې د تمدن او فرهنګ د غوړېدنې او پراختیا د اوج دوره وه. په دې دورې کې پاچا او د ده عالم وزیر (علي شېرنوایي) له پوهانو، هنرمندانو، شاعرانو او ادیبانو څخه ملاتړ کاوه چې په پایله کې مهم علمي او فرهنګي یون رامنځته شو. په ځانګړي توګه د نقاشۍ ستر استاد کما ل الدین بهزاد چې ډېر نفیس آثار یې وراندې کړل. د هرات د هنري مکتب نوم یې ډېر لوړ کړ. دغه هنرمند د هرات ښوونځي ځانګړې لاره د کمال کچې ته ورسوله.

په دې دورې کې د هرات د ارګ له بیارغونې پرته نور هم ډېر مهم آثار رامنځته شول لکه په بلخ ولایت کې حضرت علي رضی الله عنه د منسوب زیارت جوړونه، په مشهد کې د ګوهر شاد بیګم آغا د جامع جومات رغونه، په هرات کې د ګوهرشاد او سلطان حسین بایقرا د قبرونو رغونه سره له شپږو ښکلاییزو منارونو، په ګازرګاه کې د خواجه عبدالله انصاري د قبر ښکلي کول، په هرات کې نور ډېر جوماتونه او زیارتونه همدارنګه د ایران پولې ته نژدې د خارګرد جومات یادولای شو.

د دې دورې مهم علمي او فرهنګي شخصیتونه عبارت وو له: امیر علي شېر نوایي، ملا حسین واعظ کاشفي، سلطان حسین بایقرا، شیخ عبدالرحمن جامي، میر سید علي خطاط، مولانا حسین علي هروي، ملا محمد ابراهیم غبار او د فاضلو او شاعرو ښځو له ډلې څخه د لاندې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښځو نومونه اخيستي شو:

سلطان رضيه د التمش لور چې شعر به يې هم وايه، مهر النسا چې تخلص يې مهري و او په هرات کې اوسېده. د امير علي جلاير لور، آفاق جلاير چې د حسين بايقرا په زمانه کې اوسېد له او (ماه) چې هم شاعره او هم ستوري پېژندونکې وه.

په ټولګي کې فعاليت

زده‌کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي، يوه ډله دې د مغولو د دورې په فرهنګي وضعې او دويمه ډله دې د تېموريانو د دورې په فرهنګي حالت په لنډه توګه خبرې وکړي.

پوښتنې

١- د پوهانو، هنرمندانو او صنعتګرانو په وړاندې د مغولو او تيموريانو په چلند خبرې وکړئ؟

٢- مولانا جلال الدين محمد بلخي چېرته اوسېده او ولې يې کډه وکړه؟

٣- د ګوهرشاد بيګم آغا په امر د دوو مشهورو جوړو شوو ودانيو نومونه واخلئ.

٤- امير علي شېر نوايي څوک، او په څه حال کې يې ژوند کاوه؟

٥- په بلخ کې حضرت علي‌ﷺ ته منسوب زيارت د کوم تيموري پاچا په واسطه جوړ شو؟

له ټولګي څخه د باندې فعاليت

زده‌کوونکي دې د (هرات هنري ښونځي) په هکله يوه مقاله وليکي او په راتلونکي درسي ساعت کې دې ټولګي ته وړاندې کړي، همدارنګه تر ټولو غوره مقاله دې د ښوونځي د اعلانونو په لوحه باندې ځوړنده شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دريم څپرکی

افغانستان د کندهار له پاڅون څخه مخکې

په دې څپرکي کې به د کندهار د پاڅون په و ړاندې حالات په تېره بیا له درو ګاونډیو دولتونو(شیبانیانو، صفویانو او بابریانو) سره زموږ د هېواد د اړیکو څرنګوالی، تر مطالعې لاندې ونیول شي.
دغه راز زده‌کوونکي به د هوتکیانو په مشری په کندهار کې د لومړني افغان دولت له جوړېدو سره آشنا شي.

په کندهار کې د حاجی میرویس نیکه آرامګاه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ښپړکي موخې

۱. د کندهار د خپلواکۍ له پاخون څخه مخکې د افغانستان له عمومي وضعې سره د زده‌کوونکو بلدول.

۲. له ګاونډیو واکمنو لړیو لکه شیبانیانو، بابریانو او صفویانو سره د افغانستان او د دوی د اړیکو په څرنګوالي د زده‌کوونکو بلدول.

۳. په افغانستان او ایران کې د هوتکي دولت له مهمو سیاستونو او اقداماتو سره د زده‌کوونکو بلدول.

٤. په یاده شوې دورې کې د افغانستان له عمومي اقتصادي او فرهنګي وضعې سره د زده‌کوونکو بلدول.

٥.زده‌کوونکي دې د تاریخي اطلسونو او نقشو څخه کار واخیستلای شئ.

٦. د انحطاط او تجزیې دورې په ترڅ کې د مهمو تاریخي او فرهنګي شخصیتونو او پوهانو سره د زده‌کوونکو بلدول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کندهار له پاڅونه مخکې د افغانستان وضعه

د هرات د تیموري لړۍ له منځه تللو سره سم، زموږ په هېواد کې یوه مرحله (تقریباً دوه نیمي پېړۍ) رامنځته شوې چې د افغانستان سیاسي مرکزیت او یو قلمرو له منځه لاړ چې زموږ ګاونډیو هېوادونو او قومونو زموږ د هېواد ځینې برخې لاندې کړې.
د دې ډلې مهم ځواکونه عبارت وو له: ازبکي شېبانیانو، د ایران صفویان او د هند مغولانو څخه چې له بخارا، سمرقند، اصفهان او ډهلي څخه یې زموږ د هېواد سیمې او ولایتونه اداره کول. د وضعې څېړنه او دهوتکیانو په واسطه د افغانستان د بیارغونې څرنګوالی د دې او د څونورو راتلونکو لوستونو موضوع ده چې په ګډه به یې لولو.

په افغانستان کې شیبانیان

ازبکان د مغولو او تاتاریانو له اولادې څخه شمېرل کېږي. ازبکان خپل نوم له (ازبک خان) (۶۸۱-۷۴۳ق/۱۲۸۲-۱۳۴۲م)کلونو څخه اخلي. نوموړي د مغولو زرین پوځ چې د (والګا) رود ترڅنګ مېشت و، مسلمان کړ. نوموړی پوځ د ترکي قومونو څخه جوړ شوی و، خو رهبران یې مغولي نژاده وو.
په مرکزي آسیا کې د ازبکانو ځواک د چنګېزخان د زوی جوجي د یوه لمسي ابوالخیر له خوا رامنځته شو او نوموړي د قبچاق د دښتو یوه زیاته برخه ونیوله خو د ازبکو ترټولو مشهور پاچا محمد خان شیباني (شیبک خان) نومېده، نوموړی د (ابو الخیرخان) زوی و.
شیبک خان د شپاړسمې میلادي پېړۍ په لومړیو کې د تیموري لړۍ وروستی واکمن په سمرقند کې له پښو وغورځاوه او په دې توګه یې په ماوراءالنهر کې د ازبکانو د واکمنۍ بنسټ کېښود. که څه هم د شیبانیانو واکمني موقتاً د بابر له غندنې سره مخ شوه خو په (۹۱۱ق/۱۵۰۵ م) کال شیبانیان وتوانېدل چې بابر او ملاتړي یې له مرکزي آسیا څخه وشړي.
شیبانیانو په ځانګړې توګه د سلطان حسین میرزا له مړینې وروسته او د نوموړي د اولادونو ترمنځ د اختلاف په سبب د افغانستان لورته پاملرنه وکړه او د تیموریانو د واکمنۍ مرکز، هرات د شیبک خان ازبک لاسته ورغی. پرته له هرات څخه، کندهار هم د شیبانیانو تر یرغل لاندې راغی او دا ښار چې تر اوسه د بابر پاچا له ورور یادګار ناصر میرزا سره و، تر استراباده پورې مخکې لاړل.
د شیبانیانو ځواک تر (۹۱۶ق/۱۵۱۰ م) کال پورې، چې د شاه اسماعیل صفوي یرغلونه په ازبکانو جاري وو، چلېده، خو په همدې کال، په هغې خونړۍ جګړې چې مروې ته نژدې را پېښه شوه. محمد خان شیباني د خپل لسوزرو جنګیالیو سره د ایران صفوي قزلباشو له خوا ووژل شو چې په دې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترتیب دا ځل زموږ د هېواد لویدیځې، شمالي او مرکزي برخې د صفویانو لخوا لاندې شوې.

که څه هم په موقته توګه شیبانیانو د آمو سیند غاړې ته په شاتګ وکړ خو یرغلونه او بریدونه یې په ځانګړې توګه د افغانستان په شمال باندې ونه درېدل او دوی د افغانستان په شمال کې بدخشان تر میمنې او بادغیس پورې او همدارنګه دهېواد په لویدیځ کې یې هرات څو څو ځلې تر یرغل لاندې ونیو. په ځانګړې توګه عبیدالله خان چې د محمد سلطان خان زوی او د ابو الخیر لمسی و، د ازبکانو ځواکمن پاچا د (۳۳) کلونو واکمنۍ په ترڅ کې اووه ځله زموږ په هېواد او په ایران یرغلونه کړي چې ډېر زیات زیانونه یې را اړولي دي.

شیبانیانو تر (۱۰۰۷ق/ ۱۵۹۹م) کلونو پورې واکمني چلولې ده. د دوی پلازمېنه زیاتره وخت سمر قند او ځینې وخت بخارا هم وه، او څه د پاسه یوه پېړۍ یې زموږ د هېواد شمالي او لویدیځ ولایتونه او سیمې یې تر بریدونو او یرغلونو لاندې نیولې وې.

د ازبکو استراخانیان هم په مرکزي آسیا کې د شیبانیانو پر ځای پر تخت کېناست. د افغانستان په وړاندې یې هماغه د شیبانیانو سیاست پر مخ بیوه او ځینې وخت به یې زموږ د هېواد شمالي ولایتونو لکه تخار او بلخ او ځینې وخت به یې هرات ته لاس غزولو. د استراخانیانو حکومت تر (۱۱۶۷-۱۷۵٤م)کال پورې دوام وکړ.

په ټولګي کې فعالیت

زده‌کوونکي له نقشې څخه په ګټې اخیستنې سره د والګا رود په شاوخوا کې د مغولي زرین پوځ د میشت کېدو موقعیت او د افغانستان شمال ته د شیبانیانو د لاس رسي لارې په ګوته کړي.

پوښتنې

۱- شیبانیان د نژادي پلوه په کومې ډلې پورې تړل کېږي؟

۲- د شیبانیانو د ځواک اصلي مرکز چېرې واقع و او ولې یې افغانستان ته پاملرنه وکړه؟

۳- شیبک خان (محمد خان شیباني) د چا پواسطه او چېرته ووژل شو؟

٤- د هغو ولایتونو نومونه واخلئ چې زیاتره وخت به د شیبانیانو او استراخانیانو د برید او یرغلونو لاندې راتلل.

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زده‌کوونکي دې له علمي سرچینو څخه په ګټې اخیستنې سره د شیبک خان د کړنلارې په هکله یوه لنډه مقاله ولیکي او په راتلونکې درسی ساعت کې دې خپلو ټولګیوالو ته وړاندې کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بابریان او افغانستان

یوه بله سلسله چې د تجزیې او ګډ وډۍ په وخت کې یې زموږ د هېواد په ځینو برخو واکمني چلوله، بابریان وو. دوی هم د افغانستان د ډېرو ګاونډیو ځواکونو سره په سیالۍ کې زموږ د هېواد د پریشانۍ، په شاتګ او د ټولنیزو، سیاسي او اقتصادي خنډونو لامل وګرځېدل.
په دې لوست کې به د افغانستان د تاریخ په دې برخه کې د بابریانو مهم اقدامات او خوځښتونه ولولئ.

ظهیر الدین محمد بابر (د ببر په معنا) د تیمور له لمسیانو څخه ګڼل کېده. پلار یې په ازبکستان کې د اندیجان حاکم و. نوموړي د ازبک شیباني ځواک د خپرېدو په لار کې په (۹۰۶ق/۱۵۰۱ م) کال له مرکزي آسیا څخه افغانستان ته وتښتېد. او د بېرته راستنېدو په لومړیو ورځو کې د تخارستان سیمه ییز حکمران خسرو شاه ورته ښه راغلاست ووایه.
خسرو شاه په دې وخت کې زموږ د هېواد په شمال کې تر بدخشان پورې سیمې په واک کې درلودې. بابر وروسته له دې درې زره هغه لښکرې ورسره ملګرې کړې چې د خسرو شاه له ځواک څخه بېلې شوې وې؛ نو د کابل په لور وخوځېد. کابل په دې وخت کې د هرات د تیموریانو له خوا د یوه حاکم په واسطه اداره کېده. بابر په (۹۱۰ق/۱۵۰۴ م) کال کې کابل پرته له جګړې او مقاومته ونیوه. دغه وخت چې د تیموریانو د واکمنۍ لړۍ د کمزورۍ او سقوط سره مخامخ وه. بابر بېلابېلو برخو ته پوځونه ولېږل او په ټولیزه توګه، پرته د افغانستان د لویدیځو او شمال لویدیځو ولایتونو څخه پرته چې د ایران د صفویانو تر واک لاندې وو، نور وتوانېد چې د افغانستان زیاتره سیمې لاندې کړي.
بابر وروسته له دې چې زموږ د هېواد په مهمو برخو یې واک ټینګ کړ. د هند په لور یې پوځونه وخوځول چې په پایله کې یې د کابل، بدخشان او کندهار د ځواکونو په واسطه یې ډهلی ونیو چې په دې ترتیب په هند کې د یوې نوې لړۍ بنسټ کېښودل شو چې ترڅو پیړیو یې دوام وکړ.
بابر په (۹۳۵ق/ ۱۵۲۹م) کال کې مړ شو او د خپل وصیت له مخې په کابل کې خاوروته وسپارل شو. وروسته له ده څخه د نوموړي تر ټولو مشر زوی ناصر الدین محمد همایون چې په کابل کې زېږېدلی و، رامنځته شو. نوموړی د خپلو ورونو او په هند کې د افغانانو له مخالفت سره مخامخ شو.
همایون د افغان شېر شاه سوري د پوځونو له خوا د قنوج په سیمه کې ماتې وخوړه او څرنګه چې ورونو یې هم له ده سره مرسته ونه کړه، نو په ایران کې یې د صفوي طهماسب دربار ته پناه یوړه. په دې وخت کې د افغانستان زیاته برخه له بدخشان نه تر کندهار پورې د بابر د بل زوی کامران میرزا په لاس کې وه.
خو همایون داخل په (۹۵۱ق/۱۵۴۴ م) کال کې افغانستان ته راوګرځید او د (۱۳) زرو صفوي قوتونو په مرسته یې د افغانستان زیاتې سیمې او ولایتونه لاسته راوړل. داخل یې له لسو کلونو څخه وروسته خپل هغه ورونه له مخې لیرې کړل چې له نوموړي سره مخالف وو.
همایون په دې موده کې خپل ورونه هر یو ناصر میرزا، میرزا هندال او میرزا عسکري ووژل او کامران

(c) ketabton.com: The Digital Library

میرزا یې رونډ کړه وروسته هند ته یې پام شو او د سلطان ابراهیم لودی له ماتې وروسته؛ دویم ځل د دهلي پر ګدۍ کېناست. د همایون له مړینې وروسته د هغه زوی جلال الدین اکبر د ډهلي پر تخت کېناست. او نوموړي د کابل او غزني اداره خپل وررور محمد حکیم ته وسپارله خو دی په خپله د افغانانو سره په دوامداره شخړو کې بشکېل و، په ځانګړې توګه د خیبر، سند او ژوب په سیمو کې د دوی پاڅونونه یې شنډ کړل.

د جلال الدین اکبر له مړینې وروسته، د ده زوی سلیم شاه د جهانګیر په نامه د هندوستان واکمن شو. د همدې واکمن په وخت کې چې صفوي شاه عباس په کندهار یرغل وکړ او نوموړی ښار یې ونیوه.

د صفویانو اوګورکانیانو د واکمنۍ په موده کې دکندهار برخلیک د یادو شوو دوو لړیو ترمنځ د اختلاف او شخړو مهم ټکی و او ډېر ځله ګورکاني هند او صفوي ایران د دې په سر سره نښتي دي.

د جهانګیرځایناستو، شاه جهان او اورنګزیب هم دخپلو واکمنیو د پراختیا په سبب د افغانستان په هکله ډېرې هلې ځلې کړې دي او په ځانګړې توګه د کابل، بلخ او بدخشان برخلیک د دوی او د سیمه ییزو ځواکونو ترمنځ د اختلاف بل لامل بلل کېږي. لکه د بلخ او د هېواد د شمالي سیمو د لاندې کولو پر سر د بابر او ازبکو استراخانیانو ترمنځ جګړې او همدارنګه د خټکو او یوسفزیو سره ټکرونه او نښتې چې په ځانګړې توګه د اورنګزیب په (۵۰) کلنه دوره کې رامنځته شول او د پراخه زیانونو سبب وګرځېدل.

دغو پېښو څرګندوله چې د افغانستان د تجزیې موده را رسېدلې، د پردیو لاسوهنو او د ځینو سیمه ییزو مخورو له خوا د بهرنیو ځواکونو ملاتړ د دې لامل وګرځېد چې ګډوډۍ او انحطاط رامنځته شي چې د ډېرې مودې لپاره دا وضعه ناسمه پاتې شوه.

په ټولګي کې فعالیت

زده‌کوونکي دې هغه دلایل ووایي چې له افغانستان څخه یې د بابر پاملرنه هندوستان ته واړوله.

پوښتنې

۱- بابر شاه د کومو پوځونو په مرسته کابل او وروسته هندوستان ونیوه؟

۲- همایون ولې صفوي دربار ته پناه یوړه؟

۳- د هغو اختلافي سیمونومونه واخلئ چې د بابریانو او صفویانو او همدارنګه د بابریانو او استراخانیانو تر منځ شخړې په کې رامنځته کېدې؟

۴- ولې بابر پاچا د افغانستان لویدیځ ولایاتو ته لښکر کښنې ونه کړه؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زده‌کوونکي دې د بابر پاچا د (بابر نامې) په نامه د خاطراتو ټولګې په هکله یو لنډ مطلب ولیکي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان او صفویان

د ایران صفویانو زموږ د سیمې نیولو ته هم هغه وخت سترګې پټې کړې وې چې زموږ د تاریخ هغه دوره د انحطاط او تجزیې په نوم یادیده. زموږ په هېواد باندې د یرغل د هڅو په درشل کې او یا د دوو هم مهاله کورنیو (ازبکانو او ګورګانیانو) سره د سیالی په پایله کې زموږ هېواد ته درانه زیانونه واوښتل. که څه هم له صفویانو سره د دوی ترلاس لاندې نورو سیمو کې هم مخالفتونه موجود وو، خو په ځانګړې توګه افغانان له هغو لومړیو ډلو څخه شمېرل کېږي چې له صفویانو څخه یې خپله خپلواکي ترلاسه کړه، دغه موضوعګانې به په دې لوست کې ولولو.

صفویان په اصل کې د شیخ صفي الدین اردبیلي له نسله دي. شیخ صفي الدین اردبیلي په اتمه هجري پېړۍ کې اوسېده. چې په ایران او کوچنۍ آسیا یا عثماني خلافت کې یې ډېر مریدان او پیروان وو، خو په ایران کې د صفوي لړۍ د حکومت بنسټ ایښودونکي شاه اسماعیل ګڼل کېږي. نوموړی د شیخ صفي الدین اردبیلي له لمسیانو او په عین وخت کې د خپل عصر د صفویه طریقت پیرو او مرشد و. شاه اسماعیل په خپلو مخالفانو باندې له برلاسی وروسته په (۹۰۷ق/۱۵۰۱ م) کال کې د ایران د تبریز په ښار کې د تاج ایښودلو مراسم تر سره کړل. نوموړي د خپلو تکړه مریدانو او ترک تبره ملا ترکوونکو (قزلباشو) په واسطه د ایران په دولت کې د حکوت د بنسټ ټینګولو نه وروسته د افغانستان لوري ته پاملرنه وکړه.

په اصفهان کې د شیخ لطف الله جومات

افغانستان په دې وخت کې د ازبکي شیباني څواکونو او بابریانو له خوا اداره کېده، سره له دې چې د شاه اسماعیل او بابر پاچا اړیکې ډېرې ښې وې او هر وخت به یې د لیکونو په واسطه اړیکې ټینګولې خو د شاه اسماعیل او شیبک خان اړیکې ډېرې خرابې وې. چې په (۹۱۶ق/۱۵۱۰ م) کال کې د صفویانو او ازبکانو ترمنځ په خونړۍ جګړه کې چې مروې ته نژدې پېښه شوه، ازبکانو سخته ماتې وخوړه، د ازبکانو پاچا شیبک خان ووژل شو اود (۳۰) زرو په شاوخوا کې څواکونه یې یا مړه او یا بندیان شول. له دې وروسته له هرات څخه تر بلخ او هزاره جاتو پورې سیمې د صفویانو په لاس ورغلې او د امو سیند د ازبکانو او صفویانو ترمنځ د پولې په توګه وټاکل شو.

که څه هم دا وضعیت په خپل حال پاتې نشو زموږ د هېواد لویدیځې او شمالي سیمې ډېر ځله د دواړو لورې د شخړو او یرغلونو په ډګربدل شول خو د یادو شوو سیمو خلک له دواړو لورو څخه ناراضه وو. شاه اسماعیل صفوي په (۹۳۰ق/۱۵۲٤ م) کال کې مړ شو او له ده وروسته د نوموړي زوی طهماسب د ایران پاچاهی ته ورسېد. د دې پاچا په وخت کې همایون ګورګاني چې د خپلو وروڼو او افغانانو د مخالفت سره مخ شوی و، ایران ته پناه یوړه. نوموړی له څه مودې وروسته د صفوي دولت (۱۳) زرو جنګي څواکونو (قزلباشو) سره افغانستان ته راوګرځېد، کندهار او کابل یې ونیول او د کندهار سلطنتي خزانې یې د ایران دربار ته ولېږلې، ایراني سرتېري له دې وروسته په کندهار کې مېشت شول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د طهماسب د مړینې له کبله صفویان له داخلي بحران سره مخ شول او له دې وروسته زموږ هېواد هم د صفویانو د رقیبانو (ازبکانو او ګورکانیانو) د یرغلونو سره مخ شول. خو د عباس میرزا د بیا را څرګندېدو سره سم. چې په لومړي سرکې یې هرات خپله پلازمېنه وټاکله او وروسته یې ټول اېران لاندې کړ، کندهار یې هم دخپلې ولکې لاندې راوست. د کندهار برخلیک هر وخت د صفویانو او ګورکانیانو دوو لړیو د اختلاف سبب و.

د دې څواکمن پاچا له مړینې سره سم په (۱۰۳۸ق/۱۶۲۹ م) کال کې د دې کورنۍ له منځه تلل هم پیل شو، څکه د نومړي نه وروسته بې له څنډه، شاه صفي دګرته راغی او کابو د صفوي کورنۍ ټول غړي یې ووژل. د ده په وخت کې په (۱۰٤۷ق/۱۶۳۰م) کا ل عثمانیانو په لوېدیځ کې بغداد او ګورکانیانو په ختیځ کې کندهار ونیوه په دې توګه دویم شاه عباس یو ځل بیا له ګور کانیانو څخه د کندهار د نیولو هڅه وکړه تر څو یې خپلې ولکې لاندې راولي. که هر څو د هندوستان د پاچا شاه جهان له خوا د کندهار د بیانیولو هڅه وشوه او خپل زوی اورنګزیب یې د کندهار د نیولو لپاره ولېږه خو هڅو یې نتیجه ورنه کړه او ګورکانیان د دې ښار د او یا ورځو محاصرې وروسته، په شاتګ ته اړ شول. له دې وروسته، سره له دې چې په ښکاره توګه، کندهار د صفویانو له واک لاندې و خو د صفوي مامورینو د بد چلند له امله ورځ په ورځ ترې خلک ناراضه کېدل او ځینې وخت به د خلکو د پاخونونو لامل ګرځېدل. په پایله کې د دې پاخونونو له ډلې څخه د یوه پاخون په ترڅ کې چې حاجي میرویس خان هوتک له خوا تر سره شو. افغانان وتوانېدل. چې د صفوي حکومت له ظلمه ځان خلاص او خپله خپلواکي ترلاسه کړي.

په ټولګي کې فعالیت

زدهکوونکي دې په ټولګي کې له نقشې څخه په ګټې اخیستنې سره، هغه سیمې په نښه کړي چې د ازبکانو یا صفویانو د برید او یرغلونو ډګرو.

پوښتنې

۱- د صفوي لړۍ بنسټ ایښودونکی څوک و او نوموړي ولې د افغانستان په لور لښکر وخوځاوه؟
۲- د صفویانو سره په شخړو کې هغه ښکېلې ډلې څه نومېدې، چې د افغانستان په ګاونډ کې یې څواکونه میشت وو؟
۳- همایون ګورکاني د کوم ایراني پاچا په مرسته د افغانستان په لور لښکر کښې وکړه او کوم ولایتونه یې لاسته راوړل؟
٤- د کندهار برخلیک ولې د صفویانو او ګورکانیانو د اختلاف سبب وګرځېد؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زدهکوونکي دې له علمي سرچینو څخه په ګټې اخیستنې، د ګورکانیانو او صفویانو په بهرني سیاست کې د کندهار د اهمیت په هکله یوه مقاله ولیکي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د حاجي میرویس نیکه ترمشرۍ لاندې د کندهار پاڅون

په هېواد کې د يوې اوږدې دورې ګډوډيو نه وروسته د هوتکيانو تر مشرۍ لاندې په ګرګين د ظلم څخه د خلاصون په موخه د کندهار د خلکو پاڅون يو مهم ګام ګڼلی شو. د غه ګام د پرديو د غلامۍ کړۍ ماتې کړې او د سيمه ييزه خپلواکه حکومت بنسټ يې کېښود.

د نوموړي پاڅون د برياليتوب څرنګوالی او په کندهار کې د هوتکي دولت جوړښت د دې لوست موضوع ده چې تاسې به يې ولولئ.

څرنګه چې په دوو تېرو لوستونو کې موولوستل، د هرات د تيموريانو دولت له ړنګېدو وروسته د دوه نيمو پېړيو په ترڅ کې د افغانستان سياسي او ټولنيز يووالی له منځه لاړ. او پرته له هغو خانانو او د سيمو مخورو څخه چې د خپلې واکمنۍ لمنه يې غوړولې وه، په ځانګړې توګه بابريانو او صفويانو د خپلو تېريو او ظلمونو په واسطه زموږ خلک تر پزې رسولي وو. هغه ظلمونه او ستمونه چې د ګرګين خان په نامه د يوه ګرجي الاصله ايراني له خوا په کندهار او ددې په شاو خوا سيمو کې کېدل زياتره خلک يې د پرديو پر ضد پاڅون ته هڅولي وو. په پايله کې دغه پاڅون د(۱۱۲۱ ق/ ۱۷۰۹م)کال په پسرلي کې رامنځته شو او ميرويس خان چې په ((حاجي ميرويس نيکه)) مشهور و د دې پاڅون مشري کوله.

د کندهار پاڅون د رامنځته کېدو لاملونه

د ايران د صفوي لړۍ وروستی پاچا شاه سلطان حسين نوميده. نوموړي په اصفهان کې دواکمنۍ په لومړيو کلونو کې د همدې هېواد په ختيځ کې د مېشتو قومونو لکه براهوي، بلوڅانو، نارويي، ريګي، رخشاني او افغانانو د پاڅونونو د ټکولو په لټه کې شو. د دې ډول حرکتونو لمنه د کرمان، يزد او د نائين تر ښارونو رسېدلې وه. نژدې په همدې ورځو کې ازبکانو په خراسان کې او کردانو د ايران په لويديځ کې د صفوي حکومت په ضد فعاليتونه پيل کړي وو. که څه هم د شاه سلطان حسين د پاچاهۍ په پيل کې ګرګين خان په ګرجستان کې بغاوت کړی و او په همدې ورځو کې په اصفهان کې اوسېده خو سره له دې ټولو ګرګين خان د ايران د دربار له خوا د يادو شوو پاڅونونو د ټکولو لپاره مامور شو. په دې کار کې د ګرګين خان برياليتوب د دې لامل شو چې د صفويانو له خوا د کندهار عمومي حکمران وټاکل شي. ځکه د (۱۱۱۵ ق/ ۱۷۰۳م) کا ل په وروستيو کې بلوڅان د ميرسمندر په مشرۍ کندهار ښارته ننوتي وو او صفوي مامورينو ته يې ستونزې زېږولې وې. ګرګين د کندهار ښار ته له ننوتو وروسته د هغه ځای اداره په لاس کې ونيوله. او څرنګه چې نوموړی غوسه ناک، سخت ګير او خونړی سړی و، نو ځکه يې د کندهار په اوسېدونکو هر ډول زور زياتي پيل کړ. نوموړي د قومونو او قبيلو مشران

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر فشار لاندې راوستل او ځينې خوبې لامړه کړل. له دې قومي مشرانو څخه يو حاجي ميرويس خان نوميده چې د ګرګين خان سترګې پرې ولګيدې.

د کندهار د پاڅون مشر حاجي ميرويس نيکه

حاجي ميرويس نيکه

ميرويس خان چې په حاجي ميرنيکه مشهور و د يوو لسمې پېړۍ په وروستيو کې د نازو په نامه له يوې مور څخه وزيږيده. پلار يې شاه عالم خان د هوتکو قوم له مشرانو او مور يې د سلطان ملخي توخي لورو وه، چې دواړه د قومي مشرانو څخه ګڼل کيږې. په را وروسته وختونو کې څه وخت چې ميرويس خان د جعفرخان سدوزي له لور سره واده وکړ، نو د نوموړي ټولنيز حيثيت يې نور هم لوړ کړ او څرنګه چې نوموړی يو نيک خويه، فصيح، مدبر او زړور سړی و او په څنګ کې يې د سوداګرۍ دنده هم پر مخ بېوله ، نو ځکه په ډېره اسانۍ سره يې وکولای شول چې د هغه وخت کندهار په خلکو کې ښه ځای ولري. د همدې خصوصياتو او صفاتو په لرلو سره د کندهار ښار د مشر په توګه هم و ټاکل شو. او په دې مقام کې د خلکو او د هغه وخت کندهار د حکومت تر منځ د واسطې په توګه يې د نده تر سره کوله خو په همدې حا ل کې يې هم د خلکو له ملاتړ څخه لاس وانه خيست او په هغه ليک کې چې د ده لاسليک پرې و د ګرګين له زور زياتي څخه په کې شکايت شوی و، او د اصفهان دربار ته وليږل شو، دا کار د دې لامل وګرځيد چې ميرويس خان دا ځل د ګرګين له خوا ونيول شو او لاس نيولی اصفهان ته وليږل شو.

زيات وپوهيږئ:

د (۱۱۱۹) هجري قمري کال د ذالقعدې مياشتې په نولسم نيټه ، کله چې زموږ ملي قايد ميرويس نيکه د ملت په مرسته، ګرګين د يرغلګرو قوماندان يې په کندهار کې په قتل ورساوه او په هغه ځای کې يې د يو ملی حکومت بنسټ کېښود، په دغه موقع کې د افغانان مشرانو او کشرانو په وړاندی يو ملي افغاني جرګه کې داسې وويل((که تاسو له ما سره يو موټی شئ او زما ملا وتړئ، نو په دې صورت کې ډير ژر دا امکان شته چې بريا به تر لاسه شي؛ تر څو د اسارت او ذلت منحوس ځنځير له خپلې غاړې څخه لرې کړو. او په مقابل کې د خپلواکۍ افتخار او د عزت بيرق د هيواد په ګوټ ګوټ او د نړۍ د آزاده ملتونو په منځ کې پورته کړو او هر کله چې د پرديو د سلطې هغه يوغ له خپل ځان څخه لرې کړو او په لوی خدای تبارک او تعالی باندې توکل وکړو او مطمئين اوسو، څرنګه چې زموږ نيت پاک دې نو د لوی خدایﷻ په استعانت وروستني برياليتوبونه زموږ دي))

(c) ketabton.com: The Digital Library

میرویس خان مخکې له دې هم اصفهان ته سفرونه کړي وو، او د صفوي حکومت او دربار له وضعې سره بلد و له همدې کبله نوموړی وتوانید چې نه یوازې ځان ته برائت ورکړي، بلکې د صفوي پاچا، سلطان حسین حضور ته هم ورسېد او مکې ته یې د تللو اجازه هم ترې واخیسته.

نوموړي په مکې معظمې کې له مذهبي عالمانو څخه د ګرجي ګرګین په وړاندې د پاڅون فتوا تر لاسه کړه.

له اصفهان څخه کندهار ته د حاجي میرویس خان له راګرځېدو سره سم د اصفهان د دربار وضعه د ګرګین په وړاندې بدله شوې وه ځکه داسې ګنګوسی اورېدل کېده چې د روسیې امپراطور پترکبیر غواړي ارمنستان او ګرجستان له خپل هېواد سره ونښلوي او داهم ویل کېدل چې ګرګین له خپلو عسکرو غواړي د پترکبیر سره یوځای شي. دغه ګنګوسه د دې لامل وګرځېده چې میرویس خان له ډیر واک سره کندهار ته بیرته وګرځي.

نوموړي داخل په کندهار کې په ډیرې حوصلې سره د پردیو په وړاندې د پاڅون لارې برابرې کړې.

په ځانګړې توګه د(۱۱۲۱ ق / ۱۷۰۹ م) کال په پسرلي کې هغه وخت چې ګرجي لښکرې د ګرګین د وراره الکساندر تر مشرۍ لاندې د کندهار ښار د ارغستان اوکاکړو د ځپلو په نیت وتلې وې نو ډیره ښه زمینه مساعده شوه، او په دې حال کې میرویس خان او نور قومي مشران د مانجې په نامه په یوه سیمه ییزه جرګه کې سره راټول شول او له میرویس خان سره یې ژبه وکړه، او همدارنګه د کندهار د اوسېدونکو په مرسته یې ګرګین او د صفوي دولت ډیرې ګرجي لښکرې د کندهار ښار نه د څلوېښتو میلو په واټن د (ده شیخ) کلي کې غافلګیره او بیا ووژلې.

الکساندر او پوځونه یې هم چې د کاکړو له جګړې څخه راګرځېدلي وو، په ډېرې سختۍ وتوانیدل چې له جګړې وتښتي او ګرشک ته ځان ورسوي.

په کندهار کې د حاجي میرویس خان مزار

په دې ترتیب د بایزید انصاري تر مشرۍ لاندې د روښاني پاڅون، د خوشحال خان خټک تر مشرۍ لاندې د خټکو تر پاڅون وروسته د کندهار پاڅون د خپلواکۍ ګټلو په لاره کې دریم ګام ګڼلی شو. چې د کندهار د خلکو په ګډون تر سره شو، چې زموږ په هېواد کې یې د خپلواکه دولت بنسټ کېښود.

د صفویانو له خوا د کندهار د بیانیولو پرله پسې هڅو، څه ګټه ونه کړه او میرویس خان، ملي قاید ترنامه لاندې اته کاله د

(c) ketabton.com: The Digital Library

کندهار واګې په لاس کې درلود. حاجي میرویس نیکه په(۱۱۲۷ ق/ ۱۷۱۵م) کال کې مړشو.

میرعبدالعزیز

له میرویس نیکه وروسته د ده ورور میر عبدالعزیز خان د کندهار د حکومت مشري تر لاسه کړه خو نوموړي له دوو کالو حکومت څخه وروسته، د حاجي میرویس خان د کړنلارې خلاف له صفوي حکومت سره د پخلاینې لاره خپله کړه. د قومونو او قبیلو مشرانو د نوموړي دا کار خوښ نشو او د حاجي میرویس خان زوی میرمحمود یې د خپل کاکا وژلو ته تشویق کړ او نوموړی وروسته له دې کاره په(۱۱۲۹ ق/ ۱۷۱٦م) کال کې د کندهار د حکومت پر تخت کیناست.

په ټولګي کې فعالیت

زده‌کوونکي دې په دوو بېلابېلو ډلوکې د تاریخ په هماغه شېبو کې د کندهار ولایت د کورني او بهرني ارزښت په هکله خبرې اترې وکړي.

پوښتنې

۱) ګرګین څوک و او ولې د اصفهان د دربار له خوا د کندهار حکمران وټاکل شو؟

۲) ولې حاجي میرویس د رهبراو مشر په توګه د کندهار د خلکو د منلو وړ وګرځېد؟

۳) د صفوي دربار په وړاندې د حاجي میرویس نیکه او میرعبدالعزیز د سیاستونو تر منځ توپیر څه و؟

٤) ولې د ایران دربار حاجي میرویس نیکه ته اجازه ورکړه چې له اصفهان نه کندهار ته بېرته وګرځي؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زده‌کوونکي دې د کندهار د پاخون په وخت کې د هېواد د سیاسي او ټولنیزې وضعې په هکله یو مطلب ولیکي او د لوست په راتلو نکې درسی ساعت کې دې وړاندې کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ایران کې د هوتکي دولت رامنځته کېدل

په ایران کې د هوتکي دولت رامنځته کېدل د افغانستان او ایران د تاریخ له مهمو برخو څخه شمېرل کيږي. که هر څو د دې دولت عمر ډېر لنډ و خو په همدې کم وخت کې بیاهم ډېرې مهمې پېښې رامنځته شوې. لکه له ایران څخه د ځینو سیمو د بېلولو په هکله عثماني او د روسیې نقشه، په ختيځ کې د سیمه ییزو حکومتونو جوړېښت او ځینې نورې داسې پدیدې چې په دې لوست کې به ورسره بلد شو.

شاه محمود هوتکي

شاه محمود هوتکي

په کندهار کې د حاجي میرویس خان مشر زوی شاه محمود په تخت کښېناست چې په هرات کې د ابدالیانو د واک ته رسیدو سره همزمان وو؛ ځکه چې په هرات کې افغانانو د کندهار له پاڅون څخه په الهام اخیستلو، هرات په (۱۱۲۹ هـ ق/ ۱۷۱٦ م) کال د روژې په میاشت کې ونیو. د افغانانو مشري په دې وخت کې عبدالله خان سدوزي کوله. څرنګه چې شاه محمود هڅه وکړه چې د سیستان د نیولو طرحه عملي کړي، په لومړي سرکې له ابدالیانو سره مخ شو چې هرات یې په ولکه کې و. په دې جګړې کې هوتکیانو بریالیتوب تر لاسه کړ او په جګړې کې د هرات د ابدالیانو د مشرعبدالله خان زوی اسدالله خان ووژل شو.

شاه محمود هوتک چې د ایران داخلي وضعه یې خارله، یو کال وروسته یې بیا خپل لښکر هغې خواته وخوځاوه، او دا ځل یې لښکرې له ریګستان څخه په تېرېدو سره تر کرمان پورې ورسېدې، خو د هغوی حکمران سره له پخلاینې وروسته کندهار ته راوګرځید. نوموړي په کندهار کې د خپلو لښکرو د پیاوړیتوب لپاره ځینې ګامونه اوچت کړل او په (۱۱۳۵ ق/ ۱۷۲۲ م) کال کې له (۲۵) زره لښکرو سره د هزاره او بلوڅو په ګډون د ډېرو قومونو سرتېرو سره یو ځل بیا د ایران په لور یون پیل کړ، نوموړي دا ځل له کرمانیانو سره سوله وکړه، په یزد کې د صفویانو پلازمینې اصفهان ته یې ځان ورساوه او د دواړو لورو ترمنځ د ګلناباد په سیمه کې سخته نښته وشوه، که څه هم په لومړیو کې صفویانو څه بریالیتوب تر لاسه کړ خو افغانان وتوانېدل چې ایراني سرتېرو ته سخته ماتې ورکړي، او د پنځوسو زرو لښکرو له ډلې یې (۲۵) زره تنه ورووژل. د فرح آباد ټینګه شاهي کلا، د جلفا ارمني مېشته سیمه چې د اصفهان ښار جنوب لورته په یو نیم میلي واټن کې پرته ده ونیوله، او زیات غنیمتونه د افغانانو لاسته ورغلل. په دې حالت کې شاه محمود د سولې غوښتنه وکړه خو صفوي پاچا، شاه حسین د ده له غوښتنو سره موافق نشو. په پایله کې دا ښار په پوره ډول د افغانانو په محاصره کې داخل شو.

د اصفهان محاصره نهه میاشتې اوږده شوه او د دې په ترځ کې د اصفهان خلک له سختې لوږې سره مخ شول د ایران پاچا(سلطان حسین صفوي) په پای کې تسلیم شو او په خپله یې د شاه محمود هوتک پر سرتاج کېښود او د ایران د خزانو کلی یې ورته وسپارلې چې په دې توګه شاه محمود هوتک د ایران واکمن (شاهنشاه) شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شاه محمود هوتک د اصفهان د واک پر گدۍ

اصفهان ته د شاه محمود له ننوتو وروسته په دې ښارکې د غذايي موادو د قحطۍ څخه راپېښو شوو ستونزو د مخنيوي او نظم لپاره لازم تدابير ونيول شول. شاه محمود د خلکو د اعتماد د لاسته راوړلو په خاطر له اوسيدونکو سره بد چلند منع کړ، اداري پوستونه او مقامونه يې پخوانيو مسؤولينو ته وسپارل، د قضاوت له پست څخه پرته چې هغه يې يوه افغان قضاوت پوه ملا پير محمد مياجي ته وسپاره، نوموړي په ايران کې له مېشتو بهرنيانو سره هم ښه چلند کاوه خو دې حالت تر ډېره دوامٍ ونه کړ؛ ځکه ځينې داسې پېښې رامنځته شوې چې شاه محمود او ځينې افغانان يې اړ ايستل چې نسبتاً تنده لاره غوره کړي.
يوه پيښه داوه چې په قزوين کې (۱۰۰۰) تنه افغانان په بې پروايۍ سره ووژل شول. بل دا چې هغه مالي کاروان هم د سيستان په سيمه کې چورشو چې له اصفهان څخه د کندهار په لور روان و، او له بلې خوا داسې ګنګوسې هم ترغوږو کيده چې د روسيې امپراطور پتر کبير د ايران د نيولو په نيت راوتلی دی او د نوموړي هېواد ځواکونه د (۱۷۲۲ م) کال په جولای کې د والګا له رود څخه تيرېږي او په ايران د يرغل لپاره د هشتدر خان ښار خپل نظامي مرکز ټاکي. عثماني ترکانو هم له وخت څخه په ګټې اخيستنې سره د ايران څو سرحدي ښارونه ونيول. دغه پېښې د دې لامل وګرځيدې چې په حکومتي رويه او د شاه محمود په شخصي کړنلاره کې بدلون را شي.
که د ګلپايګان، خوانسار، کاشان او شيراز په ښارونو کې د اصفهان افغاني دولت ته د نصر الله خان په مشرۍ وفادارو کردانو او د زبردست خان په مشرۍ افغاني ځواکونو په ګډه سره ډېر برياليتوبو نه ترلاسه کړل خو په خپله شاه محمود د ډېرو بوختياوو په سبب اوهم د افغانانو د خپلمنځيو سياليو او اختلافونو په وجه په دماغي ناروغۍ اخته شو.
په دې حال کې قومي مشرانو د مير عبدالعزيز زوی شاه اشرف هوتك د اصفهان د هوتکي دولت مشرۍ ته غوره کړ او شاه محمود هوتك يې له واکه ګوښه کړ. په اصفهان کې د شاه محمود پاچاهي دري کاله دوام وکړ.

شاه اشرف هوتک

شاه محمود هوتك په (۱۱۳۷ ق/۱۷۲٤ م) کال د شعبان په مياشت کې مړشو او داسې هم ويل کيږي چې د شاه اشرف په امر د خپل پلار د غچ په بدل کې ووژل شو.
شاه اشرف د اصفهان په تخت باندې له کښيناستلو وروسته د يوه ليک په ترڅ کې د مخلوع سلطان حسين له زوي طهماسب ميرزا څخه چې په همدغه ورځوکې د افغاني ضد لښکر په جوړولو بوخت و، وغوښتل چې له ده سره ملګری شي ترڅو د روسانو او عثمانيانو لاسونه د ايران څخه غوڅ کړي. شاه اشرف زياتره له لاسه تللي ولايتونه لکه يزد، کرمان، قزوين، تهران، قم او ساوه بېرته ونيول. د نوموړي سپه سالار، سيدال خان ناصري نوميده چې د اصفهان د افغاني دولت د ساتنې په لاره کې د بري هلې ځلې وکړې.

شاه اشرف هوتکی

(c) ketabton.com: The Digital Library

له بهرنیانو سره نښتې

شاه اشرف په اصفهان کې هغه وخت واکمنی ته ورسېد چې ایران د عثماني ترکیې او روس له ناوړه اقداماتو سره مخ و او نومړو دوو ګاونډیو ځواکونو د ایران د ځینو برخو لاندې کولو هڅې وکړې. د روسیې دولت ځینې سرحدي سیمې لکه دربند، رشت او باکو تر مازندرانه پورې ونیولې او عثمانیانو هم د ایران لویدیځ ولایتونه د سلطانیې، ابهر او د کرمان شاهان په ګډون لاندې کړل. په داسې حالاتو کې، شاه اشرف باید لومړی خپل داخلي مخالفین په ځای کښېنولې وای او له بله پلوه یې باید د ایران د ځمکنی بشپړتیا او خپلواکی ساتلو لپاره له عثمانیې او روسیې سره ډغرې وهلې وای.

له ترکانو سره جګړه

سره له دې چې شاه اشرف د یوه اسلامي امت د یوه جز په توګه له ترکانو څخه د دوستی غوښتنه وکړه خو ترکانو(٦٠) زره سرتېرو او (٧٠) عرادو توپونو سره د اصفهان په لور مخ په وړاندې لاړل. په همدې وخت کې د ترکانو هغه ډلې ځواکونو چې د کرد او فراهان ښار د نیولو لپاره مامور شوي وو، شاه اشرف ته پیغام راولېږه چې ایران پرېږدي او سلطان حسین مخلوع مورته وسپاري خو شاه اشرف هوتک هغه وړاندیز ردکړ او د جګړې لپاره یې چمتو والی ونیوه. ترکان او افغانان د کرد په ښار یا په بله وینا د اصفهان او یزد ترمنځ سیمه کې سره مخامخ شول او د دې په ترڅ کې ترکانو سخته ماتې وخوړه. د (١٢) زرو په شاوخواکې ترکي سرتیري ووژل شول او ډېر غنیمتونه ترې پاتې شول.

له روسانو سره نښته

شاه اشرف د هغو روسانو سره د مقابلې لپاره چې د ایران په خاورې کې مخ په وړاندې تللي وو، خپل سپه سالار، سیدال خان ناصري یې سره له افغاني ځواکونو ورولېږه. په پایله کې په هغې جګړې کې چې په رودسر کې پېښه شوه، روسانو سخته ماته وخوړه او د روسي ځواکونو مشروارلوف د سولې غوښتونکی شو. په دې وخت کې افغانانو هم چې ځانونو ته یې د ایران په ختیځ کې سختې ستونزې لیدلې، د سولې وړاندیز ومانه: په هغه معاهده کې چې د دواړو لورو ترمنځ د(١١٤٢ق/ ١٧٢٩ م) کال په فبروري کې د رشت په ښار کې وشوه، روسانو د ایران په خاورې کې د نور پر مختګ څخه لاس واخیست او ژمنه یې وکړه تر څو سرحدي ایالتونه لکه استرآباد او مازندارن هم بېرته دې هېواد ته پرېږدي. شاه اشرف په دې توګه د ایران افغاني دولت دوه لوی دښمنان وځپل.

د هوتکي دولت له منځه تلل

شاه اشرف هوتک سره له دومره هڅو ونه توانېد چې د ایران د واک مدعیان او ددې هېواد سیمه ییز ځواکونه له منځه یوسي. په ځانګړې توګه د ایران په ختیځ کې د ملک محمود سیستاني حکومت چې له سیستانه تر خراسانه پورې سیمې یې په و لکه کې وې، او همدارنګه د هرات خپلواکه ابدالي دولت هم هوتکیان له ستونزو سره مخ کول. کندهار هم په دې ورځو کې چې د حاجي میرویس د بل زوی (شاه حسین) له خوا اداره کېده، له اصفهان سره یې ښې اړیکې نه درلودې او حتی د شاه اشرف هوتک د دولت د له منځه تللو په هیله ناست و. په دې وخت کې د ایران په ختیځ کې د افشار له ټبر

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښخه د نادر په نامه یو نظامي کس سر راپورته کړ نوموړي د یادو شوو سیمه ییزو ځواکونو د له منځه وړلو وروسته، د افغانانو سره مقابلې ته چمتو شو او په پایله کې یې شاه اشرف او افغاني لښکرو ته ماته ورکړه. شاه اشرف هم کندهار ته د راګرځېدو په لاره کې په شورابک کې ووژل شو.

شاه حسین هوتکی

نادر شاه افشار په (۱۱۴۹ق/۱۷۳۶م) کال کې له هلمند څخه په تیریدو کندهار تر محاصرې لاندې ونیوه. شاه حسین هوتک د خپل لښکر سره چې مشري یې د سیدال خان ناصري له خوا کیده څه د پاسه یو کا ل د مهاجمانو په وړاندې مقاومت وکړ او هغه یې پریښود. چې کندهار ونیسي نو په (۱۱۵۱ق- ۱۷۳۹ م) کال کې د هوتکیانو مقاومت پای ته ورسیده. دا ځکه چې د دې نیټې څخه مخکې سیدال خان ناصري او محمد د شاه حسین هوتک زوی په قلات کې د نادر شاه افشار د سر تېرو له خوا نیول شوي وو، او په مرموزه توګه سیدال خان ناصري له دواړو سترګو څخه نا بینا شو. نو په دې توګه هوتکي دولت منحل شو.
شاه حسین هوتک د نادر شاه په امر مازندران ته تبعید او هلته مسموم او مړ شو.

په ټولګي کې فعالیت

د ټولګي زده‌کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي. (الف) ډله دې د افغان حکومت په وخت کې ایران ته د روسیې د پاملرنې په لاملونو او (ب) ډله دې د ایران په خاورې کې د عثماني ترکانو د پرمختګ په پایلو خبرې وکړي. دواړه ډلې دې پایلې ښوونکي او زده‌کوونکو ته واوروي.

پوښتنې

۱) له صفوي حکومت سره د شاه محمود هوتک تر مشرۍ لاندې د افغانانو مهمه جګړه چیرته پېښه، او څه پایلې یې درلودې؟
۲) د کومو لاملونو له مخې شاه محمود د ایرانیانو پروړاندې خپل لومړنی سیاست بدل کړ؟
۳) د شاه اشرف تر مشرۍ لاندې ځواکونو سره د عثمانیانو جګړه چیرته پیښه شوه، او څه پایلې یې رامنځته کړې؟
٤) ولې روسانو په اصفهان کې د افغانانو د حکومت پر مهال د ایران په لور مخه کړه، او څه ډول یې د هغوی د پرمختګ مخه ونیوله؟
۵) سیدال خان ناصري د اصفهان د کومو افغاني شاهانو خدمت ته ملاتړلې وه؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زده‌کوونکي دې د هوتکي دولت د نسکوریدو په هکله لنډه مقاله ولیکي او په راتلونکي درسي ساعت کې دې خپلو ټولګیوالو ته وړاندې کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هوتکيانو په دوره کې اقتصاد او فرهنګ

د هوتکيانو د واکمنۍ په ۳۱ کلنه دوره کې د سياسي او نظامي اړخونو سر بېره، ځينې فرهنګي مسايل هم شته چې که څېړل يې وپوهېږو نو له فرهنګي چارو سره به د هوتکي شاهانو په نيک نيت پوه شو. په ځانګړې توګه د دوی د واکمنۍ په مهال په کندهار کې د علم او فرهنګ د پراختيا زمينه برابره شوه او هوتکي دربار د عالمانو د ملاتړ په لاره کې هڅې وکړې او د کم وخت لپاره فرهنګي رڼا رامنځ ته شوه. په دې لوست کې به د پورتينو مسايلو سره د يادې شوې دورې له اقتصادي ودې سره هم بلد شئ.

اقتصادي وضع

لکه څنګه چې زموږ د هېواد وېش، ګډوډي او په ځينو برخو د ګاونډيو واکمنۍ د هرات د تيموريانو له نسکورېدو وروسته د افغانستان د وضعې له مهمو ځانګړتياوو څخه ګڼل کيږي. که هر څو په دې دورې کې داسې معلومات په لاس کې نه لرو چې د خلکو د اقتصادي ودې ښکارندويي وکړي؛ ځکه په دې دورې کې، زموږ د هېواد بېلابېلې برخې د پرديو تر فشار او ظلم لاندې وې او معمولاً خلکو دوو دربارونو اصفهان او ډهلي ته درانه ماليات ورکول. په دې حا ل کې زموږ د هېواد يو شمېر خلکو په ځانګړې توګه هغو وګړو چې په ښارونو کې اوسېدل، د هند او ايران سره يې د سوداګرۍ چارې پر مخ بيولې، او په ټولو کې کندهار د يادو شوو دوو هېوادونو تر منځ د مهم سوداګريز مرکز په توګه رول لوباوه. او په همدې دليل، تل د دوو هېوادونو (هندوستان او ايران) ترمنځ د شخړو لامل ګرځېده.

په کندهار کې سر پټې بازار

فرهنګي وضع

په ټولنيز ډول د هرات د تيموريانو دورې له نسکورېدو او د هوتکيانو تر راتلو پورې زموږ په تاريخ کې يوه توره دوره ګڼل کيږي خو په دې دورې کې په ځانګړې توګه وروسته له هغې چې اصفهان د افغانانو لاسته ورغی. په پورتنۍ وضعه کې بدلون راغی ځکه افغان هوتکي پاچاهانو برسېره پردې چې سياسي او نظامي چارې يې پرمخ بېولې، په خپله واکمنۍ کې د دواړو ژبو (پښتو او فارسي) شاعرانو او اديبانو ملاتړې هم کاوه.

په دې دورې کې نه يوازې دا چې د وخت د دوديزو علومو چې د معقولو او منقولو په نومونو ياديدل

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخه ونه نیول شوه، بلکې د هوتکیانو په افغاني او ایراني واکمنۍ کې نوموړو علومو ژوند ته ادامه ورکوله. معقول علوم عبارت وو له فلسفې ، منطق ، نجوم ریاضیات او همدا رنګه د تفسیر، حدیث ، فقهې څانګوته یې منقول علوم ویل.

سره له دې چې د هوتکي دولت عمر کم و او د علومو د پراختیا په برخه کې یې بنسټیزو کارونو تر سره کولو ته وخت پیدا نه کړ خو بیاهم داسې بېلګې په لاس کې لرو چې د هوتکیانو په دوره کې د علم او فرهنګ د نورمالې ودې ځرګندونه کوي. په ځانګړې توګه په دې برخه کې د شاه حسین هوتک په دوره کې په کندهار کې د لومړني ادبي بنډار جوړېښت ډېر مهم ګڼل کیږي ځکه د یاد شوي پاچا له خوا د کندهار د نارنج په قصر کې یو کتابتون جوړ شو او په هغه کې د ادب او علم پېژندل شوي څېرې په اونۍ کې یو ځل راغونډیدلې. پخپله شاه حسین هوتک هم په دواړو پښتو او دري ژبو شعرونه ویل او له پوهانو او ادیبانو څخه یې ښه ملاتړ کاوه. د بیلګې په توګه نوموړي د پښتو ژبې شاعر ریدي خان ته د محمود هوتک د جګړو داستان په نظم ویلو زر سکې ورکړې.

د دې دورې له پیاوړو شاعرانو او پوهانو څخه کولای شو چې د څو تنو څخه یادونه وکړو: ملازعفران، مددخان غلجی، شاه حسین هوتک، داود هوتک، ملایار محمد هوتک، بابوجان بابې، سیدال خان ناصری او د ښځینه شاعرانو له ډلې څخه د شاه حسین هوتک د خور زینب هوتک نوم واخلو. چې ډېره فاضله او پوهه ښځه وه. او برسېره پر دې چې شعرونه به یې ویل له خپل ورور(شاه حسین هوتک سره به یې د حکومت کولو په چارو کې هم مرسته کوله.

په ټولګي کې فعالیت

زده‌کوونکي دې د (الف) او (ب) په دوو ډلو ووېشل شي. (الف) ډله دې د هوتکیانو د اقتصادي او (ب) ډله دې د فرهنګي وضعې په هکله خپل معلومات وړاندې کړي.

پوښتنې

۱- د کندهار اقتصادي او سوداګریز اهمیت په لنډه توګه روښانه کړئ.

۲- د هوتکي دورې د پنځو تنو پوهانو او عالمانو نومونه واخلې.

۳- له فرهنګي څېرو څخه د شاه حسین هوتک د ملاتړ دوې بېلګې یادې کړئ.

٤- د کندهار د نارنج قصر کتابتون د چا په واسطه جوړ شو؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زده‌کوونکي دې د هوتکیانو په دوره کې د ادبي بنډار په هکله یوه لنډه مقاله ولیکي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم څپرکی

په هند کې افغاني پاچاهان

په دې څپرکي کې به په هند کې د افغاني کورنۍ د واک ته د رسېدو او د تاریخ له لوړو او ژورو سره په (۱۲۲۳ تر ۱۷٤۷م). کلونو کې په لنډه توګه پېژندګلوي تر لاسه کړئ.

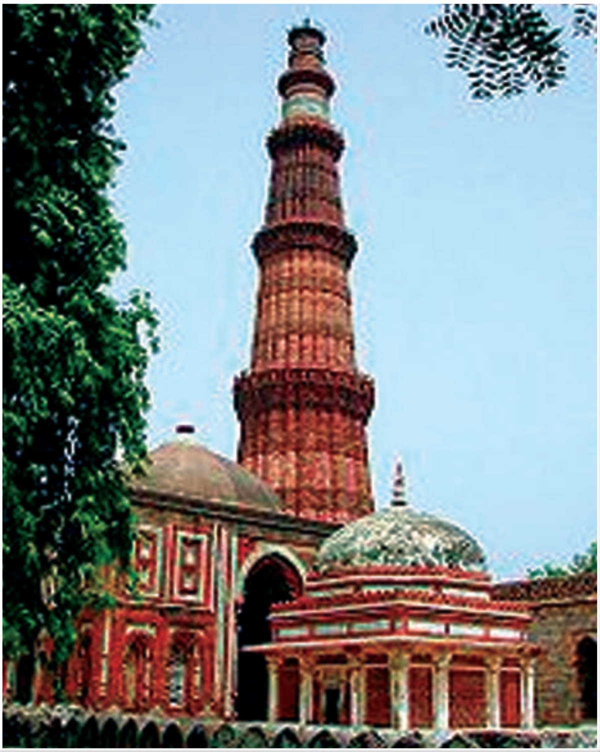

په ډهلي کې د قطب منار

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ښېرکي موخې

هیله ده چې د دې ښېرکي په پایله کې زدهکوونکي لاندې موخې تر لاسه کړي:

- په هند کې به له لومړني اسلامي دولت سره پېژندګلوي پیداکړي.
- په هند کې به د افغاني شاهانو او په ځانګړې توګه د سلطان رضیه او سوري شیر شاه له دولتدارۍ سره آشنا شي.
- په هند کې به د افغاني شاهانو ښې او بدې کړنې سره تو پیر کړای شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په هندکې افغاني پاچاهان

په دې لوست کې به هند ته د اسلام ورتګ او خپرېدل او همدارنګه هلته د لومړني اسلامي دولت د رامنځته کېدو سره اشنا شئ. او ورسره به د هندوستان په دولتي چارو کې د افغاني ښځو په ورتیا او ونډې هم پوه شئ.

عربي مسلمانانو په (۹۰ ق/ ۷۱۲ م) کال کې هندوستان ته پام شو. هند ته د ورتګ په وخت کې د سند د پاچا (داهر) په امر د دوی کښتۍ ونیول شوه او ټول سپاره یې ووژل شول.

د عراق والي او د فتحه شوي افغانستان ستر مشر حجاج بن یوسف د محمد بن قاسم تر مشرۍ لاندې یو لوی لښکر د سند د پاچا د ځپلو، او د اسلام د خپرېدو لپاره سیمې ته ولېږه. نوموړي سند او ملتان ونیول، او غوښتل یې چې مخ پر وړاندې لاړ شي، خو د خلیفه له خوا بیرته وغوښتل شو. له هغه وخت وروسته عربي مسلمانان هند ته متوجه نه شول. تر هغه پورې چې په (دریمه هجري/ لسمه مېلادي پېړۍ) کې وار غزنویانو او غوریانو ته ورسېد او دوی د هند په لور لښکرکشي د خپلو پروګرامونو یوه برخه وګڼله.

په هندکې قطبیه پاچاهان (۶۰۲- ۶۸۹ ق / ۱۲۲۳ - ۱۳۱۰م)

د سلطان شهاب الدین غوري له مړینې (٦٠٢ق / ١٢٢٣ م) وروسته د غوریانو لویه امپراتوري تجزیه شوه.ترک توکمه قطب الدین ایبک محمد سام غوري یې د هند خپلواکه پاچا اعلان کړ. پلازمېنه یې له لاهور څخه ډهلي ته نقل کړه. نوموړي په ډهلي کې د مشهور جامع جومات او دجام منار په څېر یې هلته د قطب منار بنسټ کېښود.

قطب الدین ایبک

قطب الدین ایبک سخي، زړور او سیاستپوه سړی و. نوموړی له پنځو کلونو واکمنۍ وروسته په (٦٠٧ هـ .ق/ ١٢٢٨ م) کال کې د چوګان په لوبه کې له اس څخه ولوېد او مړ شو. له ده وروسته آرام شاه چې په زوي ولی یې نیولی و د ډهلي په تخت کېناست. په دې وخت کې د سند او بنګال مشرانو د خپلواکۍ بیرغونه پورته کړل. د نوموړي د پاچاهۍ یو کا ل نه و پوره چې د قطب الدین ایبک زوم او د هندوستان د یوې سیمې مشر شمس الدین التمش (ایلتمش) راپور ته شو او دی یې له واک څخه ګوښه کړ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سلطان شمس الدین التمش

سلطان شمس الدين التمش

د قطبيه پاچاهانو ترټولو ځواکمن پاچا التمش يا ايلتمش دی چې (۲۵) کاله يې پرهند واکمني وکړه. نوموړي د سند او بنګال مشران اطاعت ته اړ ايستل او د جـلال الدين خوارزم شاه غوښتنه يې چې د هند د واکمنۍ سوچونه يې وهل ردکړه. د التمش د واکمنۍ په دورې کې د لومړي ځل لپاره مغولان هند ته متوجه شول او چنګيز خان د جـلال الدين خوارزم شاه په لټه کې د سند د سيند تر څنډو ورسيد او د خپلو يرغلونو له کبله د هغه ځای له اوسېدونکو وډار شو. وروسته له دې چې ويوهېد مرسته نه شي تر لاسه کولای، د باميانو په لور راوګرځېد او جلال الدين هم له هند څخه ووت او د ايران په لور وخوځېد. په دې توګه التمش نه يوازې د چنګيزخان له ځواکونو څخه دفاع وکړه، بلکې په عين حال کې يې جلال الدين خوارزم شاه هم پرې نښود چې شمالي هند د خپلو يرغلونو ډګر وګرځوي، د بغداد خليفه کله چې د ده شهرت او وړتيا د هند د اسلامي دولت د ساتنې په هکله واورېده نو يو پلاوی يې ده ته ورولېږه او ډالۍ يې ورته وړاندې کړې.

په ٦٣٣هـ / ١٢٥٤ م)کال کې د التمش له مړينې وروسته د ده زوی رکن الدين فېروز شاه واکمن شو. خو له شپږو مياشتو وروسته د ده درباريانو دی له واکمنۍ څخه ګوښه اوبيا يې ووژه، او د ده خور رضيه يې د واک په ګدۍ کېنوله.

سلطانه رضيه

سلطانه رضيه

التمش له ماشومتوب څخه د خپلې لور د ښوونې او روزنې په برخه کې زياته پاملرنه درلوده. رضيې د ښکلې قرائت په لرلو سره د وخت علوم له لويو پوهانو څخه زده کړل. نوموړې نارينه جامې اغوستې او جګړه ييز تکتيکونه يې هم زده کړل. دې د خپل پلار سره په

(c) ketabton.com: The Digital Library

اداري او سياسي چاروکي مرسته کوله.

سلطانه رضيې د خپل ورور رکن الدين چې فيروز شاه نومېده له هغه وروسته په (٦٣٤ هـ/ ١٢٥٥م) کال کې واکمني تر لاسه کړه.د واکمنۍ په لومړيو ورځوکې د خپل پلار د صدر اعظم نظام الملک جنيدي له مخالفت او بغاوت سره مخ شوه. خو په ډېر ښه تدبير سره له دې اړو دوړ څخه ووته، نظم او امنيت يې ټينګ کړ. سلطانه رضيې هم د خپل هېواد ټولنيز نظام په ښه توګه پر مخ يووړ. نوموړې خواجه مهدي غزنوي چې يو سياسي او علمي شخصيت و د خپل صدراعظم او ملک سيف الدين ايبک يې د ځواکونو د مشر په توګه وټاکه.

سلطانه رضيې مهم کارونه پوهو کسانو ته وسپارل او په خپله يې د هغوی د کارونو څار نه کوله. د ساتل شوي هېواد په ټولو برخوکې يې قوانين نافذ کړل، نوموړې په خپلواکه توګه خلک خپل حضور ته را بلل او د هېواد چارې يې پرمخ بيوولې. خو د سيف الدين ايبک له مړينې وروسته چې سلطانه رضيې د ده په ځای تور پوستی جلال الدين ياقوت حبشي وټاکه، نو ځينو سردارانو ته کينه ورغله، مخالفت يې پيل کړ، او د نوموړې په وړاندې يې بغاوت وکړ تر څو چې په (٦٣٨ ق / ١٢٥٩ م)کال کې يې پاچاهي ونړېده.

له سلطانه رضيې وروسته معزالدين بهرام شاه او علاوالدين مسعودشاه يو پربل پسې واکمنۍ ته ورسېدل، تر څو وار د سلطان رضيې کشر ورور ناصرالدين محمدشاه ته ورسيد نوموړي په هند کې (٢١) کاله واکمني وکړه. دی سوله غوښتونکی، تقوی لرونکی او پرهېزګاره سړی و. په حرمسرای کې يې عادي ژوندکاوه. ويل کېږي چې يوه ورځ شهزادګۍ د وينځې غوښتنه ترې وکړه، تر څو په پخلي کې ورسره مرسته وکړي، ده ځواب ورکړ چې بيت المـال د الله(جل جلاله) د ټولو بنده ګان حق دی او عذر مې ومنه.

په (٦٦٥ق / ١٢٨٦ م) کال کې د سلطان ناصرالدين له مړينې وروسته، د ده وزير غياث الدين بلبن په تخت کېناست. د ده دربار د پوهې او فن مرکز و. څرنګه چې امير خسرو ډهلوي هلته ځانګړې درجه درلوده. سلطان غياث الدين بلبن له (٢١) کلونو پاچاهي وروسته په ډهلي کې مړشو، د ده له مرګه وروسته د قطبيه دولت لړۍ په هند کې مخ په ځوړ شوه. او نورې افغاني لړيو د غلځي شاهانو، تغلق شاهانو، خضرخانيانو، لوديانو او سوريانو په نومونو يوپربل پسې په واکمنۍ ته ورسېدلې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ټولګي کې فعالیت

زده‌کوونکي دې د الف او ب په دوو ډلو وویشل شي. هره ډله دې د لاندنیو شاهانو څخه دوه پاچاهان تر بحث لاندې ونیسي او د خبرو لنډیز دې د ډلې یو غړی نورو ته وړاندې کړي.

- د سلطانه رضیې دوره
- د سلطانه قطب الدین ایبک دوره
- د سلطانه شمس الدین التمش دوره

خضرخانیانو، لودیانو او سوریانو په نومونو یوپربل پسې په هند کې واکمنی ته ورسېدلې.

پوښتنې

۱- د اسلام دین څه ډول په هندکې خپور او وده یې وکړه؟ په دې هکله څرګندونې وکړئ.

۲- د هغو افغاني شاهي کورنیو نومونه واخلئ چې په هندکې واکمنی ته ورسېدې؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

ستاسو په آند، د سلطانه رضیې د پاچاهۍ ځانګړتیاوې څه وې؟ په دې هکله یو مطلب ولیکئ او د ښوونکي له موافقې وروسته یې د ښوونځي د دېوالي په جریده کې راځوړند کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لودیان او سوریان

په دې لوست کې به په هند کې د افغاني لودیانو او سوریانو واک ته د رسېدو په څرنګوالي وپوهېږو او په لنډه توګه به په هغو علتونو هم پوه شو، چې د هندوستان په سیاسي صحنه کې د کمزورۍ سبب وګرځېدل.

لودیان

د پنجاب د نائب الحکومه ملک کالا خان زوی ملک بهلول له (۸۵۸- ۸۶۸ هـ.ق/ ۱۴۷۹-۱۴۸۹م) کلونو وروسته د خضرخانیه دولت د کمزورۍ له امله د ملک چارې لاسته راوړې او په هند کې د مخ په ځوړ افغاني پاچاهۍ بنسټ یې بیا پیاوړی کړ.

د ملک بهلول لودي له مړینې وروسته د هغه زوی نظام خان چې د سلطان سکندر پاچا په نوم یادېده واکمن شو. نوموړي د هېواد په رغاونه او د علم او پوهې په پرمختګ کې هڅې وکړې. پوهانو او فاضلانو ته یې په درنه سترګه کتل. دري ژبه او خط او همدارنګه د اسلام دین د ده په دورې کې په هندوستان کې ډېره پراختیا ومونده.

په(۸۹۴ ق/ ۱۵۱۷م)کال کې سلطان سکندر مړ او د ده زوی ابراهیم واکمنۍ ته ورسېد. د ابراهیم د ناسمې ادارې له کبله د پاچاهۍ بنسټ کمزوری شو او په هند باندې د بابر لښکرکشۍ ته زمینه برابره شوه. د پاني پت په ډګر کې د بابر او ابراهیم ترمنځ خونړۍ جګړه ونښته، بابر بری وموند او په بریا لیتوب سره د ډهلي په تخت کښیناست او په (۹۳۰ هـ.ق./ ۱۵۲۶م.) کال کې یې د کوه نور مشهور الماس سره له نورو دولتي خزانو لاسته راوړل خو په ټول هند یې واکمني ترلاسه نه کړه.

په هر حال په هند کې د بابر په وړاندې د افغانانو د مخالفتونو لړۍ روانه وه، په ځانګړې توګه هغه وخت چې بابر مړ شو، او د هغه زوی همایون واکمنۍ ته ورسېد، د افغانانو مخالفت لا زیات شو. ترهغه پورې چې په هندکې د سوریانو د راتګ لپاره زمینه چمتو شوه.

سوریان

د هندوستان له افغاني ځواکمنو پاچاهانو څخه یو هم فرید د حسن زوی دی. چې په لومړیو کې نوموړي د لاهور د حاکم دولت خان په واسطه د سلطان ابراهیم لودي دربار ته لاره وموندله او شهرت یې ترلاسه کړ، وروسته د بهار نائب الحکومه وټاکل شو. نوموړي د هغې زړورتیا له کبله د شېرخان لقب ترلاسه کړ، چې د زمري د ښکار په وخت کې یې ښودلې وه.

په سند کې د مغولي پاچا سره د شېرخان مخالفت د دې لامل شو چې همایون پر ده برید وکړي. خو په لومړني یرغل کې همایون ته د شېرخان فکري او نظامي لوړتیا معلومه شوه. وروسته له دې شېرخان په (۹۱۶ ق/ ۱۵۳۷ م) کال کې بنګال ونیوه او د دویم ځل لپاره بیا هم له همایون سره مخ شو. په دې مقابله کې جلا ل خان د شېرخان زوی د بهار او بنګال په منځ کې همایون ته ماتې ورکړه او همدارنګه په (۹۱۸ق / ۱۵۴۰م) کال کې د دوی ترمنځ بله جګړه ونښته، او په پایله کې همایون ماتې وخوړه او نژدې د ګنګا په سیند کې ډوب شوی و خو د یوه سقاو له خوا راوایستل شو. نور اړشو چې هند پرېږدي. له دې ځایه خپل ورور عسکري خان ته چې د کندهار حاکم و ورغی خو له هغه څخه یې هم ښه ونه لیدل او ایران ته لاړ.

په دې توګه شېرشاه سوري د شمالي او مرکزي هند د ټولو برخو له نیولو وروسته په کورنیو اصلاحاتو پیل وکړ. د اوبو بندونه، کاروان سرایونه او جوماتونه یې جوړ کړل. د بنګال لاره یې د اټک ترسیند پورې ورغوله او وروسته له هرو پنځو کروو (په ټولیزه توګه ۱۰۰۰ ګزه) یې کاروان سرایونه، د اوبو څاګانې او جوماتونه جوړ کړل.

څه وخت چې نوموړي غوښتل د کالنجر کلکه کلا ونیسي، وروسته له څوارلسو کلونو حکمرانۍ او شېر

(c) ketabton.com: The Digital Library

کلونو واکمنی په (۹۲۳ ق / ۱۵٤٤ م) کال کې د باروتو په یوه چاودنه کې مړ شو.
شېرشاه سوري پوهانو او عالمانو ته پاملرنه کوله، پخپله یې څینې وخت شعر وایه او د قافیې په پوهه کې بنه پوهېده.
له شېرشاه سوري وروسته د ده مشر زوی عادل خان پاچا شو خو نوموړی د سردارانو د مخالفت په وجه لرې او په(۹۲۳ ق/ ۱۵٤٤ م)کال کې د ده کشر ورور جلال خان چې د سلیم شاه سوري په نامه یادېده واکمنۍ ته ورسېد.
له یوه پلوه د ده د ورور عادل خان مخالفت او له بل پلوه د همایون لښکرکښۍ د دې لامل وګرځېده چې د نوموړي دولت کمزوری شو تر څو په (۹۶۰ ق /۱۵۸۱ م) کال کې له منځه لاړ، د ده په وخت کې د نیلاب او بنګال ترمنځ دوه زره میله (هر میل دوه زره ګامه) لاره جوړه شوه او د هرو دوو میلو ترمنځ کاروان سرایونه جوړ شول.
له سلیم شاه سوري وروسته د هغه دولس کلن زوی فېروز پاچا شو خو له دریو ورځو وروسته د شېرشاه سوري د وراره مبارزخان له خوا ووژل شو او مبارزخان د محمد شاه عدلي په نامه پاچا شو.
د شېر شاه سوري او سلیم شاه آمرین له دې وضعې څخه ناخوښ شول، او هر یوه د سلطان سکندر او سلطان ابراهیم لودي په نومونو په څینو سیمو کې د پاچاهۍ اعلان وکړ. د سختو اختلافاتو د رامنځته کېدو په وجه، همایون وخت غنیمت وګاڼه او په (۹۳۳ ق/ ۱۵۵٤ م) کال کې هند ته لاړ.
که څه هم له دې وروسته افغانان په پوره توګه له صحنې څخه ونه وتل او کله ناکله به د مغولو د سرخوږي لامل کېدل. خو د احمد شاه بابا تر وخته چې د هندوستان زیاتې برخې یې ونیولې، په بنه توګه راڅرګند نه شول.

په ټولګي کې فعالیت

زده‌کوونکي دې په څلورو ډلو ووېشل شي او هره ډله دې د لاندې یادو شوو پاچاهانو د کارونو په هکله د ذکر شوې بېلګې په څېر کار وکړي او وروسته دې د ډلې د یوه غړي له خوا نورو ته وړاندې شي.

سلطان سکندر لودي	د پوهانو او عالمانو هڅوونکی، په هندوستان کې اسلام او دري ژبې ته پراختیا ورکوونکی.
سلطان بهلول لودي	؟
اعلیحضرت شېرشاه سوري	؟
سلیم شاه سوري	؟
محمدشاه عدلي	؟

پوښتنې

۱- کوم دلایل د دې لامل وګرځېدل چې همایون د دویم ځل لپاره په هندوستان یرغل وکړي؟
۲- سوري شېرشاه څه ډول په هند کې واکمنۍ ته ورسېد او ولې ده ته شېرشاه وایي؟
۳- په هند کې د سوریانو د له منځه تللو دلایل ولیکئ.

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

ستاسو په آند کوم دلایل په هند کې د لودیانو د حکومت د نسکورېدو لامل شول، د دغې موضوع په اړه هر یو له ځان سره څه ولیکئ او په راتلونکي درسي لوست کې یې خپلو ټولګیوالو ته وړاندې کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم څپرکی

په منځنیو او نویو پیړیو کې ګاونډي هېوادونه

په دې څپرکي کې به په منځنیو او نویو پیړیو کې د ګاونډیو هېوادونو له تاریخ سره په لنډه توګه بلدتیا پیدا کړو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د څپرکي موخې

د دې څپرکي په پای کې له زده‌کوونکو څخه کېږئ تر څو په لاندې پایلو وپوهېږي:

- په ایران کې به د سیمه ییزو دولتونو د رامنځته کېدو سره بلد شي.
- د صفویانو، افشاریانو او زندیه وو د راڅرګندېدو دلاملونو په اړه به معلومات تر لاسه کړي.
- په هند کې به د بابري دولت له رامنځته کېدو سره بلد شي.
- د چین د یووالي په څرنګوالي به پوه شي .
- په چین کې به د مغولو په واکمنی پوه شي.
- په منځنیو او نویو پیړیو کې به د چین د فرهنګي او اقتصادي وضعې سره بلد شي.
- د ایران د سیمه ییزو دولتونو د منځته راتلو او ړنګېدو لاملونه به تحلیل کړای شي.
- په هند کې به د تېموري دولت د رامنځته کېدو لاملونه وپیژني.
- د چین د یووالي انګیزې لړ لیک به دلبندي کړای شي.
- په چین باندې به د مغولو د یرغلونو پایلې تحلیل کړای شي.
- د زده‌کوونکو په ذهن کې به د مرستې او ښه ګاونډېتوب روحیه پیاوړې شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ایران په منځنیو پیړیو کې

د افغانستان او ایران د تاریخ زیاتې برخې سره ورته والی لري. هغو پاچاهانو او لړیو چې په افغانستان واکمنی چلوله، د ایران په خاورې یې هم حکم چلاوه. ایران ته د اسلام د دین په راتګ سره، د هغه هېواد تاریخ هم بدل شو. امویانو او عباسیانو به د ایران لپاره پاچاهان او واکمنان ټاکل. خو د ایران په بېلابېلو سیمو کې چې کوم پاڅونونه رامنځته شول، په هغه هېواد کې امیران او د سیمه ییزو لړیو مشران را پیدا شول. له دې ډلې څخه د طبرستان د علویانو، زیاریانو او د آل بویه لړیو د حکومتونو نومونه اخیستی شو.

د طبرستان علویان

دغه کورنۍ په هاشمي سیدانو پورې تړلې ده چې په (۲۵۰ ق/ ۸٦٤ م) کال کې یې د زید د زوی سید حسن په مشرۍ د ایران په اوسني طبرستان کې د خپلواکه حکومت بنسټ کېښود. حسن زړور سړی و، او ځان به یې داعي کبیر باله. نوموړي ټول طبرستان او ری (تهران) و نیول او عباسي آمرین او مامورین یې له دې سیمو څخه وشړل. نوموړي تر (۲۷۰ق/ ۸۸۳ م) کال پورې حکومت وکړ خو له حسن څخه وروسته نورو علوي پاچاهانو هم واکمني وکړه. د علوي لړۍ تر ټولو مشهور پاچا د علي زوی حسن ګڼل کیږي چې په ناصر کبیر باندې مشهور و، نوموړی وتوانېده چې ساماني ځواکونه چې یوه موده یې د طبرستان واکمني تر لاسه کړې وه، کلکه ماته ورکړي او د (۲۹۰ ق/ ۹۳۰م) کال په ژمي کې یې د ساماني ځواکونو(۷۰۰۰) تنه ووژل. په پایله کې سامانیانو له علویانو سره سوله وکړه، او ټول طبرستان د ناصر کبیر(د علي زوی حسن) په ولکه کې شو. خو مخکې له مړینې یې ټولې حکومتي چارې خپل زوم حسن بن قاسم ته وسپارلې. د نوموړي په زمانه کې د علوي حکومت چارې ګډې وډې شوې او په پایله کې په (۳۱٦ ق/۹۲۸م) کال کې د طبرستان علویانو حکومت ړنګ شو.

زیاریان

د علوي حکومت له راپرځېدو وروسته، د دې حکومت نظامي واکمنو او سردارانو بغاوت وکړ او د طبرستان سیمه په ډېرو سیمه ییزو خپلواکه حکومتونو وویشل شوه.

د دې سردارانو له ډلې څخه یې یو مشهور د زیار زوی مرداویچ نومېده. نوموړي د خپلواکه حکومت د رامنځته کېدو لپاره، لومړی د طبرستان سیمې د واړه غوښتونکو سردارانو په مخه کې ودرېد، او د طبرستان ښار په نیولو یې د زیاریانو د حکومت بنسټ کېښود. وروسته یې د ګرګان او اصفهان ښارونه هم د خپلې واکمنۍ یوه برخه وګرځوله. نوموړي د خدمت لپاره د ترکي غلامانو په نیولو سره ځواکمن لښکر رامنځته کړ، خو له ترکي غلامانو سره د بد چلند په سبب، دوی بغاوت وکړ او پخپله مرداویچ یې هم وواژه.

له مرداویچ څخه وروسته د ده ورور وشمګیر واکمنۍ ته ورسېد. نوموړي د واکمنۍ ټوله موده د بویه له زامنو سره په جګړو او مبارزو کې تېره کړه او په پایله کې یې له دوی څخه ماتې وخوړه او په (۳۲۰ق/۹۳۲ م) کال کې د بویه زامنو حکومت را منځته شو.

آل بویه

نوموړي ابو شجاع په نامه یوه سړي ته منسوب دي چې په لومړیو کې یې له مرداویچ سره مرسته کوله او

(c) ketabton.com: The Digital Library

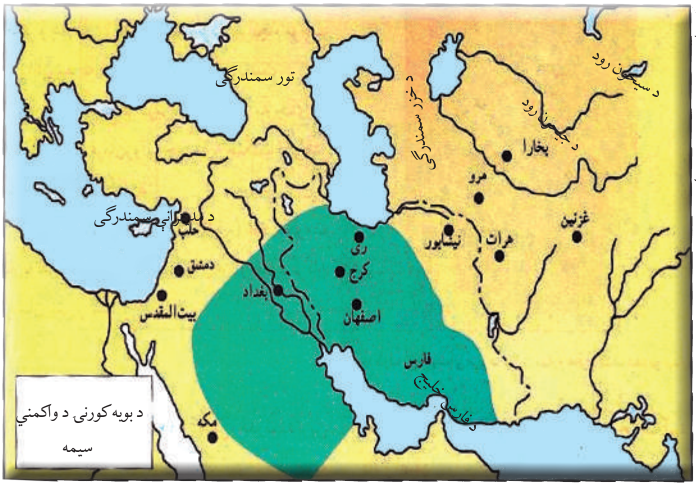

درې زامن يې د مرداويچ په لښکر کې لوړو نظامي مقامونو ته رسېدلي وو.

آل بويه د بغداد(عباسي) خلافت د کمزورتيا په دورې کې، وروسته له هغې چې له زياريانو څخه يې د خپلواکۍ اعلان وکړ، پخپله يې په اصفهان کې د خپلواکه حکومت بنسټ را منځته کړ او په لنډ وخت کې يې د ايران بېلابېلې سيمې په خپله واکمنۍ کې شاملې کړې. نوموړو په (۳۳٤ ق/ ۹٤٥م) کال کې د عباسي خلافت د راپرځېدو پرځای يوازې د المتکفي په ځای د المطيع خليفه په راټگ بسنه وکړه. په بغداد باندې د آل بويه واکمنۍ، د عباسي خلفا وو دريځ په پوره توگه متزلزل کړ.

د آل بويه ترټولو مهم مشران حسن رکن الدوله او احمد هزالدوله نومېدل. چې د(۳۲۰ ق نه تر ۳۵۷ ق /۹۳۲-۹٦۸م) کلونو په منځ کې يې د ايران په سويل، ري(اوسني تهران) او کرمان واکمني کوله. آل بويه په پای کې د غزنويانو او سلجوقيانو لخوا چې د عباسي خلافت له ملاتړ کوونکو او غوښتونکو څخه وو، له منځه لاړل. په منځنيو پېړيو کې په ايران باندې له غزنويانو، سلجوقيانو او خوارزم شاهانو درو لړيو پرته تيموريانو هم واکمني کړېده.

په ټولگي کې فعاليت

زده‌کوونکي دې په درو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د طبرستان د علويانو، دويمه ډله دې د زياريانو د حکومت د رامنځته کېدو او درېيمه ډله دې د آل بويه حکومت د رامنځته کېدو په څرنگوالي خبرې وکړي او پايله دې له نقشې څخه په گټې اخيستنې سره د ډلو استازي نورو ته وړاندې کړي.

پوښتنې

۱- د علوي حکومت د رامنځته کېدو او د دې لړۍ د مشهورو پاچاهانو په هکله څومره پوهېږئ؟
۲- ستاسو په اند د علويانو حکومت څه ډول رنگ شو؟
۳- د زياريانو حکومت د چا له خوا او څه ډول رامنځته شو؟
٤- ستاسو په نظر د آل بويه حکومت څه ډول رامنځته شو؟
٥- ال بويان په پايله کې د .... او .... له خوا راو پرځېدل؟

له ټولگي څخه دباندې فعاليت

زده‌کوونکي دې د ايران د سيمه ييزو حکومتونو لکه طبرستان د علويانو، زياريانو او آل بويه حکومتونو په هکله مطالب راغونډ او هغه دې په راتلونکي درسي ساعت کې ټولگيوالو ته وړاندې کړي. ښوونکی دې د علمي سرچينو او اخځليکونو په برخه کې زده‌کوونکو ته لارښوونه وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ایران په نویو پېړیو کې

د ایران په تاریخ کې د صفوي دولت را منځته کېدل مهم ټکی ګڼل کېږي. دوی دې هېواد ته داسې سیاسي مرکزیت او ځانګړې هویت وباښه چې له پخواني حالت سره یې توپیر درلود. له دوو پېړیو څخه د زیاتې واکمنۍ په ترخ کې ډېرې مهمې سیاسي او نظامي پېښې رامنځته شوې.
د افغانانو په واسطه د دوی د واکمنۍ راپرځېدل هم د دې لامل وګرځېده چې په دې هېواد کې د نوي حکومتونو لړۍ رامنځته شي. سر بېره پردې، په دې دورې کې د ایران اړیکې له نړۍ، او په ځانګړې توګه له اروپا سره ټینګې شوې. په دې لوست کې به د پورته موضوعاتو په هکله مطالب ولولئ.

صفویان

د شاه اسماعیل صفوي په واسطه د نویو پېړیو یعنې په (٩٠٦ق/١٥٠١ م) کال کې د صفوي حکومت را منځته کېدل د ایران د تاریخ ډېره مهمه برخه ګڼل کېږي؛ ځکه د ایران وضعه وروسته له دې پېښې په پوره ډول بدله شوه. صفویان وتوانېدل چې د ایران سیاسي ګډوډۍ او ټولنیزو ناخوالو ته د پای ټکی کېږدي. دوی د ایران خاوره یو موټې کړه. د صفوي لړۍ د مشهورو پاچاهانو له ډلې څخه چې یو یې لومړی شاه عباس نومېږي. نوموړي د خپلو وفاداره سلاکارانو او سرتېرو په واسطه د صفوي حکومت بنسټ ځواکمن کړ. بیا یې د یو لړ پرله پسې لښکرکشیو په واسطه، سیمه ییز امیران (سرکښ قزلباشان وټکول، او په هېواد کې یې د ایران دولت د خارنې لمنه وغوړوله. د نوموړي د واکمنۍ په دورې کې امن او امنیت ټینګ شو. د سوداګرۍ، کرنې او صنعت چا رو پراختیا ومونده. د اصفهان ښار د صفویانو د پلازمېنې په توګه د ایران په یوه ډېر ښکلي او لوی ښار بدل شو.
د صفویانو په دورې کې له نړۍ او په ځانګړې توګه له اروپا سره د ایران نوې اړیکې ټینګې شوې؛ ځکه په کوچنۍ آسیا کې د عثماني ځواکمنې امپراتورۍ په رامنځته کېدو سره، اروپایانو په هوسا توګه نشوای کولای چې د ځمکې له لارې ختیځ ته تګ او راتګ وکړي. له دې کبله چې اروپایانو له عثماني امپراتورۍ سره دښمني لرله، نو د عثمانیانو له ختیځ ګاونډي ایران سره یې ښې اړیکې ټینګې کړې. وروسته یې بیا د کسپین(خزر) سمندرګي له لارې ختیځو سیمو ته هم لاره پیدا کړه. په دې وخت کې د ایران او عثمانیانو اړیکې هم سړې شوې وې، او اروپایانو له دې وضعې څخه ګټه پورته کړه. ایران په همدې وخت کې د اروپایانو له پوځي پوهې څخه د وسلو جوړولو او نظامي فنونو په برخه کې ډېره ګټه واخیسته. د دوی په مرسته یې د خپلو عسکرو د زده کړې او پوځي ځواکونو د سمبالولو په برخه کې ګټه تر لاسه کړه. د آنتوني(Antony) او رابرت شرلي (Robertsherly) د دووانګلیسي ورونو په مرسته یې جګړه ییز توپونه او لاسي تفنګچې جوړې شوې. صفویانو د ایران دولت وروسته له اسلام څخه د شهرت ترټولو لوړو پوړ یو ته ورساوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

افشاریان

د صفوي حکومت له پرځېدو وروسته، افغانان پر ایران باندې د صفویانو په ځای واکمن شول. خو په ایران باندې د افغانانو واکمني ډېره اوږده نه شوه؛ ځکه نادر افشار چې په اصل کې د ترکمنانو د افشارو له ټبر څخه و، یو ځل بیا ایرانیان په ځان را ټول کړل. نوموړي داخل د افغانانو او ازبکو په ګډون له بېلابېلو ډلو څخه لښکر جوړ کړ، د ایران د زیاتو ښارونو د فتحې په برخې کې د پوځي ورتیاوو په ښودلو سره یې په ټول ایران واکمني تر لاسه کړه او دیوه نوي حکومت د رامنځته کېدو لپاره یې لاره اواره کړه. په دې وخت کې د نادر په وړاندیز د آذربایجان په شمال ختیځ د مغان په سیمې کې د قبیلو د مشرانو، مخورو او روحانیونو یوه غونډه راوبلل شوه او له یو لړ خبرو اترو وروسته نادر افشار د ایران د پاچا په توګه وټاکل شو.

نادر د مرکزي واکمنی له جوړېدو وروسته، له ایران څخه د بهرنیانو د شړلو لپاره متې را ونغښتې. په دې توګه ، روسان او عثمانیان چې په ایران یې یرغل کړی و، خپلو سیموته په شا وتمبول. وروسته یې د هند پرلور لښکر وخوځاوه نوموړي په هند کې د شاه جهان په امر جوړ شوی د طاووس تخت چې د شاه د ځای ناستي لپاره جوړ شوی و سره د بې شمېر و غنیمتونو او د کوه نور مشهور الماس چور کړل او له ځان سره یې ایران ته یوړل.

د نادر شاه په زمانې کې د مشهد ښار د نوموړي د اوسېدو په اصلي مرکز، او د دولتي خزانو د ساتلو په ځای بدل شو.

دنادر افشار د ځانګړو پوځي سیاستونو او اقداماتو په اړه، ایران د لږې مودې لپاره وتوانېده چې افغانستان، هند او د کوچنی آسیا ځینې برخې لاندې کړي. خو د نادر افشار د حکومت وروستي کلونه د ایران د خلکو لپاره ډېر ستونزمن وو او په (۱۱۶۰ ق/ ۱۷٤۷م) کال کې د نوموړي له وژلو وروسته ایران په کورنیو ګډوډیو او اختلافاتو کې راښکیل شو.

زندیه

د نادر افشار په وژلو سره د ده د حکومت بنسټ ونړېد او په ټول ایران کې کورنۍ جګړې له سره پیل شوې. د نادر افشار مامورینو، خراسان د خپلې واکمنۍ لپاره غوره کړ. د ایران نورې برخې هم د پوځي مشرانو او د قبیلو مخورو لاس ته ورغلې چې تل به یو له بل سره په جګړو کې ښکیل وو. خو په دوی کې کریم خان زند ډېرواک پیداکړ. نوموړی د زند له قبیلې څخه و. کریم خان د خپلې قبیلې له خلکو او

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کریم خان زند ماڼۍ

سرتېرو سره د اصفهان ښار له نیولو وروسته ، د یو لړ جګړو په ترڅ کې خپل ټول دښمنان له منځه یوړل او ځان یې وکیل الرعا یا(د خلکو استازي) ونوماوه او د پاچاهۍ شوکی یې د صفوي کورنۍ دریم شاه اسماعیل ته پرېښوده. نوموړی(دریم شاه اسماعیل) په ښکاره توګه د کریم خان زند د رقیب علي مردان خان په مرسته واکمنۍ ته رسېدلی و. د کریم خان زند د استازیتوب دوره له بې شمېره کورنیو جګړو سره همغاړې وه، ځکه په خراسان کې شاهرخ افشار، په مازندران کې محمد حسن خان قاجار او په آذر بایجان کې آزاد خان افغان د پاچاهۍ غوښتونکي وو. کریم خان زند وروسته د ډېرو جګړو په پای کې د (خشت) په جګړه کې آزاد خان افغان ته ماتې ورکړه او آذربایجان یې هم ونیوه. له دې وروسته په ایران کې دوې سرسختې سیالې ډلې یو د بل په وړاندې پاتې شوې. یعنې قاجاریان د ایران په شمال او زندیان په سوېل کې، په پایله کې په یوه جګړې کې محمد حسن خان قاجار ووژل شو او زوی یې آقا محمد خان د کریم خان زند له خوا بندي شو او عملاً د ګروګان په توګه په زندیه دربار کې پاتې شو.

هغه وخت چې له کورنیو جګړو څخه د کریم خان زند زړه ډول شو دریم شاه اسماعیل هم د ځوانۍ عمر ته ورسېد او باید د هېواد چارې نوموړي ته سپارل شوې وای. خو د مشرانو په هغه غونډه کې چې په اصفهان کې رابلل شوې وو. د نوموړي د لیاقت د نه لرلو له امله یې له واک څخه د ګوښه کولو پرېکړه وکړه. او پاچاهي یې کریم خان زند ته وسپارله. کریم خان زند د شېراز ښار د خپل مرکز په توګه وټاکه. نوموړي د کورنۍ امنیت له ټینګښت وروسته د سوداګرۍ او صنعت د پراختیا په برخې کې هڅې وکړې. په همدې وخت کې انګریزانو، ایران ته د ورتګ په لاره کې ډېرې هڅې وکړې. انګریزانو د خپلو ښکېلا کې، فعالیتونو د پراخولو لپاره له زندیه دولت سره تړون لاس لیک کړ، چې د هغه په اساس یې د فارس خلیج په بندرکې سوداګرۍ کولای شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په (۱۱۹۳ ق/ ۱۷۷۹م) کال کې د کریم خان زند له مړینې سره، په ایران کې کورنۍ جګړې پیل شوې. په پایله کې د قاجار په نامه د واک یو لوري په ایران کې د حکومت مشري لاسته راوړه. په دې توګه ایران په خپل معاصر تاریخ کې ورګډ شو.

په ټولګي کې فعالیت

زده‌کوونکي دې په درو مناسبو ډلو وویشل شي. لومړۍ ډله دې د ایران صفوي لړۍ په هکله خبرې وکړي، دویمه ډله دې د افشاریانو د حکومت په هکله په خبرو پیل وکړي او دریمه ډله دې ، د کریم خان زند د حکومت په هکله سره بحث وکړي او پایله دې د ټولو ډلو استازي په پرتلیزه توګه نورو ته وړاندې کړي.

پوښتنې

۱- د صفویانو حکومت د چا له خوا جوړ او هم د دې کورنۍ تر ټولو مشهور پاچا په هکله معلومات ورکړئ.
۲- ستاسو په اند د ایران او اروپایانو ترمنځ اړیکې څنګه ټینګې شوې او ولې؟
۳- نادر افشار څوک و؟
٤- د هند په لور د نادر افشار د لښکر کشیو په هکله څومره پوهېږئ؟
٥- ستاسو په اند کریم خان زند څرنګه واکمنۍ ته ورسیده؟ توضیح یې کړئ.
٦- د انګریزانو سوداګرۍ له ایران سره په کومو لاندې بندرونو کې تر سره کېده؟
الف: د عباس بندر ب د خلیج فارس بندر ج: د خزر سمندر کې

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زده‌کوونکي دې په نویو پېرېو کې د ایران د وضعې په هکله لږ تر لږه دوه مخه مطلب راټول کړي درسي ساعت ته چمتو کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هند په منځنيو پېړيو کې

د هند، پاکستان او اوسني بنګله دېش هېوادونه، پخوا د هند د شبې قاره په نامه يادېدل. ډېر وختونه يې ګډ برخليك او تاريخ درلود خو په شلمه پېړۍ کې دا هېوادونه سره بېل شول. په منځنيو پېړيو کې د دې سيمې تاريخ، دګوپتايانو د لړۍ او سيمه ييزو حکومتونو له راپرځېدو وروسته لوی بدلون ومونډ، د اسلام راتګ چې د افغانانو په هڅو سره په هند کې خپور شو، او همدارنګه د غزنويانو او غوريانو په واسطې د سيمه ييزو حکومتونو را منځته کېدلو سره به چې د دې لوست موضوع ده، بلدتيا ومومئ.

په منځنيو پېړيو کې د هند لوی هېواد دګوپتايانو له خوا اداره کېده. دې لړۍ تر (۵۵۰ م) کال پورې د هند په شمال کې خپلې واکمنۍ ته دوام ورکړ چې د هند د فرهنګ تر ټولو روښانه دوره ګڼل کېږي. په دې دورې کې په ځانګړې توګه رياضي علومو ته پاملرنه وشوه. دګوپتايانو له راپرځېدو وروسته د هند په شمال کې ډېر حکومتونه را منځته شول او شاوخوا (۷۰) کوچنيو سيمه ييزو حکومتونو په دې سيمې واکمني چلوله. دغه سياسي وېش څو پېړۍ دوام وکړ. د دې حکومتونو تر ټولو ځواکمن يفتاليان وو. په همدې وخت د هند په سويل کې د ګويتا پاتې شونو هم خپل ژوند ته ادامه ورکړه. دوی له اعرابو او د آسيا د سويل او منځني ختيځ خلکو سره راکړه ورکړه او سوداګريزې اړيکې ټينګې کړې. دې اړيکو د اسلام دين تر خرګندېدو پورې دوام وکړ.

مسلمانان د لومړي ځل لپاره په(۹۳ق، ۷۱۱ م) کال کې هندوستان ته راغلل. نوموړو د سند سيند تر څنډو پورې سيمې لاندې کړې. دغه سيمې د اوسني پاکستان برخه ده. له دې وخته (اتمې زيږديزې پېړۍ) څخه وروسته تر يوو لسمې زيږديزې پېړۍ پورې، لويديځ هند له اسلامي نړۍ سره نژدې اړيکې ټينګې کړې په دې پېړۍ کې د اسلام بلنه ورکوونکو د هندوانو په منځ کې دآسماني دين تبليغ خپراوه.

له بله پلوه په (۳۸۸-۴۲۲ق، ۹۹۸-۱۰۳۰ م) کال کې د سلطان محمود غزنوي له خوا په هندوستان باندې واکمن کېدل د اسلام ريښې په هند کې ټينګې کړې او ځواکمن شو. له غزنويانو وروسته غوريانو هم پر هند حکومت وکړ او سلطان شهاب الدين محمد غوري د هند په شمال کې نژدې د ګنګ تر روده سيمې ونيولې. نوموړي وروسته له ډېرو هڅو ډهلی هم فتح کړ او دا ښار يې د قطب الدين ايبک په نامه يوه ترکي مريي(غلام) ته وسپاره. غوريان وروسته د ډهلي له نيولو وتوانېدل چې تربنګال پورې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د قطب الدین ایبک زیارت

سیمې په خپل واک کې راولې.
په (٦٠٣ق، ١٢٠٦ م) کال کې د سلطان شهاب الدین محمد غوري ابن سام له مړینې وروسته د قطب الدین ایبک واکمنۍ ته لاره اواره شوه. ایبک خان د هندوستان خپلواکه پاچا ونوماوه. نوموړي د ډهلي ښار خپله پلازمېنه وټاکله نو ځکه هغه خلک چې له ده څخه وروسته واکمنۍ ته ورسېدل. د ډهلي پاچاهانو په نوم یاد شول. هغه حکومت چې قطب الدین ایبک په ډهلي کې رامنځته کړ، تر ډېرې مودې یې په هند کې دوام وکړ ان د تیمور گورگاني یرغلونو هم ونشوی کړای چې هغه حکومت له پښو وغورځوي او نوموړو د (لسمې هجري پېړۍ تر وروستیو/ شپاړسمې زیږدیزې پېړۍ) پورې په هند کې واکمني وکړه له دې وروسته په هندوستان کې د لودیانو او سوریانو افغاني حکومتونه چې په تېرو لوستونو کې مو ولوستل را منځته شول.

په ټولګي کې فعالیت

زده‌کوونکي دې په د وو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې په هند کې د گوپتایانو د لړۍ او سیمه ییزو واکمنیو په هکله او دویمه ډله دې هند ته د اسلام په راتګ او د غزنویانو او غوریانو حکومتونو په هکله خبرې وکړي. پایله دې د ډلو استازي نورو ته وړاندې کړي.

پوښتنې

١- په هند کې د گوپتایانو حکومت تر کوم کال پورې دوام وکړ او له فرهنگي پلوه څه ډول دوره وه؟ روښانه یې کړئ.
٢- مسلمانانو د لومړي ځل لپاره د هندوستان کومې سیمې لاندې کړې؟
٣- په هند کې د غزنویانو او غوریانو د حکومتونو په هکله لنډ معلومات وړاندې کړئ.
٤- قطب الدین ایبک څرنګه واکمنۍ ته ورسېد؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زده‌کوونکي دې په هند کې د غزنویانو او غوریانو د واکمنیو په هکله مطالب چمتو او په راتلونکي درسي ساعت کې دې له ځانه سره راوړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هند په نویو پېړیو کې

په دې لوست کې به د بابر په هکله چې څه ډول یې په هند کې حکومت را منځته کړ، او همدارنګه د نوموړي د ځایناستو په اړه چې له ده وروسته یې په هند کې حکومت وکړ، او هم به د ختیځ هند په نوم انګلیسي کمپنۍ له خوا د بابري پاچاهانو سره د اړیکو د ټینګښت او نفوذ په څرنګوالي مطالب ولولئ.

بابریان (ګورکانیان)

ظهیرالدین بابر د خپل درباریانو سره

لومړنی کس چې په هندوستان کې یې د بابري لړۍ بنسټ کېښود، ظهیرالدین محمد بابر نومېده، نسب یې تېمور ته رسېده په خپله تېمور هم په مغولو پورې اړه لرله او په همدې دلیل په تاریخي سرچینو کې له بابریانو څخه د هند د ګورکانیانو او مغولو په نوم هم یادونه شوې ده.

بابر واک غوښتونکی سړی و. د افغانستان د ډېرو سیمو تر نیولو، وروسته یې د هندوستان د نیولو هوډ وکړ او له (۹۲۵ ق ۱۵۱۹م) کال څخه یې په هغه هېواد یرغلونه پیل او تر (۹۳۲ق/ ۱۵۲۶م)کال پورې یې پنځه ځله په دې سیمه یرغلونه وکړل. په پایله کې په ډهلي کې د ابراهیم لودي د حکومت په ړنګولو یې ، هغه هېواد په خپله ولکه کې راوست.

د لودیانو په ماتې سره د هند په تاریخ کې یوه نوې دوره پیل شوه چې(۱۸۱)کاله یې دوام وکړ. په دې موده کې شپږو لویو ګورګاني (بابري یا مغولي) پاچاهانو پر هند حکومت وکړ.

بابر باتدبیره پوه او زړور سړی و. نوموړي سربېره پردې چې په هندوستان کې اوسېده، کابل هم پرې ګران و. بابر مخکې له مړینې وصیت وکړ چې د کابل له باغونو څخه په یوه کې خښ شي. په پای کې وروسته له څلورو کلونو واکمنۍ د (۴۹) کلونو په عمر مړشو. او مړی یې له هند څخه کابل ته را انتقال کړ، او په هغه بڼ کې یې خښ کړ چې تل یې خوښاوه چې اوس د بابر بڼ په نامه یادیږي.

د بابر ځایناستي

هغه وخت چې بابر مړشو، زوی یې همایون واک ته ورسېد. همایون لس کاله په هند حکومت وکړ. نوموړی پوه او فرهنګي سړی و. خو د پلار په څېر یې پوځي پوهه نه درلوده. په همدې وخت (۱۵۴۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

په کابل کې د بابر بڼ

م) کال کې د شېر شاه سوري په نامه یوه تکړه افغان د همایون حکومت له ګډې وډې وضعې څخه ګټه واخیسته او د همایون ځواکونو ته یې ماتې ورکړه، په دې توګه افغانان یو ځل بیا په هند کې واکمنی ته ورسېدل.

همایون له دې پېښې وروسته اړشو چې د ایران صفوي دربار ته پناه یوسي. خو نوموړي په هند کې د شېرشاه د مړینې په سبب له بدې او نا آرامې وضعې څخه ګټه واخیسته او د ایران د صفوي ځواکونو په مرسته له واکمنۍ څخه د (۱٦) کلونو وروسته یو ځل بیا د هند په تخت کښېناست. په دې توګه، په هند کې د افغانانو د واکمنۍ دوره هم ختمه شوه.

جلال الدین محمد اکبر

د هند پاچاهي ته د همایون راګرځېدو، زیات دوام ونه کړ، ځکه نوموړي دا ځل یوازې شپږ میاشتې د هند پر تخت پاتې شو او په (۹٦۳ ق/ ۱۵۵٦ م) کال کې مړشو. له ده څخه وروسته د نوموړي ۱۳ کلن زوی جلال الدین محمد اکبر د هند د پاچاهي پر ګدۍ کېناست.

جلال الدین محمد اکبر زړور سړی او همدارنګه یو تکړه او هوښیار سردار و. نوموړي د خپل پوه او هوښیار وزیر ابوالفضل علامي په مرسته د هند د هېواد چارې منظمې پرمخ بوتلې، د خپلو خلکو د هوساینې لپاره یې ډېرې هڅې وکړې. اکبر د هندي کورنیو د خواخوږۍ جلبولو لپاره د جزیې قانون لغوه اعلان کړ. راجپوت اشراف یې د امپراتورۍ لوړو څوکیوته ورسول او په خپله یې له یوې راجپوتې هند وې سره واده وکړ.

اکبر پاچا د یوه پوځي سردار په توګه د تلپاتې پوځ په جوړولو سره د خپل حکومت بنسټ لا ځواکمن کړ. نوموړي بیا وروسته د راجپوتو قبیلو په مرسته کوچنې سیمه ییز حکومتونه له منځه یوړ. او له سویل نه تر شماله د هند په پراخه سیمو واکمن شو. په اصل کې د اکبر پاچا د حکومت په زمانه کې په هند کې د مغولو امپراتورۍ د ځواکمنتیا وروستي پړاو ته ورسېده. نوموړی وتوانېده چې د بنګال ، کشمیر او سند حکومتونه هم لاندې کړي. اکبر پاچا په پای کې په (۱۰۱٤ ق/ ۱٦۰۵م) کال کې له پنځو سوکلونو پاچاهي وروسته مړشو.

نور هم زیات وپوهېږئ
دروښنیانو نهضت

د اکبر پاچا د حکومت په دورې کې، ځینې وختونه د ګورګاني حکومت ضد پاڅونونه او حرکتونه پېښېدل. له دې پاڅونونو څخه یوهم د بایزید انصاري (پیرروښان) په مشرۍ د افغانانو پاڅون و دغه پاڅون ته ځکه د روښانیانو پاڅون ویل کېږي چې مشر یې پیر روښان نومېده. سره له دې چې بایزید انصاري په یوې جګړې کې مړشو خو د افغانانو نهضت د ٦۵ کلونو لپاره د مغولو په قلمرو په ځانګړې توګه په پښتونخوا کې د هند د ګورکانیانو پر وړاندې ادامه لرله.

(c) ketabton.com: The Digital Library

جهانګير

له اکبر پاچا وروسته د ده زوی سليم د جهانګير په نامه چې له راجپوتې مور څخه زېږېدلی و، د هندوستان پاچا شو. نوموړي تر يوه حده هغو اصلاحاتو ته دوام ورکړ چې پلار يې منځته راوړي وو. خو د ده په زمانې کې د انګرېزانو د نفوذ هڅې په هند کې زياتې شوې. په (۱۰۱۷ق/ ۱۶۰۸م) کال کې د انګليس استازی د جهانګير دربار ته ومنل شو. او وروسته له دې د سرتوماس روند (Sirtomos Roand) په نامه انګريزي سفير د انګريزانو لپاره د سوداګرۍ حق واخيست. او په دې توګه د انګريزانو استعمارګري نفوذ په هند کې پيل شو. همدارنګه د ده په زمانې کې د ايران پاچا، شاه عباس صفوي هم په کندهار يرغل وکړ. هغه وخت چې د هغه ښار حکمران د هند له پوځي مرستې څخه نا هيلی شو، کندهار يې بيا صفوي ايران ته پرېښود.

شاه جهان

له جهانګير څخه وروسته د ده زوی شاه جهان پاچاهۍ ته ورسېد. نوموړي (۳۰) کاله په هند حکومت وکړ. شاه جهان د هند د جوړولو (معمارۍ) ډېر مينه وال و او امر يې وکړ چې د طاووس تخت په نامه له قيمتي غميو څخه يو تخت ورته جوړ کړي خو د خلکو د بېوزلۍ او ستونزمن ژوند پروا يې نه لرله، او تر هغه پورې چې د دکن او ګجرات په سيمو کې سخته لوږه راغلې وه، نوموړي بياهم د خلکو د مرستې لپاره ګامونه اوچت نه کړل. همدا رنګه د ده په امر د سکانو مشر ووژل شو او دغه کار په هند کې د ګورکانيانو د حکومت پر وړاندې د سکانو د پاڅون پيل و.

اورنګزېب

اورنګزېب د عالمګير په لقب سره د مغولي لړۍ د وروستي پاچا په توګه په (۱۰۶۹ ق/ ۱۶۵۹م) کال کې وروسته له هغه پاچا شو چې خپل پلار شاه جهان يې زنداني کړ. نوموړی نه يوازې د نيکه (اکبر) په څېر د هنر او ادبياتو او نه د پلار (شاه جهان) په څېر د معمارۍ مينه وال و او بلکې يو متعصب مذهبي او سخت دريځه پاچا و. اورنګزيب راجپوت هندوان له لوړو حکومتي څوکيو څخه لرې کړل او له هندوانو يې جزيې اخيستلې، او د هندوانو زياتره معبدونه يې ړنګ او د دوی ځمکې يې مسلمانانو ته ورکړې.

د هند د بابري حکومت کمزورتيا د اورنګزيب له زمانې را پيل شوه، او په (۱۱۱۹ ق/ ۱۷۰۷م) کال کې د نوموړي له مړينې سره سم يې د لومړي شاه عالم په نامه زوی او بيا يې بل زوی لومړی بهادر شاه واکمنۍ ته ورسېد.

له دې وروسته په هند کې سيمه ييز ځواکونه واک ته ورسېدل. په همدې وخت کې د بريتانيا د ختيځ هند کمپنۍ ته په هند کې د لا ډېرو لاسوهنو زمينه برابره شوه، او په پايلې کې د غه پراخ هېواد په (۱۲۵۵ ق/ ۱۸۳۹م) کال کې رسماً د برېتانيې تر سورې لاندې راغی.

سره له دې چې يرغلونو دوی کمزوري کړل خو د بريتانيا د ختيځ هند کمپنۍ چې د جهانګير له وخته په هند کې نفوذ پيل کړی و، د نولسمې پيړۍ په لومړيو کې د خپل ملاتړ لاندې راوستل، او په ۱۹۴۷م کال کې خپلواکی لاسته راوړه..

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زياتې پوهېدنې لپاره

د خټکو نهضت

د اورنګزيب د واکمنۍ په دوره کې، د پښتو نخوا په سيمو کې د خوشحال خان خټک پر مشرۍ د افغانانو نهضت پيل شو. خوشحال خان خټک په ډېره ميړانه، او زړور توب درې کاله په هند کې د ګورکانيانو په وړاندې مبارزه وکړه. خو د يوې جګړې په ترڅ کې چې له اورنګ زيب سره پېښه شوه، ډېر افغانان په هغه کې له منځه لاړل او په خپله خوشحال خان خټک د اورنګ زيب په لاس بندي او څلورنيم کاله يې د اورنګ زيب په زندان کې تېر کړل. خوشحال خان خټک د پښتو ژبې له مشهورو شاعرانو او ليکوالو او همدا رنګه زموږ د هېواد د زړورو پښتنو سردارانو له ډلې څخه دی.

په ټولګي کې فعاليت

زده‌کوونکي دې په دريو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د هند د بابريانو د لړۍ د رامنځته کېدو او د همايون د حکومت په هکله. دويمه ډله دې د جلا ل الدين اکبر د پاچاهی او جهانګير حکومت په اړوند او دريمه ډله دې د شاه جهان او اورنګزيب د واکمنيو په هکله يو له بل سره خبرې وکړي او د مطلب لنډيز دې د ډلو د استازو لخوا نورو ته وړاندې شي.

پوښتنې

١- بابر څوک و او څه ډول يې په هندوستان کې بابري لړۍ رامنځته کړه؟
٢- د بابر حکومت په هند کې څو کاله دوام وکړ، او ولې د نوموړي مړی کابل ته راوړل شو؟
٣- د همايون په هکله څومره پوهېږئ او ولې يې ايران ته پناه يوړه؟
٤- همايون وروسته له څو کلونو، او څه ډول په هند کې د دويم ځل لپاره د هند واکمن شو؟
٥- جلال الدين اکبر، راجپوتو هندوانو ته څه خدمتونه ترسره کړي، په لنډه توګه يې روښانه کړئ.
٦- د طاووس تخت د کوم پاچا په زمانه کې جوړ شو؟ د پوښتنې سم ځواب په نښه کړئ
الف: جلال الدين اکبر ب: جهانګير ج: شاه جهان

له ټولګي څخه دباندې فعاليت

زده‌کوونکي دې په هند کې د بابري لړۍ مهم ټکي په خپلو کتابچو کې وليکي. ښوونکی دې په راتلونکي درسي ساعت کې د دوی کتابچې وګوري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هند په بابري دوره کې علم، فرهنګ او هنر

په هند کې د بابريانو واکمنۍ د علم، فرهنګ او هنر له پلوه د هغه هېواد يوه بډايه دوره ګڼل کېږي. بابر او اکبر د دې دورې له مشهورو او با فرهنګ دوستو پاچاهانو څخه وو. په دې لوست کې به د بابريانو د علم، فرهنګ او هنر د وضعيت په اړه معلومات تر لاسه کړئ.

د بابريانو په زمانه کې علم، فرهنګ او هنر ته ډېره پاملرنه وشوه. په هغه وخت کې د هند مهمې سيمې د مسلمانانو په واک کې وې. دري د هغه هېواد رسمي ژبه شوه. بابر او اکبر دواړه د فرهنګ کلک مينه وال وو او پخپله بابر هم فارسي شعرونه ويلي دي. ګلونه او باغونه يې خوښېدل. نومړو د هند دربارته د دري ژبې شاعرانو په ورتېولولو سره، دري ادبيات پياوړي کړل که څه هم اکبر پخپله سواد نه درلود. سره له دې يې هم له نوو علومو سره مينه لرله او هم به يې يوه ډله کتاب لوستونکي لرل چې نومړي ته به يې کتابونه لوستل.

د اکبر پاچا په امر ډېر کتابونه له سانسکريټ څخه دري ژبې ته وژباړل شول. د نومړي دا کار د دري ژبې د خپرېدو لامل وګرځېد، او د هند د غير مسلمان او سېدونکو مينه هم له دري ژبې سره زياته شوه.

د اسلام سپېڅلي دين ډېره موده مخکې هند ته لاره پيدا کړې وه، او بابريان په هندوانو کې د اسلام دين په نسبي خپرېدو برياليي شول، او په هېواد کې يې د قومونو او مذهبونو ترمنځ يووالى رامنځته کړ. د اکبر پاچا دګټورو اقداماتو له ډلې څخه د غير انساني دود (ساتي) يعنې د مېړه له مړينې وروسته د مېرمنو له خوا د ځان سوځېدنه منعه کړه.

د معمارۍ هنر ته هم د بابر يانو په وخت کې ځانګړې پاملرنه وشوه او ګڼ شمېر قوس لرونکي او ګنبدي ودانۍ، د ښــه را غلاســت د تالارونو په لرلو سره دود شوې، چې د ځانګړې اسلامي معمارۍ ښکارندوی وي. ډير شمېر ښکلي باغونه، ودانۍ او ماڼۍ جوړې شوې، لکه د اګرې په ښارکې تاج محل، په فتح پورکې د اکبر ماڼۍ، په ډهلي کې د شاه جهان سره کلا،او د هندوستان

(c) ketabton.com: The Digital Library

په نورو ښارونو کې ډېرې ودانۍ جوړې شوې، خو د هند ګورګانيانو افغانستان ته ډېره پاملرنه نه کوله، نو ځکه زموږ په هېواد کې ارزښتناک او باعظمته آثار پاتې نه شول.

سره له دې هم، ځينې آثار رامنځته شول، لکه د کندهار د سر پوزې په غره کې د چهل زينې اثر چې د بابر په امر جوړشو. ځينې باغونه يې په افغانستان کې جوړ کړل چې کولای شو د کندهار، استالف، کابل او د کابل شمالي او ختيځ لور د علم ګنج بڼ، شهرآرا بڼ، دلکشا بڼ، د بابر چهار باغ، بګرامي بڼ، صفا بڼ او کوکب بڼ نومونه واخلو.

د انځورګرۍ په هنر کې له طبيعت څخه تقليد او له لرغونو هندي لاروچارو

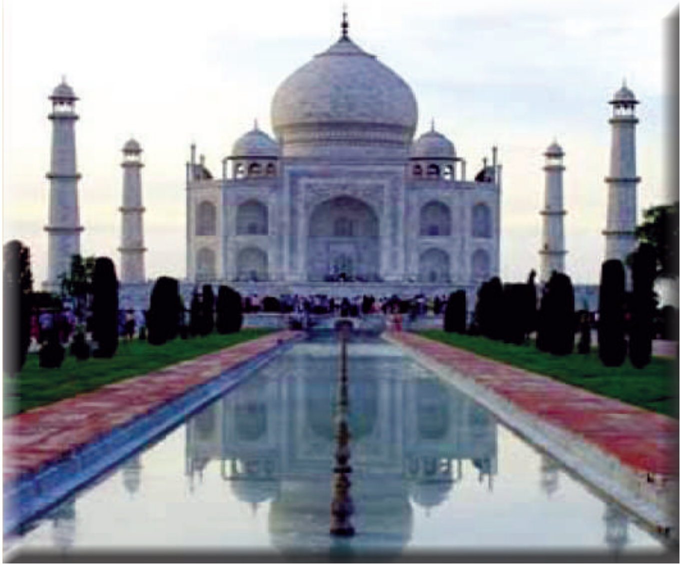

چې زيات و پوهيږئ

تاج محل

تاج محل د نړۍ له ډېرو ښکلو ودانيو او همدارنګه د اسلامي معمارۍ ترټولو غوره، او نه هېرېدونکې نمونه ده چې د اګرې په ښار کې هغه وخت جوړ شوي دی چې په (١٦٣١م) کال کې د شاه جهان مېرمن(ممتاز محل) مړه شوه. شاه جهان امروکړ چې د ګرانې مېرمنې د قبر پر سر يې داسې ودانۍ جوړه شي. د دې ودانۍ د جوړولو لپاره يې د ډېرو غورو معمارانو غونډه را وبلل شوه، او د غونډې په پای کې د استاد عيسی شيرازي طرحه ومنل شوه.

د تاج محل ودانۍ د جوړولو کار (٢٢) کاله وخت ونيو، او په دې موده کې (٢٠٠٠٠) کارکوونکي په کې ګمارل شوي وو.

تاج محل په مرمرينو او قيمتي ډبرو ښکلی شوی دی او په سر يې پياز شکله ګنبده موقعيت لري. د دې ګنبدې لوړوالی(٢٤,٥) متره او قطر يې له (١٥) مترو څخه زيات دی . د دې ودانۍ لاندې د مېرمن ممتاز محل قبر دی، او د دې قبر څنګ ته شاه جهان هم ښخ شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښخه ګټه اخیستل.

د سلطان حسین بایقرا د دربار ترټولو غوره انځورګر استاد کما ل الدین بهزاد هم په همدې وخت کې په هرات کې اوسېده. د هند مغولو د بڼونو او بوستانونو د منظرو په ترتیب او په دېوالونو د انځورونو او د هغو رنګولو په سبب د استاد بهزاد د میناتورۍ مینه وال شول. هغه یې په هند کې دود کړل او ان خپله اکبر پاچا په خپل دربار کې د انځورګرۍ کارخانه لرله چې له سلو زیاتو انځورګرانو پکې کار کاوه.

موسیقي هم له دیار لسمې پېړۍ ښخه وروسته په هندوستان کې وځلېده. له اورنګ زیب ښخه پرته د هند ټول مغولي واکمنان د موسیقۍ مینه وا ل وو. د فقیر الله په نامه د هند یو مسلمان په (۱۶۶۶م) کال کې د راګ درپن(Rag Darpan) په نامه یو کتاب تألیف او خپور کړ. له دې وروسته د موسیقۍ په برخه کې د مسلمانانو او هندوانو فرهنګي سبکونه سره ګډ شول. په دې دورې کې تر ټولو مشهور سندرغاړی تانسن (Toncean) نومېده. نوموړی د اکبر پاچا د دربار تر ټولو غوره سندرغاړی، او د هند د ټولو سندرغاړو د مخکښ په توګه پېژندل شوی و. د بابریانو په دوره کې زیاتره هغو خلکو چې په ښارونو کې یې ژوند کاوه د خوښیو شپو او ورځو(نوی کا ل او برات) او هغو جشنونو کې چې په لویو مذهبي قبرونو او زیارتونو کې جوړېدل ګډون یې کاوه او د هغو مداریانو او جادو ګرانو په زړه پورې ننداراتونونو او د ښارویو له لېدلو ښخه یې خوند اخیست. خو د نادر افشار له خوا د اتلسمې پېړۍ له نیمایي وروسته، یرغلونه د ډېرو وېجاړیو لامل وګرځېدل. د هند پلازمېنې زیاتره برخو هغه پخوانۍ ځلېدنه او دبدبه له لاسه ورکړه.

په ټولګي کې فعالیت

زده‌کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي، لومړۍ ډله دې د بابریانو د علم او فرهنګ په هکله خبرې وکړي او دویمه ډله دې د هند د مغولو په دوره کې د هنر په هکله وغږېږي او پایلې دې د هرې ډلې د استازي له خوا په پرتلیزه توګه وړاندې شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوښتنې

۱- بابر او اکبر د علومو او درې ژبې لپاره کوم ګامونه اوچت کړل؟ څرګند يې کړئ.

۲- د اکبر پاچا د ګټورو اقداماتو له ډلې څخه يو هم د غير.................... دود له منځه وړل وو.

۳- استاد کمال الدين بهزاد څوک و؟

٤- د موسيقۍ په برخه کې د راګ درپن په نامه کتاب د کوم يوه لاندينې سړي له خوا ليکل شوی و؟

الف: فقير الله ب: استاد بهزاد ج: شاه جهان

له ټولګي څخه دباندې فعاليت

زده‌کوونکي دې په هند کې د بابريانو د دورې د ارزښتناکو آثارو په هکله لږ تر لږه دوه مخه مطلب وليکي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

چین په منځنیو پېړیو کې

په دې لوست کې به په منځنیو پېړیو کې د چین د یووالي او لویوالي په څرنګوالي او انګېزو، د بزګرانو د پاڅون په لاملونو او د هغو په پایلو، او همدا رنګه په چین کې د مغولو د واکمنۍ چې ډېرو وېجاړیو او بې شمېره خلکو د وژلو لامل شول، خبرې کوو.

په منځنیو پېړیو کې د چین یووالی

له منځنیو پېړیو مخکې چین په یو لړ بېلا بېلو سیمو وېشل شوی و. د چین شمال د هغو یرغلګرو کډوالو د یرغلونو په واسطه لاندې شوی و، چې د لویدیځ او شمال له لوري یې پرې یرغلونه کړي وو. د چین سویل هم په دې وخت کې په خو سیمو وېشل شوی و. په دې توګه، په چین کې خوګونو پاچاهانو او پوځي سردارانو په خپلواکه توګه واک چلاوه چې تل به یو له بل سره په جګړو کې ښکیل وو.

زیات وپوهېږئ

چینایانو هیڅ وخت خپل هېواد چین نه باله، دوی معمولاً تر آسمان لاندې امپراتوري بلله او ځانونه به یې آسماني زامن بلل.

په (٦١٨م) کال کې د چین خاورې له سره یووالی وموند. دغه یووالی د یوه زړه ور او جګړه مار سردار چې کائوتسو (Kaiotso) نومېده را منځ ته شو، او د تانګ (Tong) په نامه یې امپراتوري جوړه کړه.

د تانګ کورنۍ امپراتورانو د خلکو په مرسته وکولای شول چې ټول سیمه ییز مشران، او پوځي سرداران تابع کړي، او پراخې سیمې تر واک لاندې راولي. د یو لړ بریالیو جګړو وروسته یې ګاونډي هېوادونه هم لاندې کړل، او چینایان هلته مېشت شول. په دې توګه د چین لوی هېواد رامنځته شو. د تانګ د امپراتورۍ په زمانه کې د چین خاوره له اوسني چین څخه هم پراخه وه. په هغه وخت کې د هند د شمال په شاهزاده ګانو، باندې د چین فرمان چلېده او دوی ته به یې خراج ورکاوه.

د تانګ امپراتورۍ شاوخوا (٢٨٨) کاله د چین په پراخه خاوره حکومت وکړ. په هغه وخت کې چین خپل ځواک، اقتصاد او فرهنګ لوړو پوړیو ته ورساوه. چینایانو د تانګ په لړۍ کې باروت اختراع کړل. د دې امپراتورۍ پلازمېنه د چانکان (Chankan) ښار و چې اوس سیان (Ceaion) نومېږي. دتانګ د امپراتورۍ په مهال چین د نړۍ یو له ډېرو ځواکمنو حکومتونو څخه ګڼل کېده، خو په نهمه زېږدیزه پېړۍ کې چین د بزګرو له یوه لوی پاڅون سره مخ شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په نهمه زیږدیزه پېړۍ کې د بزګرانو پاڅون

په بزګرانو باندې د فیوډالانو او د پراخو سیمو د خاوندانو له خوا درانه باجونه او بدې روېې د دې لامل وګرځېدلې، چې د تانګ امپراتورۍ په بېلا بېلو سیمو کې پاڅونونه رامنځته شي. یو له دې پاڅونونو څخه په (۸۷۴م) کال کې د هوانګ چائو(Hovangcho) په مشرۍ بزګري پاڅون و. چائو چې له جګړه ییزو چارو سره پوره بلد و. له بزګرو څخه یې ځو زره کسیز لښکر جوړ کړ. د دې لښکر شمېر هره ورځ زیاتېده، او د امپراتورۍ لښکر د هغه سره د مقابلې توان له لاسه ورکاوه.

چائو چې د بزګرو د لښکرو په سرکې و، غوښتل یې چې له ټولو فیوډالانو او د چین له ایالتونو سره حساب پاک کړي، تر څو د بزګرو ژوند ښه او نابرابري له منځه لاړه شي.

هوانګ چائو او ملګري یې له یو لړ بریالیو جګړو وروسته په (۸۸۱م) کا ل کې د تانګ امپراتورۍ ته ننوتل. امپراتور وتښتېده او له نوموړې سره یې ټول ترلې فیوډالان، دولتي کارکوونکي او پوځي مخور ووژل شول، او د دوی په ځای بزګران په لوړو څوکیو وګمارل شول. د پلازمینې شتمنې ټوله د بې وزلو ترمنځ ووېشل شوه.

چائو دوه نیم کاله پلازمېنه په واک کې لرله خو امپراتور، او فیوډالان له کډوالو ټبرونو سره ملګري شول او ځانونه یې(تور کارغان) وبلل. هغوی په (۸۸۳م) کـال کې د هوانګ چائو لښکرو ته ماته ورکړه. زیاتره بزګران د امپراتور اجیران شول او د بزګرو پاڅون په سخته ماتې خوړلو سره له منځه لاړه، خو د تانګ امپراتورۍ نوره هغه پخوانۍ ځواکمنتیا او ځلا نه لرله. نوموړې امپراتورۍ په (۹۶۰م) کال کې خپل ځای د سونګ(sung) په نامه یوې بلې کورنۍ ته پرېښود.

په چین کې د مغولو واکمني

په مغولستان کې د مغولو په پوځي ځواکمنتیا سره، چنګیز خان د دوی د مشر په توګه راښکاره شو. په لومړي سرکې یې د ګاونډیو هېوادونو لاندې کولوته پاملرنه وکړه چې په دې ډله کې چین هم و. په هغه وخت کې د سونګ د امپراتورۍ لړۍ په چین کې واکمنه وه. سره له دې چې د چنګیز خان په ژوند کې ټول چین فتح نه شو. خو د نوموړي زامن په (۱۲۳۴م) کـال کې وتوانېدل چې چین لاندې کړي.

مغولو په چین کې ډېرې وېجاړۍ رامنځته کړې. د بزګرانو کښتونه د مغولي څارویو په څرځایونو بدل شول، ګڼ شمېر خلک له منځه لاړل. نوموړو په (۱۲۷۱م) کال کې د پېکېنګ(بې جینګ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښار د خپلې امپراتورۍ د پلازمېنې په توګه وټاکه، او تر خوارلسمې زېږدیزې پېړۍ پورې یې د چین په پراخه خاوره واکمني وکړه.

مغولو د چین زیار ایستونکي د ځان لپاره غلامان کړل.

چینایان له دولتي څوکیو او ادارو څخه وایستل شول.

دا کار د عامه وګړو د کرکې لامل وګرځېده، په ځانګړې توګه د چین زیار اېستونکي د مغولو پر ضد راپورته شو او په (۱۳۴۸م) کال کې یې د چویو آنګ چان (Chew ang Chon) په نامه دیوه بزګر په مشرۍ د چین په سویل کې د مغولو په وړاندې پاځون پیل کړ. په دې پسې د بزګرو او عامه وګړو له خوا په ټول چین کې پاځون پیل شو. د مغولو د اداري او پوځي مامورینو ډله ییزې وژنې ورسره ملګرې وې او ښارونه یو پر بل پسې د پاځون کوونکو لاسته ورغلل. چان په (۱۳۶۸ م) کال کې د نانکېنګ ښار له نیولو وروسته د مېنګ (Ming) په نامه نوې امپراتورۍ په هغه ښار کې رامنځته کړه. نوموړي د چین د خلکو په مرسته د مغولو پلازمینه (پیکنګ) ونیوه او مغول یې تر مغولستان پورې په شاه وتمبول. په دې توګه په چین کې له سلو کلونو څخه زیاتې واکمنۍ وروسته مغولي امپراتوري ړنګه شوه او په بدل کې یې د مېنګ لویه امپراتورۍ واکمنه شوه، او د دې لړۍ واکمني څه د پاسه (۳۰۰) کاله اوږده شوه. په دې دورې کې د چین خلکو نسبت نورو دورو ته په هوساینې او آرامۍ کې ژوند کاوه.

چې زیات پوهېږئ

مارکوپولو

مارکوپولو د نیکوپولو زوی په منځنیو پېړیو کې د اروپا تر ټولو مشهور ګرځندوی ګڼل کېږي. نوموړي د خپل پلار او تره سره د کوچنۍ آسیا، ایران او افغانستان (د وربښمو له پخوانۍ لارې) نه چین ته سفر وکړ، مارکوپولو وتوانېده چې په چین کې د واکمنو مغولو دربار ته لاره پیدا کړي. ده شل کاله په چین کې تېر کړل. په دې موده کې د چنګېز خان د زوی (قبلالي خان) له خوا د چین حکومت په لوړو څوکیو وګمارل شو، لکه د ګمرک اداره، سفارت او داسې نور. په پایله کې نوموړي د چین په ګډون د آسیایي هېوادونو له وضعې سره پوره بلدتیا تر لاسه کړه. کله چې چې په (۱۲۹۵م) کال کې خپل پلرني ټاټوبي (ونیز) ته وګرځېد. د خپلو خاطراتو په کتاب کې یې د ډېرو آسیایي هېوادونو او سیمو د فرهنګ ،تمدن او اقتصادي وضعې په هکله معلومات او خبرتیاوې اروپایانو ته ورسولې چې په نویو پېړیو کې هند او چین ته د ډېرو اروپایانو د کډوالۍ لامل وګرځېده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ټولګي کې فعالیت

زده‌کوونکي دې په دروو ډلو وویشل شي. لومړۍ ډله دې د چین د یووالي او تانګ امپراتورۍ د رامنځته کېدو په هکله، دویمه ډله دې د بزګرانو پاڅون او د هغوی د پایلو په هکله او دریمه ډله دې په چین کې د مغولو د واکمنۍ په هکله خبرې اترې وکړي. پایلې دې د هرې ډلې د استازو له خوا وړاندې شي.

پوښتنې

١- د چین وضعه مخکې د منځنیو پېړیو له پیل څخه څه ډول وه؟ معلومات ورکړئ.

٢- د چین یووالی څه وخت رامنځته شو او د تانګ د امپراتورۍ په اړه څومره پوهېږئ؟

٤- مغول څه ډول په چین واکمن شول؟ په دې اړه معلومات ورکړئ.

٥- په چین کې د مغولو حکومت څوکاله اوږد شو؟

الف: ٥٠ کاله　　　ب: له سلو څخه زیات کلونه　　　ج: درې پېړۍ.

له ټولګي څخه د باندې فعالیت

زده‌کوونکي دې په راتلونکي درسي ساعت کې د مغولو او په چین کې د هغوی د بري په هکله یو مطلب ولیکي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

چین په نویو پېړیو کې

په دې لوست کې به په نویو پېړیو کې د چین د سیاسي او ټولنیزې وضعي له څرنګوالي سره آشنا شئ.

د نویو پېړیو پیل په اصل کې له لیرې ختیځ (هندو چین) سره د اروپایانو د سوداګریزو اړیکو له پیل سره سمون خوري. پرتګالیان چې ماهوګان وو. وروسته له ډیرو هڅو وتوانېدل چې د لومړي ځل لپاره د افریقا وچې له غاړو څخه را تاو شي او په لومړي سرکې د هند په سویل لویدیځو غاړو کې پلي شول. نوموړي بیا وروسته په (۱۵۱۳م) کـال کې د سوداګرۍ د پراختیا لپاره د چین سویلي سیمو ته راغلل، په هغه وخت کې چې د مېنګ لړۍ په چین کې واکمنه وه، د کانتون (conton) بندر یې د پرتګالیانو د سوداګرۍ لپاره خلاص کړ. چین ته د پرتګالیانو راتګ د دې لامل و ګرځید؛ تر څو لومړی هالنډیان او وروسته انګریزان او فرانسویان هم له چین سره د سوداګرۍ په لټه کې شي. د اروپایانو زیاتره فعالیتونه په سویلي بندرونو کې په ځانګړې توګه د کانتون په بندر کې تر سره کېدل. او له هغه ځای څخه یې چای، وربښم او چینی لوښي راوړل، له دې وروسته چین ته د اروپایانو تګ او راتګ له شمېر عیسوي مبلغینو سره زیات شو. په دې سفرونو کې، عیسوي مبلغین به له قیمتي ډالیو سره له اروپایانو سره تلل. د چین دولت هم دغو مسیحي مبلغینو ته د مسحیت د تبلیغ اجازه ورکړه.

په چین کې د مینګ د کورنۍ حکومت(۳۰۰) کاله دوام وکړ خو په (۱۶۴۴م) کا ل کې د همدې هېواد له شمال ختیځ لوري څخه د منچوریا د صحرایي ټبرونو له یرغلونو سره مخ شو. له یو لړ جګړو وروسته د مینګ امپراتوري ړنګه او دهغې پر ځای د منچو (Manchu) په نامه نوې امپراتوري رامنځته شوه چې پلازمېنه یې د پکېنګ (Peking) ښار و. په اصل کې دوی څیرك او جګړه مار خلك وو. د منچو اشرافو په کلو کې د سختو جګړو په واسطه د بزګرانو زیاتې ځمکې لاسته راوړلې، او هغه یې په خپل خصوصي شتمنیو بدلولې، له بزګرو سره به یې د بې رحمۍ او زورزیاتي چلند کاوه. زیاترو چیني فیوډالانو به له دولت څخه ملاتړ کاوه، او دمنچویانو د فرمان سره سم یې په دولتي ادارو کې فعالیت کاوه. نوموړي د جګړو اسیران په خپلو شخصي غلامانو بدل کړل.

د منچو کورنۍ و توانېدله چې ټول چین تر خپلې واکمنۍ لاندې راولي، او شاو خوا دوې نیمې پېړۍ یې پر چین واکمني وکړه. نوموړو د مینګانو په څېر له اروپایانو سره خپلو سوداګریزو اړیکو ته دوام ورکړ. له چین سره سوداګري د اورپایانو په ګټه ختمه شوه، او تر دریو پېړیو یې دوام وکړ. اروپایي سوداګرو ارزښتناك غنیمتونه لاسته راوړل او د خلکو په وړاندې یې له هېڅ ډول فساد څخه ډډه ونه کړه. نوموړو به چېني سوداګر تېرایستل، د چین خلکو ته یې سپکاوی کاوه، او چیني مامورنیو ته به

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې رشوت ورکاوه. تر څو اروپايان د دوی د جنايت په وړاندې پلټنه ونکړي.

په دې توګه د اروپايانو سوداګري، د چين د خلکو د مالونو د چور او لوټولو لامل وګرځېده. دغه وضعه د پرديو په تېره د انګرېزانو په وړاندې د چين د خلکو د کرکې او نفرت لامل وګرځېده؛ ځکه انګرېزانو د نورو اروپايي هېوادونو په پرتله له چين څخه ډېره ګټه ترلاسه کړې وه. په پای کې د چين دولت له اروپايي هېوادونو سره خپله سوداګري لنډه کړه او په (۱۷۵۷م) کال کې د کانتون بندر په ګډون د چين ټولو ښارونو ته د اروپايانو تګ راتګ منع شو او د نوموړو سوداګري او مذهبي فعاليتونه چينايانو تر څارنې لاندې ونيول. په دې توګه د چين دولت خپلې دروازې د بهرنيانو پرمخ وتړلې او څوکاله يې د اروپايانو د تګ او راتګ مخه ونيوله. سره له دې هم اروپايان وتوانېدل چې د درو پېړيو لپاره خپلې سوداګريزې اړيکې له چين سره ټينګې کړي. په دې موده کې انګرېزان له چين څخه د ګټې اخيستنې په برخه کې تر ټولو زيات برياليي وو، او په پايله کې يې چين د ترياکو لګښت ته اړ کړ چې د انګرېزانو له خوا به د قاچاق په توګه لېږدول کېدل.

په ټولګي کې فعاليت

زده‌کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې په دې هکله خبرې وکړي چې اروپايان له کومې لارې څخه چين ته راغلل، او څه ډول يې د چين له حکومت سره خپلې سوداګريزې اړيکې ټينګې کړې؟ او دويمه ډله دې په چين کې د منچو کورنۍ په برياليتوب او له اروپايانو سره د دوی د اړيکو په هکله خبرې وکړي. پايلې دې د ډلو استازي ټولګي ته وړاندې کړي.

پوښتنې

۱- د مينګ د کورنۍ حکومت د چا په واسطه ړنګ شو؟

الف: د منچو صحرايي ټبرونو　　ب: اروپايانو　　ج: هيڅ يو

۲- په کلو کې له بزګرانو سره د منچو اشرافو چلند څه ډول وه؟

۳- د چين حکومت ولې کانتون بندرته د اروپايانو تګ او راتګ بند کړ؟

د لاندې جملې تش ځايونه په مناسبو کلمو سره ډک کړي

٤-له چين سره سوداګري د .... په ګټه ختمه او شاوخوا............... دوام وکړ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د چین اقتصادي، فرهنګي او هنري وضع

الف: اقتصادي وضع

په منځنیو پېړیو کې د چین هېواد له اقتصادي پلوه ستر بریالیتوبونه تر لاسه کړل. نوي نهرونه، بې شمیره بندونه او د کښت فن پر مخ تللو و سایلو په واسطه تر سره شو. د کانونو لکه د اوسپنو، مسو، سرو او سپینو زرو رایستل پراختیا وموندله. نوي ښارونه د ښکلو ماڼیو او معبدونو په لرلو سره جوړ شول او سوداګري ډېره زیاته وغوړېده. د چانګان(changan) ښار چې د تانګ امپراتورۍ پلازمېنه وه له یو میلیون څخه یې زیات اوسېدونکي لرل. دغه ښار په هغه وخت کې د لویو سوداګریزو مرکزونو څخه ګڼل کېده.

چینایانو له ګاونډیو او د منځنۍ آسیا له هېوادونو سره پراخه سوداګري پیل کړه. او چینایان ډېر ژر پدې وتوانیدل چې د چاي تولید ډیر او هغه ډېرو هېوادونو لکه هندوستان ته ولېږدوي. همدارنګه عربو هم چې د سوداګرۍ کسب درلود د کانتون په بندر کې یې د سوداګرۍ ځانګې پرانیستلې، او له چینایانو سره یې په پراخه سوداګرۍ لاس پورې کړ. له نورو هېوادونو سره د چینایانو اړیکې، د چینایانو په فرهنګ باندې ډېره زیاته اغېزه وکړه.

ب : فرهنګي وضع

په منځنیو پېړیو کې چینایان ډېر فرهنګي خلک ګڼل کېدل. د چین ادبیات د سلګونو کلونو په اندازه له اروپا څخه مخکې وو. په چین کې کاغذ د نړۍ له نورو هېوادونو څخه د مخه کشف شو. او د چاپ صنعت ډېره موده مخکې منځته راغلې و. په اتمه هجري پېړۍ کې د تانګ امپراتورۍ په فرمان د (پلازمېنې پیغام) په نامه تر ټولو لرغونې ورځپاڼه خپرېدله. چې په هغه کې به د امپراتور فرمان او د هېواد مهم سیاسي خبرونه خپرېدل. د غې ورځپاڼې له زرو کلونو څخه زیات دوام وکړ.

چینایانو له پخوا څخه باروت او قطب نما اختراع کړي وو. نوموړو له ستورو پېژندنې او کلیزې سره پوره بلدتیا لرله، د لمر کسوف په هکله به یې وړاندوینې کولای شوې. د تانګ او سونګ د امپراتوریو په زمانو کې علومو او فنونو لکه ریاضیاتو، جغرافیې او د کښت چارو ته ځانګړې پاملرنه وشوه. تاریخ لیکونکو او فیلسوفانو ته په چین کې په ډېره درنه سترګه کتل کېدل. د دې دورې تر ټولو مشهور شاعران لی پو او توفو (Lepo-Tofou) وو. په ښارونو کې لوی کتابتونونه او ښکلې پوهنتونونه جوړ شول چې په هغې کې په ځانګړې توګه تاریخ، فلسفه او ادبیات تدریس کېدل.

ج: هنري وضع

د ټانګ د امپراتورۍ پر مهال په چین کې تیاتر او موسیقي په نوي ډول سره دود شول. حتی امپراتور

(c) ketabton.com: The Digital Library

هم په خپل دربار کې د هنر زده کولو ښوونځی جوړ کړ. تیاتر له پخوا څخه د چین د خلکو د علاقې وړ ساعت تېرى ګڼل کېده، چې تر اوسه هم په چین کې دود دی.

د سونګ د امپراتورۍ په دورې کې انځورګري هم د پام وړ وګرځېده. چینایانو به خپل انځورونه زیاتره په وربښمینو ټوټو او د معبدونو او ماڼیو په دېوالونو انځورول. حجاري او مجسمه جوړول هم له پخوا څخه په چین کې پراختیا موندلې وه. د خدایانو، امپراتورانو او د ژوو هیکلونه او زیاتره لوښي ودانۍ او مجسمې به یې جوړولې. معمارۍ د امپراتورانو او فیوډالانو د ځانګړې پاملرنې له کبله وغوړېده.

چیني معمارانو به د استوګنې کورونه ، پلونه او ښکلي ماڼۍ ګانې له مرمرینو ډبرو څخه جوړولې، او وروسته به یې د لوښو په چیني موادو، سروزرو کیندلو سره په هنري توګه ښکلا ورکوله. هغه اروپایان چې په چین کې اوسېدل د نوموړو ودانیو لویوالي او ښکلا هک پک کړي وو.

هنر د شتمنو خلکو ورځني ژوند ته ژوره لاره پیداکړې وه، او نژدې د دوی ټولې ګټې هنري شیان او هنري پیداوار ګڼل کېدل، او همدا رنګه چیني لوښي جوړول هم د چین د خلکو له ویاړو نو څخه ګڼل کېږي.

په ټولګي کې فعالیت

زده‌کوونکي دې په درو ډلو وویشل شي. لومړۍ ډله دې د چین د اقتصادي وضعې په هکله، دویمه ډله دې د چین فرهنګي وضعې ا و دریمه ډله دې د چین د هنري وضعې په هکله بحث وکړي، پایله دې د ډلو د استازو له خوا په پرتلیزه توګه نورو ته وړاندې شي.

پوښتنې

۱- ستاسو په اند، د چین سوداګریزې اړیکې له ګاونډیو او منځنۍ آسیا هېوادونو سره څه ډول وې؟

۲- د (پلازمېنې پیغام) ورځپاڼې او د چین مشهورو شاعرانو په هکله معلومات ورکړئ.

۳- د موسیقۍ او تیاتر په هکله چې څومره پوهېږئ خپل معلومات نورو ته وړاندې کړئ.

د لاندې جملې تش ځایونه په مناسبو کلمو سره ډکې کړئ.

٤ -معماري د............ او فیوډالانو د ځانګړې پاملرنې پواسطه .... پراختیا ومونده.

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زده‌کوونکي دې د لوست مهم ټکي په خپلوکتابچوکې ولیکي او په راتلونکي درسي ساعت کې دې ښوونکي ته د کتنې لپاره وړاندې کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپږم څپرکی

اروپا او امریکا په منځنیو او نویو پیړیو کې

په دې څپرکي کې هڅه کېږي چې په ډېره لنډه توګه په منځنیو اونویو پیړیو کې د اروپا او امریکا وضعیت تر څېړنې لاندې ونیول شي.

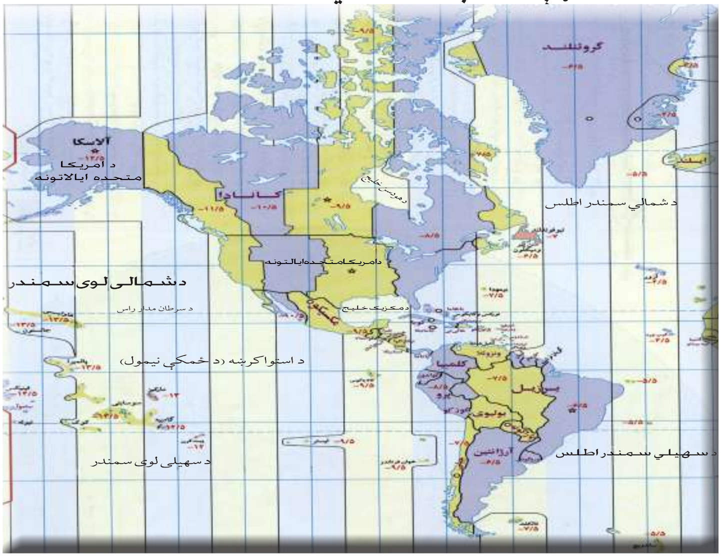

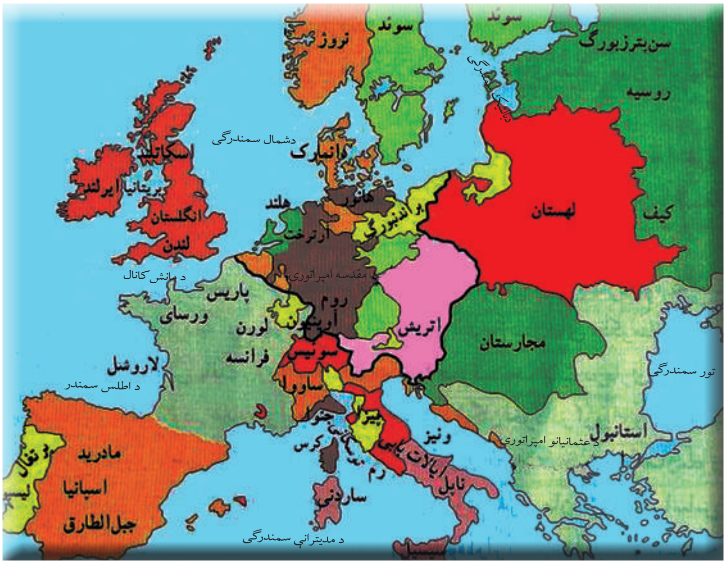

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ځپرکي موخې

هيله ده چې زده‌کوونکي ددې ځپرکي په پای کې لاندې پايلې ترلاسه کړي:

- په منځنيو اونويو پيړيو کې د اروپا او امريکا له سياسي او اقتصادي وضعې سره آشناشي.
- په صليبي جګړو وپوهيږي او د هغو په پايلو او لاملونو يې وپوهيږي.
- د رنسانس په مفهوم وپوهيږي.
- په منځنيو پيړيو کې د امريکا له بومي فرهنګ سره بلد شي.
- د امريکا د کشف په هکله معلومات ترلاسه کړي.
- د امريکا د ودې او پرمختګ په لاملونو وپوهيږي.
- د صليبي جګړو لاملونه او پايلې وکولای شي وپيژني.
- په دې پېر کې د اروپا د علم، هنر او فرهنګ د پرمختګ لاملونه په ګوته کړای شي.
- د متحده اياالاتو د ودې او پرمختګ لاملونه وپيژني او لړليک يې کړي.
- د نقشو او اطلسونو څخه کار واخيستلای شي.
- د ودې او پرمختګ مينه وال شي او ځان د نړۍ يوه برخه وګڼي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اروپا په منځنیو پیړیو کې

په دې لوست کې به په منځنیو پیړیو کې د اروپا د سیاسي او ټولنیزې وضعې له څرنګوالي سره په لنډه توګه بلدشئ.

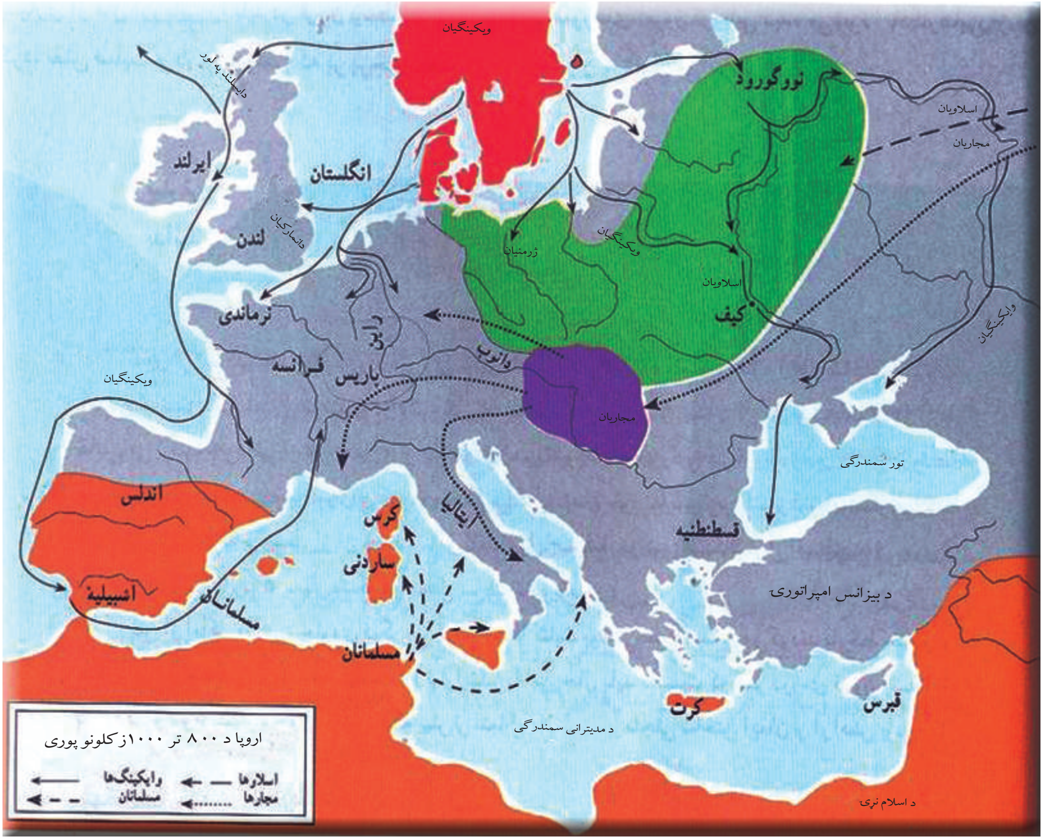

آیا د منځنیو پیړیو له اصطلاح سره کله مخ شوي یاست؟ یا مو اورېدلي چې دا کار یا هغه طرز فکر د منځنیو پیړیو د وخت دی؟ دا وینا هغه وخت کارول کېږي چې یو کار په زړه طریقه تر سره شي یا یو اندډود د ننني پوهې پر بنسټ ولاړ نه وي.

یو وخت په اروپا کې ښاري ژوند دود نه و. د علم او پوهې زده کړې ته خلکو ښه راغلاست نه وایه. دغه شرایط د اروپا د تاریخ له یوې دورې سره تړاو لري.

مؤرخینو د لوېدیځ روم له پرځېدو (٤٧٦ م) څخه د ختیځ روم تر را پرځېدو (١٤٥٣م) پورې واټن، منځنۍ پېړۍ ونومولې. مذهب او کلیسا واکمني او د فیوډالېزم نظم د اروپا د تاریخ د دې دورې له ځانګړتیاوو څخه ګڼل کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له لرغونو پیړیو څخه وروسته د منځنیو پیړیو دوره را منځته شوه چې د اروپا د تاریخ زر کاله (۵۰۰-۱۵۰۰)رانغاړي.له منځنیو پیړیو څخه وروسته نوې پېړۍ رامنځته شوې.
په دې لوست کې به د اروپا د تاریخ د منځنیو پېړیو چې په لومړۍ نیمایي (۵۰۰-۱۰۰۰م)په حدود کې پیل شوې خبرې وکړو.

په منځنیو پېړیو کې د اروپا مهمو ټولنیزو حالتونو ته لنډه کتنه

د یرغلگرو قومونو په واسطه په (٤٧٦م) کال کې د لوېدیځ روم له نسکورېدو او د روم ښار له نیولو وروسته د منځنیو پېړیو پېر پیل شوه. د ژرمن، مجار، فرانک او په همدې توگه د ځینو نورو قومونو، څو پېړیو یرغلونو په ترڅ کې چې تقریباً ټوله اروپا یې ونیوله او وروسته تر دې چې د ډېرو خلکو ژوند یې خراب کړ نو کلو او کلاگانو ته یې مخه کړه. د دې یرغلونو په پایله کې ډېرې تمدني لاسته راوړنې لکه ښاري ژوند، سوداگري او د پوهې او زده کړې مرکزونه له خاورو سره برابر شول. ترهغې چې وروسته له ډېرو پېړیو یعنې د منځنیو پېړیو په پای کې یوځل بیا په اروپا کې ښاري ژوند، سوداگري او د زده کړې مرکزونه وځلېدل چې په راتلونکو لوستونو کې به یې ولولو.
په منځنیو پېړیو کې په اروپا کې فیوډالي نظام واکمن و، هر فیوډال یعنې ارباب د ډېرو املاکو لرونکی و. چې ځینې وخت به یې یو لوی ولایت په واک کې و. په دې لویو املاکو کې به کرنیزې ځمکې، د ښکارځایونه، ځنگلونه، چینې، واړه سیندونه او کلي شامل وو. چې په دې توگه دخپلو اړتیا وو د پوره کولو لپاره په ځان بسیا وو. هغو خلکو به چې د فیوډال د سیمې په حدودو کې ژوند کاوه، رعیت به بلل کېدل. په همدې دلیل به فیوډالي نظام ته ارباب رعیتي نظام هم ویل کېده.
رعیت به په پوره ډول د ارباب تابع و او ارباب به د خپلې واکمنۍ اداري او قضایي چارې هم په غاړه لرلې. په منځنیو پېړیو کې د اروپایانو مهمه دنده کرنه گڼل کېده ارباب به د حاصلاتو زیاته برخه ترلاسه کوله، او لږه برخه به یې رعیت ته ورکوله، او رعیت به اړ و چې د کال په اوږدو کې په دې لږو حاصلاتو گوزاره وکړي.
د منځنیو پېړیو اشراف یا فیوډالان په اصل کې د هغو جگړو ییزو ډلو مشران وو، چې له جگړو وروسته د اروپا په بېلابېلو سیمو کې به له مېشت کېدو سره د ځمکو خاوندان کېدل. خپل جگړه ماران او د هرې سیمې بومي اوسیدونکي یې د خپل رعیت په ډله کې راوستل. د فیوډالانو ترټولو مهمه دنده دا وه چې د خپلو شتمنیو نظم او امنیت ټینگ، او په جگړې کې برخه واخلي. د همدې موخې لپاره هر فیوډال ډېره لویه او کلکه کلا درلوده. چې د جگړې په وخت کې به یې د ځان او

(c) ketabton.com: The Digital Library

رعیت ساتنه پکې کوله. هر فیوډال به جګړه ماران هم لرل، چې د اړتیا په وخت کې به د دښمن سره پرې جنګېده. ارباب به له خپل رعیت څخه دفاع خپله دنده ګڼله، چې په بدل کې به رعیت هم له نوموړي څخه په پوره ډول متابعت کولو.

فیوډال یا ارباب چې په خپله سیمه کې به خپلواک و خو بیا هم د لوی فیـوډال متابعت به یې کاوه او پاچا به د فیوډالانو له خوا ټاکل کېده. فیوډالانو به پاچا ته د وفادارۍ ښودلو لپاره لوړه کوله. څه وخت به چې له بهرنیو دښمنو سره جګړه ونښته، فیوډالان به له خپلو سر تېرو سره د پاچا مرستې ته ورتلل.

په منځنیو پېړیو کې د اروپا د فیوډالانو خپلمنځۍ جګړې له بهرنیانو سره د جګړو په پرتله زیاتې وې. له همدې کبله پاچاهان په زیاتره د زیات واک خاوندان نه وو. او یوازې د منځنیو پېړیو په وروستیو کې ورو ورو د پاچاهانو واک زیات شو او فیوډالان یې د ځان فرمان منونکي وګرځول.

د منځنیو پېړیو په پېر کې د ټولنې ترټولو مشهوره ډله شوالیان (سپاره نجیب زاده ګان) بلل کېدل چې په ټول ژوند کې به په جګړو، د جګړو د فنونو په زده کړو، د وسلې په کارولو، د ځوانمردۍ او وفادارۍ په رعایت بوخت وو او زده کړې اوشتمنۍ سره یې مینه نه درلوده.

د شوالیانو تر لاس لاندې رعیت اوسېده. چې په کروندو کې به یې کار کاوه، او په غرونو کې به اوسېدل. او حاصل به یې چې لاسته راوړه، ده ته به هم برخه رسېده او د کروندې پرېښودلو حق یې نه درلود. دې ډلې ته به سرف یعنې په ځمکو پورې تړلې خلك ویل کېدل. همدغه شرایط به له پلار نه زوی ته په میراث پاتې کېدل. خو ځینې داسې بې مشره رعیت هم وو چې دکار د موندلو په موخه به له یو ځای نه بل ځای ته لېږدېدل او د کار په بدل کې به دوی ته دحاصلاتو یوه برخه ورکول کېده.

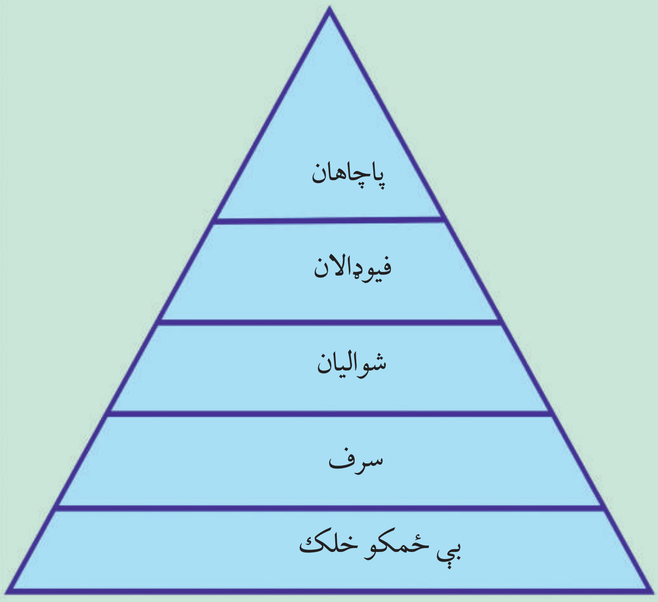

د فیوډالي ټولنې د مرتبو لړۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د منځنیو پېړیو په دوران کې هر څوک به چې د وړوکتوب له دورې را تېر شو نو که په اشرافو یا فیوډالانو پورې به یې تړاو درلود، نو جنګیالی به شو او که د رعیت په مشر پورې به تړلی و په کروندو کې به په کار بوختېده. ښوونځی او زده کړه موجوده وه. یوازې هغو کسانو به چې غوښتل کشیشان شي د ځوانی له پیل څخه به کلیسا ته تلل، او په هغه ځای کې به یې دیني علوم لوستل.

کلیسا

د کلیسا د مرتبو لړۍ

د فیوډالي واکمنۍ لاندې سیمو کې څو کلیساوې موجودې وې. چې د کشیشانو په واسطې به اداره کېدلې. کشیشانو به د خپل ژوند یوه برخه له ټولنې څخه جلا په یوه ځای کې د درس په لوستلو تېروله. چې دا ځای به یې (دېر) او نوموړی کس به یې راهب باله. د دوی په درسونو کې به لاتیني ژبه، فلسفه، منطق، ریاضیات او نجوم شامل وو خو ساینسي علومو ته یې پاملرنه نه کوله.

ډېري کشیشان به د درسونو له ختمولو وروسته کلیسا ته تلل او ځینې دندې به یې هلته ترسره کولې، لکه: د تعمید غسل (مسیحیانو به د مراسمو په وخت کې خپلو ماشومانو ته غسل ورکولو) د دعا او عادت مراسم، او د واده مراسم. کشیشانو به له لوړ پوړی کشیش چې اسقف به بلل کېده، اطاعت کاوه، اسقفانو به بیا تر ټولو لوړ پوړي اسقف چې سراسقف به بلل کېده، اطاعت کاوه. سراسقف به د ټول هېواد کلیساګانې څارلې. سراسقف به د مسیحیانو د لوړپوړي مقام (پاپ) له خوا په دنده ګمارل کېده.

پاپ چې د ټولو مسیحیانو مخکښ و، د اروپا ټولې کلیساوې یې تر لاس لاندې وې نو په همدې دلیل د دوی مقام له اروپایي پاچاهانو څخه لوړ وو. پاپ د روم په ښار یعنې د لرغوني روم د امپراتورۍ په پلازمېنه کې استوګنه درلوده د لوېدیځ روم له منځه تلو څخه وروسته په ایټالیا کې حکومت نه و موجود. نوله همدې کبله د روم ښار او شنډې یې د پاپ تر ولکې لاندې سیمې ګڼل کېدې.

د منځنیو پېړیو په لومړۍ نیمایي کې د اروپا مهم سیاسي حالات

د روم د امپراتورۍ د له منځه تلو څخه وروسته او د منځنیو پېړیو په پیل کې اروپا له ډېرو ستونزو سره لاس او ګرېوان وه، د اروپا په سویل ختیځ یعنې د بالکان په شبه جزیرې کې د ختیځ روم (بیزانس) خلکو پیاوړي حکومت جوړ کړی و او د خپلې واکمنۍ د پراختیا او د لرغوني روم د بیا رامنځته

(c) ketabton.com: The Digital Library

کېدو په سوچ کې وو. خو د بیزانس جگړو له ساسانیانو او وروسته بیا له مسلمانانو سره د دوی واکمني کمزورې کړه.

د بیزانس په لاندې کولو برسېره د اروپا په پاتې خاورې هم د هغو یرغلگرو قومونو له خوا حملې کیدلې چې لرغوني روم یې له منځه وړی و دغو یرغلونو تر هغه وخته دوام درلوده چې ترڅو یې اوسېدونکي مسیحي شول. یو له هغو قومونو څخه چې مسیحي شوي وو. فرانک نومیده دوی د اروپا په لوېدیځ کې یې لویه واکمني رامنځته کړه چې د فرانک په پاچاهۍ مشهوره شوه. په نهمه زیږدیزې پېړۍ کې د شارلمان په نامه د فرانک یوه پاچا د یوې پیاوړې واکمنۍ بنسټ کېښود. نوموړی وتوانېده چې له پاپ سره یوځای په اروپا کې د مسحیت لمنه وغوړوي، او همدارنگه له هغو مسلمانانو سره یې هم جگړه وکړه چې د اسپانیې له لارې اروپا ته ننوتي وو. شارلمان یو پیاوړی پاچا و چې هم فرانسویانو او هم المانیانو نوموړی د خپل پاچا په توگه منلی و.

له شارلمان څخه وروسته د هغه د واکمنۍ سیمه تجزیه شوه. په پایله کې یو ځل بیا بېلابېلو قومونو د شمال او ختیځ له لورو په اروپا باندې یرغلونه پیل کړل. چې په یوې برخې کې اوسنی فرانسه او په بلې برخې کې د روم مقدسه امپراتوري رامنځ ته شوه چې ځان یې د لرغوني روم امپراتوري وارث گانه.

د شارلماني له واکمنۍ څخه وروسته دولتونه کمزوري وو، چې په پایله کې یو ځل بیا د بېلا بېلو قومونو یرغل د شمال او ختیځ له لوري په اروپا پیل شول د اروپا په ختیځ کې روسان او مجاریان میشت شول، د انگل او ساکسون قومونو د انگلستان د حکومت او ملت بنسټ کېښود. په همدې توگه فینانو د فنلاند د خاورې او دانیانو د دنمارک هېواد رامنځه کړي دي دغو بدلونونو او پېښو څه د پاسه زر کاله وخت ونیوه . له دې وروسته د څو پیړیو په ترڅ کې د بدلونونو په پایله کې د اروپا اوسني هېوادونه رامنځ ته شول. په هغه وخت کې یرغلونه او د سیمو لاندې کول، او وروسته د فیوډالي حکومتونو او مسیحیت قبولول د دې ملتونو د رامنځ کیدو اصلي بنسټ گڼل کیده.

وروسته له دې اداب او دودونه، ژبه او لیک او همدرانگه تاریخ هم پدې ور زیات شول. که چیرې په منځنیو پېړیو کې د ډېرو اروپایي هېوادونو د رامنځته کېدو تاریخي رېښې وڅېړو. د صلیب نښه چې د زیاتره اروپایي هېوادونو پر بیرغ لگول شوې، د هماغه وخت نښه ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ټولګي کې فعالیت

زده‌کوونکي دې په څلورو ډلو ووېشل شي او وروسته له مشورې دې، له هرې ډلې څخه يو غړی د مطلب لنډيز نورو ته وړاندې کړي.

١- فيوډاليزم يعنې څه؟

٢- د کليسا د مراتبو لړۍ؟

٣- د فيوډاليزم د مراتبو لړۍ؟

٤- منځنۍ پېړۍ يعنې څه؟

پوښتنې

١- په اروپا کې فيوډالانو کوم واکونه لرل؟ لنډيې تشريح کړئ.

٢- شواليه او سرف يو تر بله څه توپير لري؟ لنډيې تشريح کړئ.

٣- د اروپا پوهه او زده کړه له مسلمانې ټولنې سره په لنډه توګه پرتله کړئ.

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

د هغو قومونو دمنشا په هکله يو لنډ مطلب وليکئ چې په منځنيو پېړيو کې اروپا ته راغلل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

صلیبي جګړې

صلیب د مسحیت ترټولو لویه نښه ده. د مسیحیانو په اند دغه نښه د صلیب په واسطه د حضرت عیسی علیه السلام د شهادت یادونه ده. مسیحیان له صلیب څخه د بیرغونو او کلیساګانو د ښکلي کولو لپاره ګټه اخلي. د بېلګې په توګه د منځنیو پېړیو مسیحي لښکر چې د بیت المقدس لپاره یې له اروپا څخه په شام او فلسطین یرغل وکړ، په خپلو جامویې د صلیب انځور ایستلي وو. په همدې دلیل دوی ته صلیبان ویل کیږي او د مسلمانانو او اروپایي مسیحیانو ترمنځ(۲۰۰) کلنې جګړو ته صلیبي جګړې وویل شوې. که څه هم د دې جګړو انګیزه مذهبي وه خو په هیڅ ډول د اروپا د سیاسي، اقتصادي او ټولنیزو شرایطو په شتون سترګې نه شو پټولی. صلیبي جګړې چې د منځنیو پېړیو په دویمه نیمایي(له ۱۰۹۹ نه تر ۱۲۹۱م) کې رامنځته شوې، ډېرې سترې تاریخي پېښې بلل کیږي چې په لنډه توګه به خبرې پرې وکړو.

د صلیبي جګړې یوه صحنه

د صلیبي جګړو پیل

له لومړۍ هجري پیړۍ څخه چې د اوومې میلادي پېړۍ سره سمون خوري، اسلامي نړۍ او مسحیت د یوه بل په وړاندې سنګر ونیوه. په لومړۍ هجري پېړۍ کې مسلمانانو له مسحیانو څخه د شام څنډې، فلسطین، د افریقا شمال او هسپانیه ونیولې، او وروسته هم د دوی او مسیحیانو ترمنځ د

(c) ketabton.com: The Digital Library

منځنی آسیا(ترکیې، مدیترانې ایټالیا او هسپانیې په سیندونو، او وچوکې جګړو دوام درلود. د منځنیو پېړیو په لومړیو کې د اسلامي نړۍ او مسیحیانو ترمنځ د شخړو او تاوتریخوالي نور لاملونه هم منځ ته راغلل چې لنډه یادونه ترې کوو.

۱. حضرت عیسی علیه‌السلام ته انتظار

: یوه ډله مسیحیان په دې باور وو چې وروسته له زرکلو نو به یو ځل بیا حضرت علیه‌السلام په بیت المقدس کې راښکاره کیږي له همدې امله، مسیحي زائران په ځانګړې توګه راهبان به هغه ښار ته راتلل، او ورځ په ورځ یې شمېر په بیت المقدس کې زیاتېده. البته، هغه څه پېښ نه شول چې مسیحیانو یې انتظارایست. خودې سفرونو یوه ښه پایله لرله چې اروپایان یې د مسلمانانو د ژوند له اقتصادي او ټولنیزو شرایطو څخه خبرکړل.

۲. د وګړو ګڼوالی او په اروپا کې د ټولنیزو ستونزو را برسېره کیدل

په اروپا باندې د څوپېړیو یرغلونو او د کډوالو قومونو ورتګ، د دې وچې اوسیدونکي ډېر ګڼ کړل. دې کډوالیو د کرنیزو ځمکو د کموالي ستونزه هم په ځنګ کې لرله.

د ځمکو کموالی د بیوزلۍ سبب ګرځیده او ورو ورو ځمکوال رعیتونه کم او بې ځمکې رعیتونه زیاتیدل. دغه ستونزه، یوازې په رعیت پورې اړه نه لرله، بلکې شوالیه هم ورځ په ورځ تر بلې زیاتېدل؛ ځکه د اروپا په فیوډالي نظام کې دود داسې و چې د فیوډال شتمني به مشر زوی ترلاسه کوله. له دې امله د فیوډال نور زامن اړ ووچې له شوالیه سره یو ځای شي. د شوالیه د شمېر زیاتوالي او د دوی شر غوښتنو په اروپا کې د نا امنیو لمنه پراخه کوله.

د همدې لاملونو له مخې فیوډالان او پاچاهان د نویو ځمکو په لټه کې وو. له دې امله چې د اروپا وچه نسبستاًکوچنی او له دریو خواوو بحرترې را تاو و، د هېوادونو د لاندې کولو امکان لږ و، نو ځکه یې د مدیترانې ختیځ لوري (شام او فلسطین) ته چې د مسلمانانو په ولکه کې وو پاملرنه وکړه.

۳. په اندلس (هسپانیه) کې د مسلمانانو پرمختک

د لومړۍ پېړۍ په وروستیو کې اندلس د مسلمانانو تر ولکې لاندې شو. دوی له پېړیو را پدې خوا د هغې سیمې له مسیحیانو سره په سوله کې ژوند کاوه. خو د فرانکانو په پیرکې اروپایي مسیحیانو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

اندلس په بېرته نیولو ټینګار کاوه. اندلس سره له دې چې له پاتې اسلامي نړۍ سره یې لږې اړیکې لرلې خو بیا هم نه یوازې د دوی د فشار په وړاندې ودریدل، بلکې مسلمانانو یې یو روښانه تمدن هم رامنځته کړ. خو د خپلمنځیو جګړو له امله، مسلمانانو ته ډېر تاوانونه ورواوښتل او د هسپانیا شمالي ځنډې یې له لاسه ووتې.

په همدې وخت کې سلجوقیانو په (۱۰۷۱م) کال کې پر شرقي روم(بیزانس) د بریښنا په څېر بریالیتوب تر لاسه کړ، او د بیزانس امپراتورۍ د کوچنۍ آسیا برخه له لاسه ورکړه. د مسلمانانو پر ضد یې له پاپ څخه د مرستې غوښتنه وکړه، او دا د پاپ لپاره غوره وخت و چې د بیزانس کلیسا چې د روم له کلیسا څخه په (۱۰۵۵م) کا ل کې جلا شوې وه، یو ځل بیا د خپل امرلاندې راولي. په پایله کې د بیزانس کلیسا چې په ځان یې ارتودوکس نوم ایښی و او د روم کلیسا کاتولیک نومیده. چې په دې توګه صلیبي جګړې پیل شوې.

لومړنۍ صلیبي جګړې څه ډول پیل شوې؟

پاپ دویم اوربان په (۱۰۹۶م) کال کې د بیت المقدس د نیولو لپاره د مسلمانانو په وړاندې د جګړې امر ورکړ. ګڼ شمېر خلک د اروپا له مرکزي او لویدیځو سیمو څخه د بیزانس په لور وخوځېدل تر څو له هغې لارې ځانونه بیت المقدس ته ورسوي. دغه خلک چې زیاتره شوالیه او کلیوالي خلک وو، د یوه بې نظمه او بې سره لښکر په توګه یې د لارې پر سر ډېرې سیمې چور کړې. څه وخت چې قسطنطنیې ته ورسیدل نو د بیزانس امپراتورۍ د دې سرکښه او وږي لښکر څخه وویریدل، او نوموړو ته یې د مسلمانانو د پولو په لور لاربښوونه وکړه. که څه هم زیاتره صلیبیان یا په دښتوکې ورک، او یا له لوږې څخه مړه شول، خوپاتې بیا د مدیترانې له ختیځو ځنډو څخه ځانونه شام او فلسطین ته ورسول او په (۱۰۹۹م) کال کې د بیت المقدس په لاندې کولو وتوانیدل چې د صلیبي جګړو په پیل کې اسلامي نړۍ په خپلمنځي جګړوکې ښکیل کړې. فلسطین د مصر د فاطمیانو په لاس د کمزورۍ او د له منځه تلو په حالت کې، شام د عباسی خلافت د ملاتړو سلجوقیانو په لاس کې و. خو نه سلجوقیان سره متحد وو او نه عباسیانو خپلو پولوته پاملرنه کوله. له بله پلوه فاطمیانو او عباسیان هم په خپلو منځو کې سره دښمن وو. له دې امله د شام، فلسطین او بیت المقدس زیاتې برخې د صلیبیانو لاسته ورغلې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې توګه صليبي لومړۍ جګړه د صليبيانو په ګټه ختمه شوه. د دې پېښې خپريدل مسلمانانو ته سخت ټکان ورکړ. نو ځکه د زنګيانو په نامه چې د شام په پولو کې يې حکومت کاوه، د صليبيانو په وړاندې جګړې ته راووتل او د مسلمانانو ځينې سيمې يې بېرته ترې ونيولې. د صليبيانو ماته د دې لامل وګرځيده. چې نور تازه دمه يا نوي اروپايان د بيت المقدس په لور وخوځيږي. خو په دې جګړه کې فيوډالان هم له شواليه وو سره ملګري شوي وو. صليبيانو ماتې وخوړه، ځکه چې مسلمانان چمتو شوي وو او له بله پلوه د لومړۍ صليبي جګړې فاتحان د نويو کډوالو په راتګ خواشيني وو.

د صليبيانو په دويمې جګړې کې پاپ ماته وخوړه او دې ته اړ شو چې اروپايي پاچاهان هم د مسلمانانو پروړاندې جګړې ته وهڅوي. په پايله کې د انګلستان، فرانسې او المان(د روم مقدسې امپراتورۍ) پاچاهان د فلسطين په لور وخوځېدل او دريمه صليبي جګړه رامنځته شوه.

همدغه جګړه وه چې د صلاح الدين ايوبي په نامه يوه مسلمان مشر سخت مقاومت وکړ. صلاح الدين چې د زنګي او فاطميانو د حکومت له نسکورېدو سره يې په مصر او شام کې د ايوبيانو په نامه حکومت را منځته کړ، وتوانېد چې بيت المقدس بېرته ونيسي، او د شام او فلسطين زياتې برخې آزادې کړې. يوازې ساحلي سيمې د صليبيانو په واک کې وې. د اروپا د مسيحي شاهانو لپاره د دې ماتو زغمل ډېر سخت وو، نو ځکه يې د نويو لښکرو تيارى ونيوه.

نورې صليبي جګړې

څلورمې صليبي جګړې کې د ډېرو سرتېرو او زياتو تجهيزاتو ته په درلودو صليبيانو په بيت المقدس کې برى او د ډېرو غنيمتونو تر لاسه کول حتمي ګڼل. خو کله چې د مسيحيت تر ټولو لوى ښار قسطنطنيې ته ورسېدل نو له مسلمانانو سره د جګړې او د بيت المقدس لاندې کولو په نسبت يې د نوموړي ښار تصرف ته ترجيح ورکړه.

له څلورمې او پنځمې جګړې وروسته، د صليبي جګړو لاره بدله شوه. له يوې خوا د بيزانس امپراتورۍ صليبي جګړه مارانو ته اجازه ور نه کړه چې د دوى د واکمنۍ له سيمو څخه تېر شي او د مسلمانانو پولو ته ورسېږي. په همدې توګه صليبيان د ايټاليا له شمالي بندرونو څخه وخوځېدل، له مديترانې څخه تېر شول او د صليبانو ترواک لاندې د شام ځنډو او بندرونو ته ورسيدل. له بله پلوه، پاپ د صليبي لښکرو د برابرولو لپاره په اروپايي شاهانو ډېره ولګوله. نو ځکه له شپږمې څخه تر نهمې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولې صليبي جګړې پاچاهانو د فيوډالانو او شواليه په ملاتړې رهبري کولې. دوی نه يوازې خپلو ګټو پسې لرې سيموته تلل، بلکې په دې فکر کې وو چې صليبيان نه شي توانيدلی چې د مديترانې ختيځې سيمې لاندې کړي. له دې امله سياسي فعاليتونو ته يې تر جګړو ډيره پاملرنه وکړه.

د صليبي جګړو په وروستيو کې چې کوم مهم بدلون رامنځته شو، د سوداګرۍ لپاره له مسلمانانو سره د مسيحيانو نژدې کيدل وو. چې د ايټاليا د شمالي بندرونو ګرځندويانو وکولای شول له دې سوداګرۍ څخه ډېره ګټه پورته کړي.

په داسې شرايطو کې چې سوداګري د صليبيانو لپاره غوره انګيزه ګرځېدلې وه، نو له دې امله په دې سيمو کې د صليبيانو په وړاندې د مسلمانانو قدرت زيات شو. د ايوبيانو پرځای څواکمن حکومت رامنځته شو چې د صليبيانو وروستۍ هڅې باندې د پرله پسې يرغلونو په پايله کې يې د شام ساحلي سيمې ونيولې. چې په دې ترتيب صليبي جګړې وروسته له (۲۰۰) کلونو په (۱۲۹۱) کې د مسلمانانو په بريالیتوب پای ته ورسېدې.

د صليبي جګړو پايلې

- صليبي جګړې د اروپايانو په ماتې سره پای ته ورسيدې، خو نوموړي يې له اسلامي تمدن سره بلد کړل او له هغو څخه يې ګټه واخيسته.

- صليبي جګړې د هغه وخت تر ټولو پرمختللي تمدن(اسلامي تمدن) سره د اروپايانو د نژديوالي لامل وګرځېدې چې دا پخپله د اروپايانو د فکرونو د خلاصون د نړۍ د واقعيتونو په هکله د دوی د سترګو غړولو او خپل موقعيت ته د کتنې په برخه کې ډېر ګټور وو.

- صليبي جګړې د نويو اقتصادي برخو د پراختيا سبب وګرځېدې. د مديترانې د ختيځ او د افريقا د شمال له لارې اروپا له مسلمانانو سره سوداګري پيل کړه، او د بورې، کاغذ، قهوې، قطب نما، پنبه يې ټوټې، درمل او داسې نور محصولات او شيان د اروپايانو لاسته راغلل. دا ډول محصولات او شيان په اروپا کې نه پيدا کېدل. د دې شيانو لاسته راوړل او وروسته توليدول د اروپا په وچه کې د ژوند د کچې، کار او فرهنګ د لوړيدو لامل وګرځېدل.

- سربېره په بيلا بيلو درملو چې اروپايان يې ډېرغوښتونکي وو، د طبابت اړوند کتابونه لکه کيميا، درمل جوړونې، درمل پېژندنې، ژوند پيژندنې، ميخانيک او د دې په څېر نور ډير زيات کتابونه د اروپايانو

(c) ketabton.com: The Digital Library

لپاره ډېر ګټور وو. همدارنګه هغه علوم چې اروپا ورسره مينه وښودله هغه جغرافيه او نجوم وو. دغه دوو علومو د سيمو، لارو، بحري ګرځېدويې او سوداګرۍ په برخه کې ډېره مرسته کوله. عقلي علومو لکه فلسفي هم په اروپا کې ډېر مينه وال درلودل او د اسلامي نړۍ د لويو فيلسوفانو ابن سينا او فارابي آثار په لاتين ژبه وژباړل شول. په دې وخت کې اندلس (هسپانيه)، تونس، د شام سواحل (سوريه) او د مصر اسکندريه له اسلامي نړۍ څخه اروپا ته د اقتصادي، فکري، علمي او فني لاسته راوړنو د لېږدونې ترټولو مهمې دروازې وې.

په ټولګي کې فعاليت

زده‌کوونکي دې په دوو ډلو وويشل شي او هره ډله دې يوه له لاندېنيو پوښتنو څخه، وروسته له مشورې د يوه غړي په واسطه نورو ته وړاندې کړي.

۱. ولې د بيزانس حکومت صليبي جګړه ماړانو ته اجازه ورنه کړه چې د دوی د واکمنۍ له سيمو څخه د مسلمانانو جګړو ته ور شي؟

۲. ولې د لومړۍ صليبي جګړې فاتحان د نويو کډواليو په راتګ خواشيني شول؟

پوښتنې

۱- د اروپا ټولنيزې وضعې څه ډول صليبي جګړوته زمينه برابره کړه؟

۲- دريمه صليبي جګړه څه ډول را منځته شوه او په څه پای ته ورسيده؟

۳- په څلورمې صليبي جګړې کې د صليبيانو کړنود د کوم واقعيت بيانوونکی دی؟

٤- په وروستيو صليبي جګړو کې د اسلامي نړۍ په وړاندې د اروپايانو په فکر کې څه بدلون را منځته شو؟

له ټولګي څخه دباندې فعاليت

د صليبي جګړو د پايلو په هکله يو مطلب چمتو کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اروپا کې رنسانس

د ښاري ژوند پراختیا او د ښاریانو ځواکمنتیا

رنسانس یعنې څه؟ او څه ډول را منځته شو؟
د منځنیو پېړیو په وروستیو کې چې کوم فکري او فرهنگي تحولات او بدلونونه را منځته شول د رنسانس یعنې د نوې زیږیدنې په عصر شهرت لري. او د دې مفهوم د لرغوني روم او یونان د تمدن راژوندي کېدل دي چې د منځنیو پېړیو په پیل کې هېرشوي وو.
هغه څه چې د رنسانس په عصر کې رامنځته شول او په اروپا کې یې د منځنیو پېړیو څېرې ته بدلون ورکړ عبارت وو له:
١- د ښاري ژوند پراختیا او د ښاریانو ځواکمنتیا.
٢- د پاچاهانو د ځواک زیاتیدل او د فیوډالانو کمزورول.
٣- (Humanizam) بشر دوستی او عقل پالنه (د عقل او استعدادونو ورده)
٤- د سوداگرۍ او مسلك پراختیا.
٥- جغرافیوي اکتشافات.
د دې له پاره چې رنسانس د منځنیو پېړیو په وروستیو کې رامنځته شوی دی، نو په دې ځای کې د اروپا تاریخ له ١٣٠٠ کال څخه تر ١٦٠٠ م. کال پورې ترکتنې لاندې نیسو.

صلیبي جگړو د اروپا د خلکو ستونزې حل نه کړې. په اروپا کې د ځمکو د کموالي په پایله کې یو زیات شمېر ځمکوال رعیت په بې ځمکو رعیت بدل شول. یو شمېر کروندگرو د فیوډالانو د ظلم له امله شورش وکړ، له کلو څخه تښتېدل او د پا چا له رعیت سره یو ځای کېدل. همدغه ډله په بېلابېلو کسبونو او راکړه ورکړه بوخت شول او په اروپا کې یې د نویو ښارونو بنسټ کېښود. له صلیبي جگړو وروسته چې د سوداگرۍ پراختیا را منځته شوه د ښاریانو د اقتصادي پراختیا په برخه کې یې مرسته وکړه. د ښار اوسېدونکو ته یې بورژوا ویل چې د ښاري اوسېدونکي معنا ورکوي. ښار چې د پلورنې او پېرودنې مرکز دی، له پیسو څخه گټه اخیستنه پکې زیاته شوه؛ ځکه د راکړې ورکړې لپاره اړین شی پیسې دي.

د رنسانس په پیر کې د اروپا سیاسي وضع

(c) ketabton.com: The Digital Library

په لومړیو کې د ښار پراختیا زیاتره په ساحلي ځنډوکې وه. ځکه چې په هغو ځایونو کې فیوډالان لږ وو.
په پایله کې په اروپا کې د ښارونو پراختیا او د فیوډالیزم د سوداګرۍ غوړېدنه کمزورې شوه.
پاچاهانو له فیوډالانو څخه غوښتل چې مالیات ورکړي، او دغه مالیات هم باید د پیسو په بڼه تحویل شي؛ ځکه د پیسو د لاسته راوړلو لپاره د ښار بانکدارانو او سوداګرو ته ورتګ اړین و.
د دغه حالت په پای کې د ښاري ژوند اقتصاد په فیوډالي اقتصاد غوره والی تر لاسه کړ، او ښاري اشراف یې له ځانګړي مقام څخه برخمن کړل. په دې دوره کې فیوډالو اشرافو هڅه کوله چې خپل پخوانی ځای بیا تر لاسه کړي. دغه ټولنیز اخ ودب ډېر دوام وکړ او په پای کې د بورژوا په ګټه پای ته ورسیده. د اروپا ښارونه او اوسیدونکي زیات شول او لرغوني روم د ښاري ژوندون څخه په ګټې اخیستني ښاري ژوندته قوانین او لارې غوره کړې چې د اروپایانو د نوي ژوند بنسټ یې کېښود.

د پاچاهانو ځواکمنېدل

هغه مالیات چې اروپايي پاچاهانو له فیوډالانو څخه اخیستل زیاتره یې د خپل حکومت د ځواکمنتیا په لاره کې لګول، پاچاهانو د ګڼ شمېر سرتېرو په ګمارلو سره، منظم او دایمي لښکر رامنځته کړ، او د وسلو په ځانګړې توګه د توپ په جوړولو یې پیل وکړ. په پایله کې پاچاهان د فیوډالانو د پوځي ځواک له مرستې څخه بې نیازه شول. په ځانګړې توګه چې د اړتیا په وخت کې به د توپ په واسطه د فیوډال کلاګانې هم ړنګېدلې نو په دې توګه د فیوډالانو ځواک د پاچاهانو په ګټه لږه شوه. د دې لپاره چې پاچاهان په اصل کې له همدې پوړ څخه وو، له دې وروسته یې فیوډالو اشرافو ته د ځینو سیمو حکمراني او د حکومت مقامونه وسپارل. له دې امله ټول واک د پاچاهانو لاسته ورغلو. له دې وضعې څخه، سربېره په پاچاهانو، بورژوا طبقه هم خوشحاله وه، ځکه د مرکزي حکومت په جوړېدو سره اداري یووالی، د واحد نظم او امنیت ټینګښت او د یوه شان قوانین منځته راتلل. دغه کار د سوداګرۍ د پراختیا او آسانۍ په برخه کې مرسته کوله چې د بورژوا هیله هم همداوه.
د پاچاهانو ځواکمنېدل د دې لامل وګرځېدل چې د کلیسا په چاروکې هم لاسوهنه وکړي او وتوانیدل چې د پاپ د قدرت کړۍ کوچنۍ او خپل واک زیات کړي.

سیاسي بدلونونه او د مرکزي حکومتونو منځته راتلل

د رنسانس په پېر کې د مرکزي حکومتونو متحدو قلمروونو او ملتونو رامنځته کېدل په آرامۍ سره تر سره کېدل. هیڅ یو اوسنی اروپايي هېواد، نننۍ وضعه نه لرله.
د انګلستان په پارلمان کې د فیوډالو اشرافو شتون، د دې هېواد د حکومت بڼه یې په مشروطه سلطنت بدله کړه. د اوسنۍ فرانسې زیاتې برخې د انګلستان د پاچاهانو په واک کې وې. خو د فرانسې پاچاهان چې د فیوډالانو په ټکولو کې ډېر ځواکمن شوي وو، د دې قلمرو د ترلاسه کولو لپاره ډګر ته راووتل.
د جګړو پایلې ډېرې ورانې او ویجاړې وې، ځکه دغو جګړو سل کاله دوام وکړ. په پایله کې فرانسویانو د ژاندارک(Jeandearc) په نامه د یوې جینۍ په پاڅون بریالیتوب تر لاسه کړ.
په هسپانیا کې د هسپانیا شمالي ایالاتونه چې د مسیحي پاچاهانو په لاس کې وو، د مسلمانانو په وړاندې یې په سویل کې نوي بریالیتوبونه وګټل او وتوانېدل چې د مسلمانانو وروستۍ مقاومت په ټپه ودروي.
د اروپا په مرکزي او ختیځو ځنډوکې د یوه ځواکمن دولت د جوړېدو لپاره ، په ډېرورو حرکت سره د

هغه له لویدیځو ښځنهو یعني انګلستان، فرانسې او هسپانیا څخه تیرېدل. ځکه د فیوډالانو اشرافیت په دوی کې تر اوسه ډېر ځواکمن و. په آلمان (د روم په مقدسه امپراتورۍ) کې همدغو اشرافو د امپراتور مقام په رسمي توګه مانه. په روسیه کې هم فیوډالان د ډېرواک لرونکي وو. تر هغه پورې چې په (۱۵۸٤- ۱۵۳۳م) کال کې څه وخت چې څلورم ایوان (Ivan IV) واکمنۍ ته ورسېد، اشراف فیوډالان وټکول شول. دوی که څه هم له منځه ونه ایستل شول خو په روسیه کې یو مرکزي ځواک رامنځته شو او د ارتودوکس مذهب پراختیا هم د روسانو د یووالي په ځواکمنتیا کې مرسته وکړه.

د اروپا د سویلي سیمو وضعې د نورو سیمو په وړاندې د مرکزي حکومت د رامنځته کېدو په لور ګامونه پورته کول. د بالکان په شبه جزیره کې د بیزانس حکومت وروسته د صلیبیانو له ګوزارونو څخه ونه توانېده چې په پښو ودرېږي، او واک یې د تل لپاره له لاسه ورکړ. د عثماني ترکانو وړاندې تګ او د صرفانو او مجاریانو د خپلواکۍ غوښتنې روحیې د دوی زوال لاګرندی کړ. د ایټالیا په شبه جزیره کې، د دې سیمې شمالي ښارونه او بندرونه د سوداګرۍ او ښاري ژوند له لارې د ډېرو شتمنیو خاوندان شوي وو، خو دا سیمه د مرکزي حکومت له شتون څخه بې برخې وه.

په اروپا کې علمي او فرهنګي رنسانس

د رنسانس دوره په اروپا کې، له ټولنیزو ، سیاسي او اقتصادي بدلونونو سره همغاړې او د فکر، هنر، علم او فن په برخه کې هم بدلونونه رامنځته شول.

د رنسانس یو له مهمو اړخونو څخه انسان پالنه یا انسان دوستي (هوما نیزم) او فرد پالنه ده. وروسته له صلیبي جګړو څخه د اروپایانو بلدتیا له فلسفي آثارو سره په ځانګړې توګه د لرغوني یونان د دې لامل وګرځیده چې تر څو په انسان او د ده په عقل زیات باور وکړي.

د رنسانس د زماني له فلسفي او اخلاقي آثارو څخه پرته چې د انسان پالنې تمایلات یې پکې منعکس کړي وو، د هنر په برخه کې هم دغه عقاید په ښه توګه لیدلای شو. د رنسانس دورې د زیاترە انځورونو او مجسمو جوړولو موضوع انسان ده. په دې آثارو کې چې د لویو انځورګرانو لکه داوینچي له خوا وینځېدل د انسان احساس فکر، عملونو او طبیعت ته هم ډېره پاملرنه شوېده.

د رنسانس په دوره کې د ادبیاتو په برخه کې هم بدلونونه رامنځته شوي دي. د څو پېړیو مخکې بر عکس ټول باسواده کلیسایان نه وو. دوی هم د هنرمندانو په څېر انساني موضوعات په خپلو آثارو کې ځایول. دانته او پترارک د دې عصر له مشهوررو ادیبانو څخه دي.

طبیعي (تجربي) علوم چې مخکې د پاملرنې وړنه وو، د رنسانس په پېر کې یې مینه وال پیدا کړل. په دې برخې کې اروپا ته د اسلامي علومو لېږېدل ډېر اغېز من وو. په دې دورې کې د راجربېکن هاروي په نامه یوه عالم د وینې د دوران څرنګوالی کشف کړ.

همدارنګه په ریاضیاتو، نجوم او جغرافیه کې هم نوي فکرونه را منځته شول. کپرنېک د ځمکې کروي والی او وروسته له ده ګالیله د لمر په شاوخوا د ځمکې څرخېدل کشف کړل.

که څه هم د اختراعاتو په برخې کې دومره پرمختګ رامنځته نشو خو بیا هم د ګوتنبرګ په واسطه د چاپ دستګاه او د ګالیله په واسطه د تلسکوف آله اختراع شوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بشر په جغرافيوي پوهه کې بدلون

بشر د خپل ځو زره کلن ژوند په ترځ کې د ځمکې د کُرې له ځینو سیمو څخه معلومات نه درلودل. او د دوی جغرافیوي پوهه په آسیا، اروپا او افریقا پورې محدوده وه. د همدې سیمو په هکله یې هم بشپړ معلومات په لاس کې نه درلودل. د بېلګې په توګه سویلي نیمه کره کابو ناپېژندل شوې پاتې وه. اوله لویدیځې نیمې کرې څخه هم معلومات نه وو. په داسې حال کې چې دا سیمې له اوسېدونکو تشې نه وې او تمدنونه یې درلودل. خو دغو تمدنونو په آسیا، اروپا او افریقا کې له نورو تمدنونو سره اړیکې نه لرلې.

د صلیبي جګړو په ترځ کې خبرتیاوې د مسلمانانو او نورو ختیځو سیمو د تمدنونو فنون او جغرافیوي خبرتیاوې اروپا ته ورسېدلې. چین ته د مارکوپولو سفر د اروپایانو د جغرافیوي پوهې په برخه کې ډېره مرسته وکړه. نوموړي د ایټالیا د وینز له ښاره د آسیا لویدیځ ته راغلو او له ایران او افغانستان څخه په تېرېدو چین ته لاړ. او وروسته له شلو کلونو څخه د هند اقیانوس له لارې وینز ته بېرته وګرځېد. نوموړي لومړنی سړی و چې اروپایان یې له جاپان او آرام اقیانوس څخه خبرکړل.

د سمندري ګرځندويې پراختيا او د اکتشافاتو پیل

له صلیبي جګړو مخکې، د اروپایانو سمندري ګرځندویې د اروپا په شمالي سمندرونو کې تر سره کېده، خو وروسته له صلیبي جګړو څخه لږ لږ اروپایانو په مدیترانه کې هم سوداګري پیل کړه. نوموړو په اروپا او اسلامي سیمو کې د کښتیو جوړولو فن څخه په ګټې اخیستنې سره، نوې بېړۍ جوړې کړې چې له پخوانیو کښتیو څخه هم کلکې او هم لوې وې او د ګړندیتوب او لاربوونې اخیستنې په برخه کې هم له پخوانیو څخه پرمختللې وې، قطب نما چې مسلمانان د چینایانو له خوا ورسره آشنا شوي وو، د اروپا یانو لاسته ورغله او په دې توګه د بحري سوداګرۍ په پراختیا یې اغېزه وکړه.

د منځنیو پېړیو په وروستیو کې د مدیترانې په سمندرګۍ کې د سمندري سوداګرۍ له لارې د شتمنیو ګټلو او واک پر سر سیالیو زور ونیوه او له بلې خوا سیاسي او مذهبي اختلافاتو هم دې سیالیوته لمنه وهله. په (۱۴۵۳ ز) کال کې عثماني ترکانو چې د مدیترانې د شمال ختیځو سواحلو زیاتره سیمې یې لاندې کړې وې، د قسطنطنیې په نیولو وتوانېدل چې د بیزانس امپراتوري رنګه کړې او د مدیترانې شمال ختیځې برخې له دې

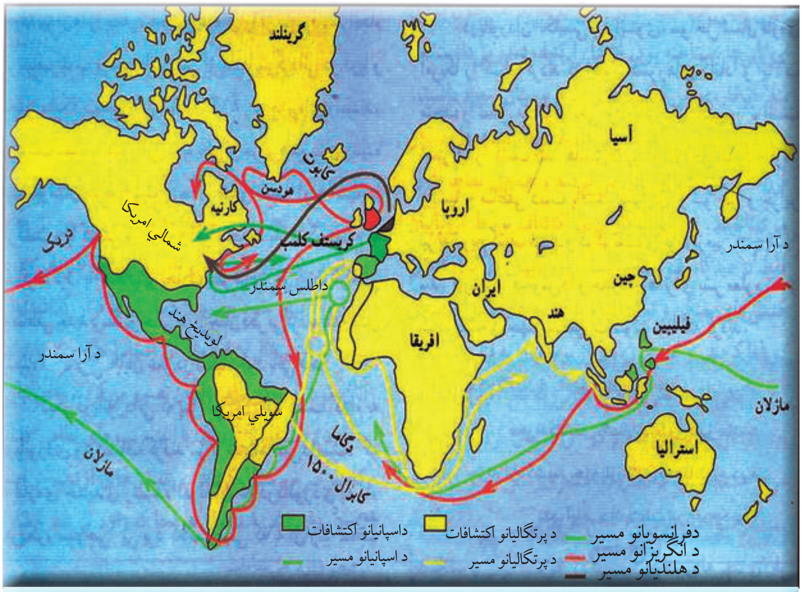

د جغرافیایی اکتشافاتو مسیر

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروسته اروپایانو د بیزانس په ځای له عثمانیانو سره راکړه ورکړه پیل کړه.
خو د پرتګال او هسپانیا حکومتونو له دې سوداګرۍ څخه ځکه ګټه نشوای اخیستی چې له عثمانیانو سره په جګړه بوخت وو. نو په دې توګه دوی غوښتل چې د مدیترانې په ځای د اطلس له سمندر څخه ګټه واخلي.

پرتګالیانو د ختیځو سیمو په لور سمندري لارې کشف کړې

د پنځلسمې زیږدیزې پیړۍ له نیمایي وروسته پرتګالیانو د افریقا د لویدیځو سواحلو له لارې د سویل په لور په سمندر کې په سفر پیل وکړ. په هماغه حا ل کې یې د عاج او غلامانو په سوداګرۍ هم پیل وکړ. د دوی د تصور خلاف د افریقا جنوبي نقطه ډېره لرې واقع وه. په پای کې په (١٤٨٧م) کال کې بارتولو مودیاز وتوانیده چې د افریقا د وچې له جنوبي وروستۍ څنډې څخه تېر شي. چې دا څنډه (دماغه امید نېک) په نامه یادېده او په ختیځو سیمو کې د هند له اقیانوس څخه تېرشو. دغه کشف ډېر مهم و. وروسته له هغو پرتګالي ګرځندوی واسکودوګاما وتوانېده چې د هند ټول اقیانوس پلی کړي او د هند، اندونیزیا او د فارس خلیج لارې یې وموندې.
له اطلس سمندر څخه د هند سمندر په لور د سمندري لارومیندلو وروسته پرتګالیانو د آسیا نورو سویلي او ختیځو سواحلوته ځانونه ورسول.

د امریکې وچه څنګه کشف شوه؟

هغه وخت چې پرتګالیان له افریقا څخه د تاویدلو په نیت د ختیځ په لور وخوځېدل. هسپانوي ګرځندویانو د کریستف کولمب په مشرۍ له څو بېړیو سره هند ته د رسېدو په نیت د اطلس سمندر لویدیځ لورته سمندري سفر پیل کړ. دوی ته لاره نه وه معلومه او د لرې سیمو له اوبو او هوا څخه نه وو خبر. په پایله کې ځینې بېړۍ ډوبې شوې. د خوراکي موادو کموالي هم دوی له ناروغیو سره مخامخ کړي وو او ځینې یې له منځه وړي وو.
په پای کې کرستیف کولمب او ملګري یې د څو میاشتو ستونزو له زغملو وروسته په (١٤٩٢م) کال کې جزیرې ته ورسېدل. کرستف کولمب په دې خیا ل کې و چې د هندوستان یوې جزیرې ته رسیدلي، د هغه ځای سور پوستي بومیان یې هندیان ونومول. نومورې هسپانیا ته بېرته راوګرځېد او یو ځل د تېرو تجربو په درلودلو سره، نوموړي په آسانۍ سره وکولای شول چې نویو سیموته ورسېږي. او بیایې هم فکر کاوه چې هندوستان ته رسیدلی دی. نوموړی د ژوند تر پای پورې په خپله تېروتنه کې پاتې شو.
له کرستف کولمب وروسته هم چې کومو ګرځندویانو د سمندري اکتشافاتو او ګرځندویۍ په لاره کې ګامونه اوچت کړي وو. په دې نه پوهېدل چې نوې وچه یې کشف کړېده. تر هغه پورې چې د امریکوو سپوچي په نامه یو ګرځندوی و پوهېده چې هغې سیمې ته چې دی رسېدلی دی هغه هندنه، بلکې نوې وچه ده. دغه وچه یې د ده په نامه امریکا ونوموله.
انګلیسي او فرانسوي ګرځندویانو، د امریکا د وچې شمالي سواحل کشف کړل چې اوسنی کاناډا او د امریکې ایالتونه رانغاړي. یوه انګلیسي ګرځندوی استرالیا کشف کړله. زیاتره جزیرې او سواحل هم په تدریج سره کشف شول او ورو ورو د ځمکې دکرې نقشه مشخصه شوه. وچه، سمندرونه او د هغو حدود او پولې د بشر لپاره معلوم او د نړۍ نقشه لږ تر لږه په اوسني شکل وبېژندل شوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پرتګالیانو او هسپانویانو استعمارګري

هغه سیموته چې پرتګالیان، هسپانویان او نور ورسېدل، له اوسېدونکو تش نه وو. خو د دې لپاره چې د اروپایانو لپاره نوي وو نوکشف به یې بلل. د بېلګې په توګه د امریکا په وچه کې د سورپوستکو تمدن موجود و. په هر حا ل اروپایانو له جنګي بېړیو او توپونو څخه په ګټې اخیستنې سره ګڼ شمېر بومیان چور او ووژل. د البورکرک په نامه یوه پرتګالي ګرځندوی په هند کې د ((ګوا)) جزیره کشف کړه، او هغه ځای یې په ختیځو سیمو کې د پرتګالي استعمار مرکز وټاکه. پرتګالیانو په زور سره د افریقا په ختیځو او لویدیځو سواحلو او ښارونو کې خپل واک ټینګ کړ. د هرمز او عدن بندرونه د دوی په واسطه اشغال، او په چین کې یې د هنګ کنګ بندر ونیوه او په دې توګه یې د لویدیځو سیمو سوداګري خپله کړه.

څرنګه چې په لویدیځو سیمو کې د پرتګالیانو سوداګري د هسپانویانو له خوا تهدیدېده نو پرتګال او هسپانیا تړون لیک ته ورسېدل، چې ختیځ په پرتګال او لویدیځ په هسپانیا پورې وتړل شو. په دې توګه د وی ځانونه د ټولې نړۍ واکمنان ګڼل.

هسپانویانو د امریکا د شتمنیو لاسته راوړلو له پاره د پوځي لښکرو په واسطه د سور پوستو په وژنه لاس پورې کړ، او د ازتک او اینکا تمدنونه یې له منځه یوړل. استعمار به چې هر ځای ته لاره پیدا کوله، د هغه ځای وګړو ته به یې ډېر زیانونه به وراړول.

په ټولګي کې فعالیت

زده‌کوونکي دې په دریو ډلو ووېشل شي.

لومړۍ ډله دې د لرغوني یونان د فلسفي آثارو په هکله؛

دویمه ډله دې د جغرافیوي اکتشافاتو په برخه کې د مسلمانانو د ونډې په هکله؛

دریمه ډله دې د ختیځو سیمو اوسېدونکو د کمزوره کېدو د لاملونو او په نوي پیر کې د اروپایانو د برلاسیو په لاملونو خبرې وکړي، او پایله دې د ډلې د یوه استازي له خوا نورو ته وړاندې شي او ښوونکی دې پوره پاملرنه وکړي.

پوښتنې

۱- په اروپا کې د رنسانس په پیر د ښاري ژوند د پراختیا لاملونه څه وو؟

۲- د کومو لاملونو له مخې د رنسانس په پیر کې د اروپایي پاچاهانو واکمنۍ زیاته شوه؟

۳- د رنسانس په پیر د هنر په بر خه کې کوم بدلونونه رامنځته شول؟

٤- د رنسانس په پیر د طبیعي علومو په برخه کې څه بدلونونه رامنځته شول؟

٥- د اروپایانو لپاره د جغرافیوي اکتشافاتو په برخه کې څه ډول زمینه برابره شوه؟

٦- د امریکا وچې د کشف بېلابېل پړاوونه په لنډه توګه روښانه کړئ.

٧- جغرافیوي انکشافاتو د اروپایانو لپاره څه پایلې درلودې؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زده‌کوونکي دې د رنسانس پیر د یوه عالم، ادیب یا هنرمند د خدمتونو په هکله یو مطلب چمتو کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په نويو پېړيو کې د اروپا علمي او فکري بدلونونه

پدې لوست کې به په معاصرو پېړيو کې د اروپا د علمي او فکري بدلونونو په څرنګوالي او همدارنګه د دغې لوېې وچې د هغه مهال له پوهانو سره اشنا شئ او د هغه په توپير به د اروپا د منځنۍ پيړيو د علمي او فکري بدلونونو سره پوه شئ.

په نويو پيړيو کې د اروپا ټولنيز او مذهبي بدلونونو د اروپايانو په علمي او پوهنيز تمايل کې بدلون راووست. لکه څنګه چې فرانسيس بيکن يوله پخوانيو پوهانو څخه داسې ويلي چې: ((د پوهې موخه د انسان د ځواک ډيروالی دی)) د دغسې تفکر په پايله کې، له هغه وروسته يواځې هغو زده کړو ته پاملرنه وشوه چې د انسان لپاره يې مالي ګټه په څنګ کې لرله، نو له همدې امله و چې تر ټولو د مخه طبيعی علومو(تجربي) ته پام واړول شو. له هغه ځايه چې پاچاهانو د خپلو ځواک د ډيروالي مينه وال وو او ښار ميشته سوداګر(بورژوا) هم د خپلو شتمنيو د ډيروالي غوښتونکي وو، دې ډول زده کړو ته چې په حقيقت کې د ځواک او شتمنيو راوړونکي او توليدونکي وو ځانګړې پاملرنه در لوده، او ځانونه يې د زده کړې(پوهې) مينه وا ل او د پوهانو ملاتړې ښودل.

هغوی د پوهانو د څېړنو، کشفياتو او نوښتونو د زيار پايلې په ډير کم ارزښت سره تر لاسه کولې. د بېلګې په توګه که چيرې کيميا پوهانو کولای شوای چې ښه باروت تيارکړي، پاچاهانو به په بهتره اورلرونکو وسلو د خپلو توپخونو د سمبالولو لپاره ترې ګټه اخيستله. او کله چې د بخار ماشين کشف شو، پانګه لرونکو له هغه څخه د خپل توليد د ډيرولو لپاره ګټه واخيسته. په ټوليز ډول د دغه مها ل د نويو علومو مهمو ځانګړتياوو له ډلې څخه يو هم، په صنعت او تکنالوژۍ او د توليد لوړوالی د هغو د بدلون ورتيا کې وه.

متفکران او پوهان

په نويو پېړيو کې څلور پوهان د نويو علومو مخکښان شول، کوپرنيک، کپلر، ګاليله او نيوتن. دغو پوهانو دوه مهمې ځانګړنې در لودې چې يو يې صبر او ډيره حوصله د طبيعي پېښو په پلټنه، ليدکاته او بررسۍ کې او بل يې ډيره زيرکتيا او هوښيارتيا د علمی فرضيو په رامنځته کولو کې درلوده، چې له همدې امله د مخالفينو او د پخوانيو(زړو) علومو د ملاتړ کوونکو له ډېرو سختو بريدونو او نيوکو لاندې راغلل.

په نويو پيړيو کې لا تر اوسه علوم د نن ورځې د علومو په شان تخصصی(ځانګړې) شوي نه وو.

له همدې امله و چې هر پوه په څو علمي برخو کې کار کاوه. د بېلګې په ډول ګاليله د ستورو په پيژندلو کې او پاسکال رياضی پوه د فزيک په علم کې هم کار کاوه. نيوټن انګليسی پوه هم رياضي پوه او هم فزيک پوه و او ويې کولای شول چې د جاذبې قانون کشف کړي.

په نويو پيړيو کې د کيميا علم هم نويو لاسته راوړنو او نوښتونوته ورسيد، د بېلګې په توګه فرانسوي لاوازيه وکولای شول چې د اوبو تجزيه (لرې والی) او يو ځای والی(ترکيب) او همدارنګه د اکسيجن په وسيله د نورو موادو يوځای والی وښيي. همدارنګه د موادو د خواصو او ځانګړتياوو او دعناصرو د طبقه بندۍ په اړه هر اړخيزې هڅې وشوې.

په نويو پيړيو کې د اروپا فيلسوفان، توماس هابز(انګليسی)، ديکارت(فرانسوي)، اسپينوز(هالندي) او

(c) ketabton.com: The Digital Library

لایب نیتس(آلماني) ول چې خپل فلسفي افکارېې بشري عقل او فکر ته د اعتبار ورکولو پر بنسټ ټینګ کړل. پخوانیو عقیدو او کړنو، د کلیسایي احکامو او د دولتونو د امر او نهی له بند څخه و هغوی د انسان د فکر او عقل د خپلواکۍ غوښتونکي.

په دې پیر کې د مورخینو په عقاید و او فکرونو کې هم یو لړ بنسټیز بدلونونه رامنځته شول. چې د تاریخي مطالعاتو په بهیر کې د مهمو بدلونونو لامل شول.

لومړی: د اروپا د تېرو پېرو فرهنګي او مدني آثارو لکه د یونان اولرغوني روم آثارو ته پام واړول شو، په داسې حال کې چې په منځنیو پېړیو کې هغه دوران ته د شرک او بت پرستۍ د آثارو په توګه کتل کېدل، او له همدې امله کومه ځانګړې پاملرنه یې ورته نه درلوده.

دویم: مورخینو د پاچاهانو او حکمروایانو د ژوند د پېښو د څرګندولو پر ځای، د عامو وګړو د ژوند ټولنیز او اقتصادي حالاتو او اړخونو ته ډېر پام واړاوه.

دریم: د سیاسي او نظامي پېښو د بیانولو پر ځای هغه وشوه، چې د هغو پېښو لاملونه او پایلې وڅېړل شي، او د بشري ټولنو د بدلونونو د بهیر ټول حاکم قواعد او قوانین وموندل شي.

څلورم: د نویو پوهو د نوښتونو په کارولو سره، په ځانګړې توګه لرغون پېژندنې او سکه پېژندنې مورخینو سره یې مرسته وکړه، تر څو د ملتونو د تېر تاریخي بهیر څخه یوه واقعي طرحه او تصویر په ګوته کړي.

د روم امپراتورۍ سقوط او زوال کتاب چې د ګیبون اثر دی ، د تاریخ لیکنې د یوې نوې تګلارې یو ښه مثال دی.

په ټولګي کې فعالیت

زده‌کوونکي دې په څو ډلو وویشل شي او هره ډله دې په لاندې موضوع ګانو خبرې وکړئ:

۱- د منځنیو پیړیو او نویو پېړیو ځانګړتیاوې په یو جدول کې انځور او یوله بل سره دې پرتله کړي.

۲- په نویو پېړیو کې د تاریخ پوهانو په تفکر او لید کې څه بدلون را منځته شو؟

۳- په نویو پېړیو کې ولې پوهانو طبیعي علومو ته ډېره پاملرنه وکړه؟

پوښتنې

۱- د نویو پېړیو د پیژندل شویو او نامتو پوهانو نومونه وواياست؟

۲- د نویو پیړیو عمده ځانګړتیاوې او خصوصیات په لنډه توګه بیان کړئ؟

۳- پوهه د یوې ټولنې په پرمختګ کې څه رول لري؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

د اروپايي هېوادونو نومونه په یوه جدول کې ترتیب کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په نویو پیړیو کې د اروپا سیاسي بدلونونه

د اروپا نقشې ته وګورئ. په شپاړسمه زیږدیزه پیړۍ کې انګلستان او فرانسه څه ناڅه په اوسني شکل و، او د روم مقدسه امپراتوري د اروپا په مرکز کې پرته وه.
په سویلي برخه کې یې سویس پروت و، چې عملاً خپلواک و، خو خپلواکي یې په رسمیت نه وه پېژندل شوې. د ایټالیا شمالي ښارونه هم د هغه په شاو خواکې پراته وو. د روم په شاوخواکې د پاپ دولت و چې د خو ایالتونو یوه ټولګه وه او پاپ پر هغوی ریاست کاوه. د اروپا په ختیځ کې لهستان د مقدسې امپراتورۍ او روسیې تر منځ پروت و، او مجارستان د عثماني امپراتورۍ په ګاونډیتوب کې په سختۍ سره ساکښله.
په شپاړسمه پیړۍ کې هسپانیا د لوی ځواك لرونکي اروپایي دولت په توګه شمېرل کېده.
په دې لوست کې به په نویو پیړیو کې د اروپا مهمو سیاسي بدلونونو سره بلدتیا پیداکړئ.

په شپاړسمه پیړۍ کې د هسپانیا برلاسي

د اندلس د مسلمانانو له ماتې وروسته په (۱۴۹۲ م)کال کې هسپانیا یو ځل بیا د مسیحیانو لاسته ورغله. په هماغه کال کې امریکا هم کشف شوه.

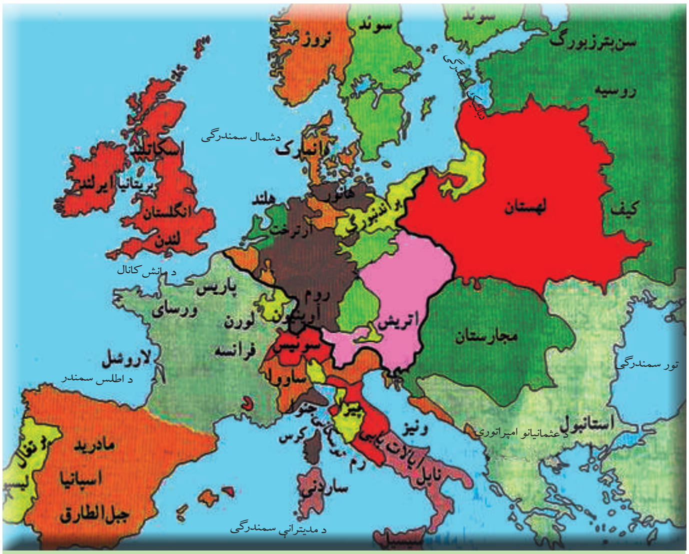

اروپا د ۱۸م پېړۍ په پیل کې

پردې مهال شارلکن و(۱۵۱۹ کال څخه تر ۱۵۵۶م) د هسپانیې پاچا چې د هسپانیې له پاچاهۍ سربېره د روم امپراتورۍ هم له همدې امله د هالند، بلجیم، اتریش او آلمان هېوادونه د هغه د قلمرو برخه و. د امریکا د لویې و چې په کشف سره په سویلي او مرکزي امریکاکې لویې مستعمرې هم د هسپانیا په لاس ورغلې. په دې ترتیب سره هسپانیا د نویو پیړیو په پیل کې یو ځواکمن او زبر ځواك اروپایي هېواد و. له دې وروسته هسپانیا د پرتګال په نوم یو کوچنی هېواد اشغال کړ چې د هغه د مستعمراتو په پراخیدو هم هڅې وشوې. د هسپانیې پاچاهانو عموماً هغه متعصب کاتولیکان وو چې د پاپ د مخالفو(پروتستان، یهودیان او مسلمانانو) سره یې ناوړه چلند او معامله کوله. د پاپ سره یې هم په پراخه پیمانه ملاتړ وکړ. خو د هسپانیې ځواك او قدرت تر ډېره وخته دوام ونه کړ او ورو، ورو هسپانیه د انحطاط او زوال خواته ولاړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه لاملونه چې دې زوال ته يې لاره چمتو کړه، په اروپا کې د څو مهمو پېښو د رامنځته کېدلو لکه په مرکزي اروپا کې د پروتستان د نهضت برياليتوب، له هسپانيا څخه د مسلمانانو ايستل، د هالند د وګړو پاڅون او د انګلستان له خوا د هسپانيا د سمندري پوځونو ماته وه.

د مسلمانانو په وړاندې، د هسپانيا د مسيحيانو مذهبي تاوتريخوالی او د عقايدو د تفتيش او پلټنې د محاکمو رامنځته کول په دې هېواد کې د څه کم يو ميليونو ميشتو مسلمانانو د جبري مهاجرت او وتلو لامل شو. چې دا مسلمانان د هغه هېواد له وړ او کار پوهو صنعتګرو، هنرمندانو او بزګرانو له ډلې څخه وو، د هغوی په جبري توګه کډه کول له هسپانيا څخه دغه هېواد د دغه کارګرې طبقې له تجربو او وړتياوو څخه بې برخې کړ.

په (١٥٦٦م) کال کې د هالند هېواد وګړي د هسپانيه د نفوذ پر وړاندې را پاڅېدل، او وېې کولای شو چې پر هغوی بريالي شي او دخپل هېواد خپلواکي تر لاسه کړي.

د هسپانيا پروړاندې د هالند د وګړو بريا، د دغه هېواد حيثيت او ځواک ته يوه لويه ضربه وه.

بل مهم لامل چې د هسپانيې پرمختګ ته يې د پای ټکی کېښود، د انګليستان پر وړاندې په (١٥٨٨م) کال کې د دغه هېواد سمندري ځواکونو ماته وه.

فرانسه د څوارلسم لويي دواکمنۍ پر مهال

په تدريج سره چې هسپانيا خپل ځواک له لاسه ورکاوه، او کمزورې کېده، نورو اروپايي هېوادونو لکه هالند، فرانسه او انګلستان خپل ځواک لا پياوړی کاوه. د اولسمې پېړۍ په پيل کې فرانسه د اروپا د پياوړيو ځواکونو له ډلې څخه وه. دغه ځواک د لاندې لاملونو په پايله کې تر لاسه شوی و:

١- د فرانسې ځواک او شتمنۍ، د هسپانيې د ځواک او شتمنيو بر عکس چې د امريکا د لويې وچې د باد راوړو سرو زرو او شتمنيو څخه رامنځته شوی وه، د توليد او سوداګريزو چارو پربنسټ ولاړه وه.

٢- پادچاهانو د پوهو سلاکارانو او کار پوه ټولواکانو لکه ريشليو، مازارين او کلبر د راېې او وړانديزونو څخه ګټه اخيستله.

٣- د مذهبي خپلواکۍ سياست په فرانسه کې، د کاتوليکانو او پروتستانانو ترمنځ مذهبي توپيرونه او کړکيچونه کم کړل.

٤- د فرانسې پاچا ادعا درلوده چې د هغه د پاچاهۍ سرچينه الهي ورکړه ده، نو له همدې امله يې ځان د اشرافو له ملاتړ او يا د پاپ له هوکړې څخه بې نيازه ګاڼه او د هغوی د غوښتنو په وړاندې يې د خپلې راېې په خپلواکۍ ټينګار کاوه.

د فرانسې ځواک په اووه لسمه پېړۍ کې د څوارلسم لويي د پاچاهۍ پر مها ل چې اوياکلونو په شاوخوا کې يې حکومت وکړ، خپلو لوړو پوړيو ته ورسېد. که څه هم چې د هغه د حکومت په وروستيو کلونو کې د فرانسې قدرت يو څه کمزوری شو. له دې امله چې د هېواد شتمني يې يوازې د درباري تجملاتو او ښکلو ودانيو په جوړولو لګولې.

سربېره پردې فرانسويانو د خپلو ګاونډيو هېوادونو سره په اروپا کې ښې اړيکې نه درلودې او د هغوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

په کورنيو چارو کې يې لاس وهنې کولې. پداسې حال کې چې د انګلستان سره جګړو د فرانسې وګړي په دې زمانې کې ډير په تنګ کړي وو، يا له بلې خوا د نانت د حکم لغو کيدل چې هغه پر بنسټ پروتستان د مذهبي خپلواکۍ څخه برخمن وو، هم د فرانسې د پروتستانت چې ډيرې يې صنعتګر او سوداګر وو د هغوی د مهاجرت او کډه کيدو لامل شو. د غې مسئلې د فرانسې اقتصاد کمزورې کړ، پداسې حال کې چې د دغه هيواد اصلي سيال يعني انګلستان خپل سمندري ځواکونه پياوړي کول، او خپلو مستعمراتو ته يې ورځ په ورځ پراخوالي ورکاوه.

ډير پوه شئ
مرکانتليسم(سوداګرۍ ښوونځی)

په ١٦ او ١٧ م، پيړيوکې چې ١٠ او ١١ سپوږمیزو پيړيو سره سمون خوري، اروپايي دولتونو د خپلو شتمنيو او ځواک د ټينګولو لپاره يو ځانګړی پروګرام پلی کاوه، چې د سوداګرۍ يامرکانتلسيم لاس لرلو په بنسټ ولاړ و. مرکانتليستان په دې عقيده و چې د يوه هيواد رښتيني شتمني د هغه د پيسو او قيمتي فلزاتو د زيرمه کولو څخه عبارت دي چې د حکومت او يا وګړو سره اړين دي. په بل عبارت هر هيواد به چې ډير سره او سپين زر درلوده، تر ټولو ځواکمن ګڼل کيده. له دې امله دولتونو هڅه کوله چې نه يوازې د خپل قلمرو څخه د سرو او سپين زرو د ايستولو مخه ونيسي بلکې له بهر څخه به يې خپل هيواد ته سره او سپين زره واردول. د دغه چارو د تر سره کولو لپاره اړينه وه، چې اقتصادي پولې او ګمرکي بناوې رامنځته کړي. دولتونو هڅه کوله چې د يو توکي د صادرولو په بدل کې بل ارزښتناکه او قيمتي توکي وارد کړي او يا دخپلو توکو دليږدولو په بدل کې پيسې ترلاسه کړي، او يا پخپل ځان د بسيا کيدو د سياسيت په وړاندې بيولو سره خپل هيواد د بهرنې تړاو او اړتيا څخه خلاص کړي.
له هغه ځايه چې په اروپا کې د مرکانتليستي سياست وړاندې بيول، د دې لپاره چې ټول هيوادونه د دغه سياست سخت غوښتونکي و، د اروپايانو مستعمراتو ته پام شو او هغه لورته يې مخه کړه.

انګلستان خپل پاچا ګيوټين ته سپاري

د نويو پيړيو په پيل کې انګلينډ چې له يوې خوا، دکاتوليکانو او پروټستانتانو د اخ و ډوب ډګر و، او له بلې خوا د پاچا او پارلمان د جګړو ډګر شو. په دغه اخ و ډب کې د پروتستانتانو يوه ډله په انګلينډ کې بريالیتوب ته ورسيده. خو د پاچا او پارلمان تر منځ اخ وډب ضروري و چې په دې پيړيو کې د انګلستان د سياسي نظام بدلونونه له بنسټيزو لاملونو څخه شميرل کيږي. په (١٦٢٨م) کال کې د انګلينډ پارلمان يوه لايحه (دعدالت غوښتنې حقوق تصويب کړه چې د هغې په سبب لومړي چارلزته ويل کيده چې هغه د مطلق واک خاوند ندی او دا واک نه لري چې د قانون څخه پرته له چا څخه ماليات واخلي او يا څوک زندان ته ولېږدوي.
دغه مسئله په انګلستان کې د کورنيو جګړو او اختلافاتو لامل شوه چې په پای کې د پارلمان په بریالیتوب پای ته ورسيده. د دغه حرکت مشري د کرامول په نوم د يو با اراده او هوډمن نظامي قوماندان او ځيرک سياستوال په لاس کې وه چې هغه د (رووين تنان) په نامه يو نوی پوځ رامنځته کړ او ويې کولای شو چې سلطنتي ساتونکو(ګارډ) ته ماتې ورکړي. په پايله کې لومړی چارليز ونيول شو، لومړی زنداني او بيا په دار وځړول شو. وروسته بيا کرامول په هيواد کې جمهوري نظام ټينګ کړ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کرامول غوښتل چې د انګلینډ د مستعمراتو سوداګرۍ ته لا زیاته وده ورکړي، ایرلنډیې اشغال کړ، هالنډیانو سره یې جګړه وکړه، هغوی ته یې ماتې ورکړه او نوي سوداګریز قوانین یې را منځته کړل.

د کرامول په کړنو د انګلستان سمندري ځواکونه پیاوړي شول، په انګلستان کې لومړنی او وروستنی جمهوري نظام پای ته ورسیده او بیا سلطنتي نظام رامنځته شو.

روسیه: لوی پتر په روسیه کې خپل خیالونه په واقعیت بدلوي

د(۱۸ ز) پیړۍ په پیل کې د روسیې له امپراتورانو څخه د لوی پتر په نامه یوه امپراتور تصمیم ونیوه چې روسیه پر یوه پیاوړي دولت باندې بدله کړي. د روسیې د پیاوړي کېدلو لپاره د هغه برنامې عبارت وې، له:

۱- په نویو وسلو باندې د وسلوالو ځواکونو سمبالول، له نویو جنګي فنونو سره د سرتیرو بلدتیا.

۲- د سوداګرۍ او سمندري چلند پراختیا، او آزادو ګرمو اوبو ته د لاس رسی هڅه.

۳- د روسیې لویدیځ کول

په اتریش او پروس کې د نویو دولتونو رامنځته کېدل

د نویو پیړیو له مهمو سیاسي بدلونونو څخه یو هم په اروپا کې د نویو پیاوړیو دولتونو رامنځته کېدل و. له دغو دولتونو څخه یو هم د پروس(آلمان) دولت و. دغه دولت د روم د مقدسې امپراتورۍ په شمال کې را منځته شو او د لهستان(پولند) په نیولو سره یې قلمرو پراخ شو، او په لنډ وخت کې په یو مهم هېواد بدل شو.

اتریش هم چې د روم امپراتورۍ یو سویلي ایالت و، ورو ورو یې خپل قلمرو پراخه کړ او په یوې امپراتورۍ بدل شو. د اتریش تر ټولو مهم ګاونډی عثماني هېواد و چې په ۱۸م/ ۱۲ لمریز پیړۍ کې یې دولت کمزوری شو او د متصرفاتو لویه برخه یې اتریش تر لاسه کړه او په اروپا کې په یو ستر هېواد بدل شو.

په ټولګي کې فعالیت

۱- د معاصرو او منځنیو پیړیو توپیر په ګوته کړئ،

۲- ستاسو په اند په معاصرو پیړیو کې د اروپا د پرمختګ مهم لاملونه څه و؟

پوښتنې

۱- هسپانیه په شپاړسمه پېړۍ کې څرنګه د نورو هېوادونو په وړاندې مخکښه شوه؟

۲- په اوولسمه پېړۍ کې په اروپا کې کوم لاملونه د نورو هېوادونو په پر تله د فرانسې د سیاسي غوره والي سبب شول؟

۳- د انګلستان د هېواد عدالت غوښتنې د حقونو د لیکنې په هکله څه پوهیږئ؟

٤- د روسیې د ځواکمنولو لپاره د لوی پتر پروګرامونه څه وو؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

د معاصرو پیړیو او منځنیو پیړیو توپیرونه په خوکرښو کې ولیکئ او د ښوونځي په جریده کې یې و ځړوئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د انګلستان صنعتي انقلاب

د انګلستان صنعتي انقلاب نړۍ ته څرنګه بدلون راووست؟

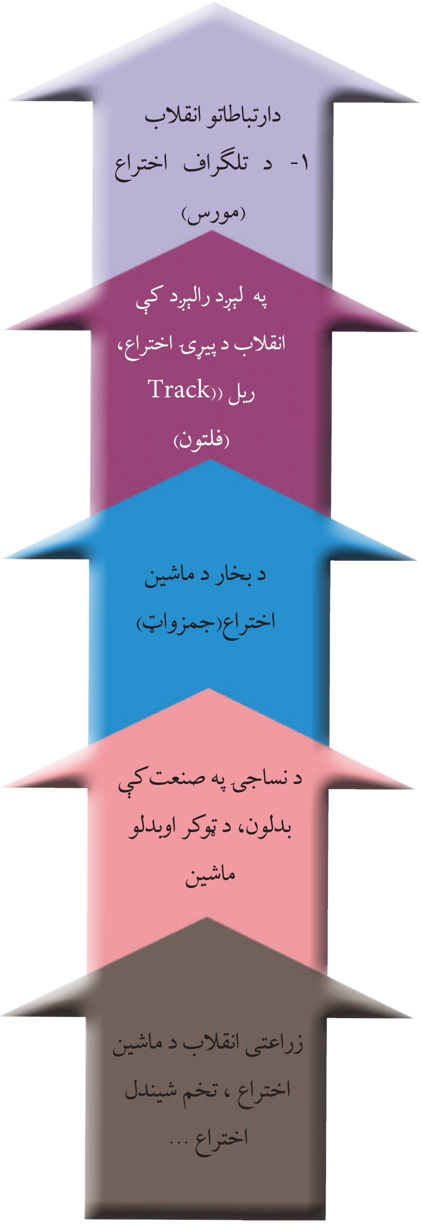

د اتلسمې پیړۍ تر وروستیو پورې د تولید اصلي عامل د انسان متې او د لاس ځواک و، او نورو عواملو ډېره کمزوري ونډه په تولید کې لرله. خو د دې پېړۍ په وروستیو کې د صنعتي انقلاب په رامنځته کېدو لومړی د اوبو محرکه ځواک او وروسته د بخار ځواک د تولید په خدمت کې ورکړای شو.

صنعتي انقلاب چې د انساني ځواک په بدل کې د ماشین د ځواک له کارولو څخه عبارت دی، لومړی له انګلستان څخه پیل شو او ورو، ورو نورو هېوادونو ته یې پراختیا ومونده، د بخار د ماشین په کشفولو سره د تولید بهیر ګړندی شو، د تولید لګښتونه را ټیټ شول او د عامې هوساینې کچه یې په صنعتي هېوادونو کې ډېره کړه.

د اروپایي هېوادونو په صنعتي کېدو یو لړ لاملونو لکه د کافي طبیعي زېرمو شتون،ارزانه انساني ځواک، ډېره مادي پانګه، کار پوهه ځواک، د دولت ملاتړ او د خرڅلاو د بازار اړتیا پیدا شوه، او له هغه ځایه چې په دغو هېوادونو کې هغه ټول عوامل په لاس کې نه و، دولتونو په یو لړ استثماري او توسعه غوښتنې په اقداماتو لاس پورې کړ. له همدې امله صنعتي انقلاب په خپله د دوو اقتصادي- ټولنیزو پېښو د راپیداکېدو او پرمختیا لامل شو.

١- په بهر کې د آسیایي او افریقایي ملتونو لوټول او د استعمار پراختیا.

٢- د هېواد په د ننه کې د کارګرانو څخه د ګټې اخیستنې او استثمار ډېروالی.

صنعتي انقلاب په انګلستان کې تر ټولو لومړی په درېیو برخو کې رامنځته شو چې له اوبدلو، ډبرو سکاره او د اوسپنې ویلې کېدو. چې په پایله کې یې انګلستان په یوه صنعتي ځواک بدل کړ. په دې لړکې یو شمېر کارخانې د لوړو دود کښونو او تور لوغړن لوګې په درلودو چې په هواکې تیتیده، د ښنو او ښایسته کلو او بانډو ځای ونیوه چې. د دغو کارځایونو په

(c) ketabton.com: The Digital Library

شاوخواکې د کوم پلان او نقشې پرته استوګنځي را منځته کیدل. دغه ښارونه ډیر چټل او ککړ و، او وړي او ستړي کارګران دې ته اړ و چې له دوولس ساعته سخت کار څخه وروسته په هغو کې آرام وکړي.

د صنعتي انقلاب پر مهال، هره نوې اختراع د دې سبب کېده چې نوې ماشینونه دې د یو شمېر کارګرانو پر ځای په کار پیل وکړي، او یو شمېر خلك بېکاره کړي. په پایله کې کارګران بیکاره شول، ماشینونه یې د ځان د بدمرغۍ مسؤول ګڼلو او ځینې وختونه یې ماشینونه ماتول. که څه هم وروسته په دې پوه شول چې ماشین کومه ګناه نلري بلکې نوی اقتصادي نظام د هغوی د بې وزلۍ او بې کارۍ مسؤول دی. نوو کار ځایونو ډېر شمېر پخواني لاسي صنایع او کوچنۍ فابریکې تسخیر کړلې او د کسب او پخواني لاسي صنایعو خاوندان د لویو فابریکو اجیر کارګران شول.

د صنعتي انقلاب په لومړیو کې د کارګرانو مزدوري ډېره لږه وه او کارګران د خپلو خېټو د مړولو لپاره دې ته اړ نه ول چې خپلې ښځې او ماشومان هم د کار لپاره هغو غیر صحي کار ځایونو ته بوځي.

د معدن کارګرانو ټوله ورځ د ډېرو سکرو د زیرمو په ژورو کې په کار کولو بوخت و او د شپې له خوا کورونو ته راتلل او بیا سهار وختي بېرته د معدن په لور روانیدل. ځینې وختونه یې تر څو میاشتو د ورځې روښنایي په سترګو نه لیده.

په ټولګي کې فعالیت

زده‌کوونکي دې په څو ډلو وویشل شي او هره ډله دې په لاندې مسئلو له یو بل سره خبرې وکړي.

۱- د انګستان د صنعتي انقلاب پایلې څه وې. په ګوته یې کړئ.

۲- انقلاب یعنې څه؟ او صنعتي انقلاب څه معنا لري.

پوښتنې

۱- د بخار ماشین په تولید کې څه بدلونونه را منځته کړل؟

۲- ولې کارګرانو د ماشینونو پر وړاندې غبرګون ښوده؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

صنعت به زموږ په هیواد کې څنګه پرمختګ وکړي. په دې هکله یو مطلب ولیکئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عثماني دولت رامنځته کېدل

په معاصرو پېړيو کې، چې اروپايانو د خپل نوي تمدن بنسټ ايښوده، او پوهې او نوې تکنالوژۍ په مرسته پر مخ تلل تر څو پر نړۍ لاس بري شي، په اسلامي هېوادونو کې څه تيرېدل؟ آيا هغوی هم د بدلون په فکر کې وو؟ آيا د نويو تمدني لاسته راوړنو څخه يې کومه ګټه پورته کړه؟ د استعمار له پيښې سره يې څنګه معامله وکړه؟ په معاصرو پېړيو کې د مهمو اسلامي دولتونو له ډلې څخه يو هم د عثماني دولت و چې په دغه لوست کې به ور سره پېژندګلوي پيداکړئ.

د سلجوقي ترکانو بريا د ملازګرد په جګړه کې، چې د الپ ارسلان او د ختيځ روم د امپراتور تر منځ پيښه شوه، څو پايلې يې په څنګ کې لرلې: په کوچنۍ آسيا کې لومړی د اسلام د دين خپرېدل د مسلمانانو او مسيحيانو تر منځ دوه سوه کلنې صليبي جګړې يې له مهمو پايلو څخه دي. په تېره بيا، د ترکي مسلمانانو د قبايلو په کوچېدو سره د ايران له ختيځو سيمو څخه د کوچنۍ آسيا په لور، په دغه سيمه کې په ورو، ورو سيمه ييز کوچني دولتونه رامنځته شول چې د خپل پايښت او پراختيا لپاره له خپلو مسيحي ګاونډيانو سره جنګيدل. د دغو قبايلوله ډلې څخه يوه پيژندل شوې قبيله، دقايې قبيله وه چې په انقره او د هغه په شاوخوا کې ميشت شول. د دغې قبيلې مشر ارطغرول و چې خپل ځواک ته يې پراختيا ورکړه. له هغه وروسته يې زوی عثمان په ٦٩٩ قمري کال کې يو دولت رامنځته کړ چې د ده په نوم(عثماني) ياد شو. دغه عثماني دولت چې د شلمې پېړيو تر لومړيو پورې دوام وکړ، د ختيځې نړۍ وروستنۍ ځواکمنه امپراتوري وه، چې نوم او آوازه يې د اروپايانو لپاره د ويرې سبب ګرځيدلی و، نو له همدې امله يې د دغه دولت د له منځه وړلو لپاره ډېرې هڅې وکړې.

عثماني ترکانو د خپل قلمرو د پراختيا او دخپل ځواک د غښتلتيا لپاره دوه مهم پوځي ځواکونه منځ ته راوړل: يو يې عثمانلي لښکر و او بل يې يني چري، د عثماني دولت د اصلي ځواکونو څخه شمېرل کېده چې د ترکي قبايلو او نظامي ملاترو څخه را منځته کېده، او د خپلو خدمتونو په بدل کې يې ځمکه لاسته راوړله او د غنيمتونو څخه يې ګټه پورته کوله. خو ديني چري مسيحي مسلمان شوي ځوانان وو چې د هغوی ونډه د عثماني پاچا ساتنه وه او د خپلو خدمتونو په بدل کې يې پيسې ترلاسه کولې چې د دېرشو کلونو له خدمت څخه وروسته هغوی ته ځمکه ورکول کېده.

عثماني پاچاهان

د عثماني پاچايانو تر منځ څو تنه دنړيوال شهرت څخه برخمن وو:

١ - سلطان محمد فاتح

سلطان محمد د عثماني پاچايانو تر منځ ډېر نامتو پاچا و، نوموړي وکولای شو چې د بيزانس د امپراتورۍ(ختيځ روم) زرکلن سياسي ژوند ته د پای ټکی کېږدي. د هغه ځلانده او نامتو فتحه د قسطنطنيې(د

(c) ketabton.com: The Digital Library

کستانتین ښار) فتحه او د ختیځ روم د امپراتورۍ پلازمېنه وه، چې له هغه وروسته د اسلامبول (د اسلام ښار) په نامه و نومول شو او سلطان محمد د فاتح لقب تر لاسه کړ. دغه فتحه او سوبه دنړۍ په تاریخ کې د ډیرو بدلونونو سرچینه شوه او د اروپا په تاریخ کې د نویو پېړیو د پیل په توګه وپېژندل شو.

۲- سلطان سلیم

دغه پاچا چې د شاه اسماعیل صفوي معاصر و په خپلو بریدونو سره د ایران پر پولو یې وکولای شول چې د چالداران په جګړه کې په (۹۲۰ق) کال کې صفوي لښکرو ته د هغوی د توپخونې د ځواک او اورلړونکو وسلو سره ماتې ورکړې، هغه عراق او شام هم فتح کړل، او د مصر په لور په لښکرکښۍ کې یې ډیر هېوادونه له منځه یوړل او د مصري عباسیانو حاکمیت او ځواک ته یې د پای ټکی کېښوده. له هغه وروسته یې د مکې مکرمې اداره یې په لاس کې ونیوله، ځان یې د خلیفه په توګه ونوماوه او پر ټولو مسلمانانو د حکومت کولو غوښتونکی شو.

۳- سلطان سلیمان قانوني(لوی سلیمان)

په ۱۶ م/۱۰ قمری کال کې سلطان سلیمان د سلطان سلیم زوی د عثماني پاچاهانو له ډلې څخه پېژندل شوی پاچا و. د هغه د پاچاهۍ پر مهال د عثماني امپراتورۍ قلمرو زیاته پراختیا موندده، لکه څنګه چې عثماني لښکرو د وین ښار د اوسني اتریش پلازمینه هم د خپلې محاصرې لاندې راووسته. د عثماني دولت سمندري ځواکونه په دې دورې کې په مدیترانه او د هند په سمندري لارو کې شتون درلود. همدغه ځواک و چې په (۱۵۳۸م) کال کې د خیرالدین په مشرۍ د اروپايي متحدینو سمندري ځواکونو ته هم ماته ورکړه. ترکانو سلیمان د دې لپاره چې منظم اداري جوړښتونه او مدني قوانین یې رامنځته کړل د (سلیمان قانوني) په نامه ونومولو، او اروپایانو د هغه د امپراتورۍ د لویوالي او ځواک له امله هغه ته د(لوی سلیمان) نوم ورکړ.

سلطان سلیمان د عثمانیانو پیاوړی امپراطور

عثماني امپراتوري ولې کمزورې شوه؟

۱۷ ز / ۱۱ق پېړۍ کولای شو د عثماني دولت د زوال د پیل دوره وګڼو. دغه زوال چې د اروپا د پر مختګ او د لویدیځ د بدلون له دورې سره سمون خوري، د دې لامل شو چې عثماني امپراتورۍ خپل ټول زیار د خپل سیاسي دریځ او موقعیت په ساتنه ولګوي. ځانګړي لاملونه چې د عثماني دولت د وروسته پاتې کېدو او زوال لامل شو، عبارت دي له:

۱- د عثماني پاچاهانو فساد او وخت تیرول.

۲- د هر ډول سیاسي او ټولنیزو اصلاحاتو د پلي کولو څخه ډډه کول، چې د اشرافو او درباریانو ګټې یې له خطر سره مخامخ کولې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳- د فتوحاتو ودرول چې د عثماني دولت د لوی پوځ د وزګارتیا لامل شو، او له هغه وروسته پوځیانو چې ډېر یې د ځمکو خاوندان وو، پر کلیوالو یې ظلم او تېریو ته زور ورکړ، او په سیاسي چارو کې یې لاس وهنو ډېرې ستونزې را منځته کړې.
٤- د صفوي دولت سره د عثماني دولت مذهبي شخړې، نه یوازې دا چې د هغه دولت د کمزورتیا لامل شوې، بلکې د مسلمانانو د ټولنیز انحطاط سبب هم شو، دا په داسې حال کې وو چې عثمانیانو د خپل قلمرو میشتو مسیحي اقلیتونوته ډېره سیاسي او مذهبي خپلواکي ورکړې وه.
په ۱۸ ز/۱۲ ق پېړیو کې د عثماني دولت کمزورتیا ښکاره شوه. د روسیې او اتریش دوو هېوادونو عثمانیان د بالکان له سیمې او د تورې بحیرې د شمال څخه په شا وتمبول. په ختیځ اړخ کې هم د افشاریه د دولت په رامنځته کېدو د ایران لښکرو د نادر افشار په مشرۍ د عثمانیانو پروړاندې را پاڅېدل او سخت زیانونه یې هغوی ته ور واړول.
د نولسمې پېړۍ په لړ کې، عثماني امپراتورۍ د خپل قلمرو د پراختیا او د خپل ځلانده تاریخ باوجود، له د ننه کمزورۍ شوی و، که څه هم بیا وروسته د هغه دولت د واک د ژوندي کولو لپاره هڅې وشوې، او رغنده پروګرامونه هم پلي کړای شو، خو په دې ونه توانېدل چې د هغه دولت د زوال بهیر د یو څه وخت لپاره وځنډوي.

په ټولګي کې فعالیت

زده‌کوونکي دې په څو ډلو ووېشل شي او هره ډله دې په لاندې موضوعاتو له یو بل سره خبرې وکړي او پایلې دې یو بل ته ووایي.
- ستاسو په اند ولې اروپایان د عثماني پاچا له خوا د ختیځ روم پوځي ماته د اروپا په تاریخ کې د نوي پېریو پیل وګڼلو؟
- ستاسو په اند د عثماني دولت مشران، د نسکورېدو د عواملو څخه د خلاصون لپاره کومې هڅې کولای شوې چې تر سره یې کړې؟

پوښتنې

۱- د عثماني دولت د کمزورتیا لاملونه څه وو؟
۲- د عثماني پاچاهانو نومونه واخلئ؟
۳- عثماني دولت څرنګه منځته راغی؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زده‌کوونکي دې د عثماني امپراتورۍ د واکمنۍ سیمې په اړه معلومات راټول اود اوسنۍ ترکې سره دې پرتله کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امریکا د متحده ایالاتو د خپلواکۍ انقلاب

په دې لوست کې، امریکا د متحده ایالاتو د خپلواکۍ له انقلاب سره او همدارنګه د امریکا د خپلواکۍ د اعلامیې له موادو سره آشنایي.

د ۱۸ م پېړۍ په پیل کې په امریکا کې د اروپایانو تر ولکې لاندې ځایونه

جغرافیایی اکتشافات، په ځانګړې توګه د امریکا د وچې کشف، د شتمنیو نوې نړۍ یې د اروپایي هېوادونو پر مخ پرانستله، یو شمېر زیاد اروپایي هېوادونه چې د مذهبي محدودیتونو او کورنۍ جګړو څخه په تنګ راغلي وو، د ښه ژوندانه لپاره د یوه نوي ځای پلټنه، د طبیعي امکاناتو شتمني او د سرو زرو لپاره امریکا ته مهاجرت وکړ، د دې کډوالو ډېره برخه انګلیستان وو چې د اطلس اقیانوس په لویدیځو سواحلو کې دیارلس ایالته مهاجرمیشتو جوړاوه او له همدې امله د دې خاورې یوه برخه یې د نیوانګلند (نوی انګلیستان) په نامه یاداوه. نوې وچې ته د اروپایانو یرغلو په لړ کې د هغه ځای بومي وګړي چې سور پوستکي یا د اروپایانو په جګړو کې ووژل شول او یاهم نورو سیموته کډوال شول.

د امریکا خاوره د سرو زرو او نقرې، د ډېرو زیاتو ځنګلونو او کرنیزو ځمکو درلودونکې و. سواحل یې د کبانو نیولو او د بېړۍ چلولو لپاره مناسب او د اقتصادي ودې او پراختیا لپاره زمینه برابره وه. د انګلیستان دولت د خپل واک لاندې سیمې یې د کرنیزو تولیداتو مرکز او د خپلو صنعتي محصولاتو د پېرودلو لپاره ټاکلې وې، په دغه مهال کې د نوې مالیاتو وضع د کډوالو نیوکې یې رامنځ ته کړې، په دې مهال کې د فرانسې دولت چې د انګلیستان په جګړو کې ماتې خوړلې وې او مستعمرات یې هم په امریکا کې له لاسه ورکړي و، له کډوالو څخه یې ملاتړ وکړ. په پایله کې کډوال په دې وتوانېدل چې د جورج واشنګټن په مشرۍ د انګرېزانو ځواکونو ته ماته ورکړې. د دغې ماتې په تعقیب د کډوالو

(c) ketabton.com: The Digital Library

دیارلس ایالاتو د خپلواکۍ اعلام وکړ، او خپله خاوره یې د امریکا د متحده ایالاتو په نوم ونوموله، او په (١٧٧٦م)کا ل کې جورج واشنګتن یې هم د امریکا د لومړي ولسمشر په توګه وټاکه.

د امریکا د خپلواکۍ اعلامیه

په (١٧٧٦م) کال کې د امریکا له روشنفکرانو څخه په نامه د توماس پین د (سلیم عقل) په نامه یوه مقاله ولیکله چې ډیر پلویان یې پیداکړه او د هغه (١٠٠ زره) نسخې په امریکا کې وېیرودل شوې. ناڅاپه د توماس پین دغه فکر د امریکا د خپلواکۍ په اعلامیه کې د (١٧٧٦م) کا ل د جنورۍ په څلورمه ورځ کې خپور شو چې د خپلواکۍ د اعلامیې د اصولو برخه یې داسې ده:

١- ټول خلک یو د بل سره برابر دي او د یو شان حقونو درلودونکي دي.

٢- ټول خلک د ژوند او د خپلواکۍ د حق درلودونکي دي.

٣- حکومت د خلکو د حقونو د تآمینولو لپاره منځته راغلی دی. په داسې حا ل کې که چیرې حکومت د خلکو د حقونو د تامینولو توان ونلري دا د خلکو طبیعي او قانوني حق دی چې هغه لرې کړي او د خپلې ټاکنې حکومت منځ ته راوړي.

وروسته له خپلواکۍ، د امریکا خلک د لویدیځ په لور له پرمختګ سره، د هغه ځای زیاد شمیر سور پوستکي یې له منځه یوړل د هغوی پراخه ځمکې یې لاسته راوړې، او د امریکا د ایالاتو شمیر له دیارلسو څخه پنځوسو ایالاتو ته ورسیده. په دې ترتیب د متحده ایالاتو هېواد چې د اطلس سمندر د سواحلو څخه پیل کیږي تر آرام سمندر سواحلوته پراخوالی پیداکړ.

په ټولګي کې فعالیت

زده‌کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي او د لاندنیو مطالبو په هکله دې یو تر بله مشوره وکړي، وروسته د ډلې یو غړی دې پایله نورو ته ووایي.

- ټول خلک یو بل سره برابر دی یعنې څه؟
- ټول خلک د ژوندانه د حق در لودونکي دي یعنې څه؟
- حکومت د خلکو د حقونو د تأمینولو په منظور منځ ته راغلی دی یعنې څه؟

پوښتنې

١- د امریکا د متحده ایالاتو ځمکې د څه ډول معادنو درلودونکي دي؟

٢- نیو انګلند د امریکا د متحده ایالاتو کومې برخې احاطه کړې دي؟

٣- د اروپایانو د هجوم دلیل د امریکا متحده پر ایالاتو باندې څه وو؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

د خپلواکۍ په هکله یو مطلب ولیکئ او په راتلونکي لوست کې په ټولګی کې ولولئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امریکا د متحده ایالاتو د پرمختګ او لوړتیا لارې چارې

امریکا په اوسنی مهال کې د یو شمیر سترو ځواکونو څخه پیژندل کیږي، په پنځلسمې میلادي پیړی کې د اروپایي کډوالو په ورتللو سره دغه هېواد له بنسټیزو بدلونونو سره مخ شو، د دغه هېواد پرمختګ او اعتلا د همدغو شرطونو له زمینو څخه رامنځ ته شوی چې په دې لوست کې به يې له ځينو سره آشنا شئ.

د امریکا متحده ایالات یو لوی او پراخه هېواد دي، چې د صنعت درې اصلی مادي (سکاره،اوسپنه او نفت) په کې ډېر زیات وو، په دغه هېوا کې ګڼ ځرویي او له اوبو ډګ سیندونه هم موجود و، چې له هغو څخه د برښنا د تولید ځواک په ډېره لوړه پیمانه جوړیده. د امریکا د متحده ایالاتو نفوس د خاورې د پراخوالی په کچه لږ دي، او هر ځوګ کولای شي چې د خپل ځان لپاره د کار او فعالیت ډګر پیدا کړی.

د امریکا له کشفولو سره په(۱۴۹۲م) کال کې دنړۍ له ګوټ ګوټ څخه په تېره بیا له اروپا څخه امریکاته زیات کډوال ورغلل، او بېلا بیلو اروپایي ډلو هغو ځمکو ته مهاجرت پیل وکړ او یو تر بله سره ګډ شول، او د هغوی له اختلاط څخه یو نوی ملت د امریکایي ملت په نامه راجوړ شو. هغوی د یوه واحد او یوشان میتود سره زده کړه کوله. همدارنګه د هغو کډوالو په منځ کې چې له اروپا څخه امریکا ته ولاړل یو شمېر پوهان او عالمان هم وو، او هغوی دا فرصت پیدا کړ تر څو د خپلې علمي زده کړې او کړنی لپاره مناسب ځای چمتو او مهیا کړي. د بېلګې په توګه یو بریتانوی پوهاند د سومایل سلاتر (somail slatter) په نامه د لومړی ځل لپاره په (۱۷۹۰م)کال کې په هغه هېواد کې(د ټکر توټې) جوړولو د فاربریکې بنسټ کېښود، په امریکا کې د نوو صنایعو د ودې چټکتیا په هغه کچه وه چې په لنډه موده کې هغه هېواد له بریتانیا څخه هم زیات پرمختګ وکړ.

د تلګراف او تېلیفون د کرښی رامنځ ته کیدل او د اوسپینی دلارې جوړېدل د کالیو د وړلو او راوړو لپاره چې د امریکا ختیځ او لویدیځ يې یو تر بله ونښلول، او د بخار له بیړیو څخه کار اخېستنه په اقتصادی پر مختګ کې ډېر ګټور وو. همدا رنګه د امریکا د پرمختګ بله لاره په (۱۸۳۸م) کال کې د مریتوب نظام له منځه ورل، د ختیځې امریکې آزادي تر لاسه کول څرنګه چې د مریتوب نظام له منځه ورلو غورځنګ چې په امریکا کې منځته راغلی و، ورو ورو د خپلواکۍ غوښتونکو له عقایدو او مفکورو څخه يې سر راپورته کړ د امریکا د مریتوب ضد غورځنګ چې د ویلیام لوید ګارسین (william lwid garsen) په واسطه (۱۸۰۵- ۱۸۷۹م) کلونو کې رامنځته شوی و، تر پنځو کلو پورې يې ۲۵۰۰۰۰ غړي پیداکړل.

د امریکا متحده ایالاتو د قضاییه قوې چې ریاست يې جان مارشال له (۱۸۰۱ – ۱۸۳۵م) کالو پورې په غاړه در لود، د امریکا د ملي یووالي لپاره یو بل پیاوړی ځواک و. همدارنګه هغه دموکراتیکې نظرېې چې د خلکو او پرګنو سیاسی قدرت يې زیاتولو، او د لومړي ځل لپاره د انګلستان د کورنیو

(c) ketabton.com: The Digital Library

جګړو د اوولسمي پيړۍ په ٤٠ لسيزه کې را منځته شوې و، د امريکايانو غوږونو ته هم راورسيدې، که څه هم داسې نظريې څه بريالۍ نه شوې خو د هغو له پيل څخه د انساني اړيکو د پرمختګ لپاره يې لاره هواره کړه. پورتنيو اندونو او نظريو په سياسی برابريو او د خلکو په اراده باندې يې ټينګار درلود.
په اوسني عصر کې متحده ايالاتو د سالمې ادارې د رامنځ ته کېدو سره په نوو شرايطو کې د دموکراسي د منلو امکانات پيدا کړل. خو په امريکا کې دموکراسي هيڅ کله هم آسانه وده ونکړه. بلکې د امريکا د دموکراسۍ له نظام سره د هغو خلکو له خوا مخالفت وشو چې د امريکا د دموکراسۍ په نظام کې د ټيټو طبقو له شمول سره مخالفتونه درلول، او هغه يې ردول خو د وخت په تېريدو سره نوموړې مخالفتونه کم شول.
همدارنګه د عرضې او تقاضا غوښتنې پر بنسټ د امريکا د ځانګړو شرايطو په پام کې نيولو سره د آزاد بازار د اقتصادي سيستم په اساسې له معقولو اقتصادی نمونو څخه کار اخيسته، د سالم رقابت را منځته ته کول او همدارنګه د ادارې، سياسي او فرهنګې لاروچارو سمون (اصلاحات) هغه نورې زمينې وې چې د امريکا د متحده ايالاتو د ودې او پر مختګ لامل وګرځيد.

په ټولګي کې فعاليت

زده‌کوونکي دې په دوه ډلو ووېشل شي لومړۍ ډله دې د کړو‌والو د فعاليت له څرنګوالي سره په بېلابېلو برخو کې او د امريکا د صنايعو د پر مختګ په اړه خبرې وکړي او دويمه ډله دې د جان مارشال او په امريکا کې دموکراتيک فعاليتونو په اړه خبرې اترې وکړي او پايله دې بيا د هرې ډلې استازی نوروته وړاندې کړي.

پوښتنې

١- ولې کړو‌ال د نړۍ له هر ګوټ څخه امريکا ته ورکډه شول؟
٢- په امريکا کې د مريتوب د نظام له منځه وړل د چا په واسطه او څرنګه رامنځته شول؟
٣- جان مارشال څوک و؟
٤- دموکراتيکو اندونو (ولسواکي) څرنګه امريکا ته لاره پيدا کړه؟

له ټولګي څخه دباندې فعاليت

زده‌کوونکي دې د ښوونکي د لار ښوونو څخه په ګټې اخيستنې سره د امريکا د متحده اياالاتو د پر مختګ او پراختيا په اړه يو مطلب وليکي او په راتلونکي درسي ساعت کې دې ټولګيوالو ته وړاندې کړي.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library